

III.- 54

ШЕХОВ АҚБАР МАХМАДИЕВИЧ

**ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ТАЪЛИМИ ТАФРИҚА
ДАР ФАЪОЛИЯТИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ БОЛОИИ
МУАССИСАҲОИ ТАХСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ**

ДИССЕРТАЦИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯи ихтисоси 13 00 01 – Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот**

**Рохбари илмӣ: Гулмадов Файз - доктори
илмҳои педагогӣ, мудири шуъбаи
педагогика ва таҳсилоти муосири
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон**

ДУШАНБЕ –2022

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	3
------------------------	----------

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ – МЕТОДОЛОГИИ ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ТАЪЛИМИ ТАҒРИҚА ДАР ТАШАККУЛИ НУРӢИ ЗЕҲНИИ ХОНАНДАГОНИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ	16
--	-----------

1.1. Таснифоти назариявии ҷанбаҳои таърихи таълими тағриқа.....	16
--	----

1.2. Принсип ва хусусиятҳои педагогӣю психологӣю истифодаи усулҳои гуногуни технологияи таълими тағриқа дар шароити муосир.....	44
---	----

1.3. Таълими тағриқаи дараҷавӣ аз рӯи натиҷаҳо дар заминаи технологияи инноватсионии таълим	74
--	----

Хулосаи боби якум.....	93
------------------------	----

БОБИ II. ҚОҶОИ ТАҶРИБАВӢ-ОЗМОИШИИ ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ТАЪЛИМИ ТАҒРИҚА ОИД БА ТАШАККУЛИ НУРӢИ ЗЕҲНИИ ХОНАНДАГОНИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ.....	97
--	-----------

2.1. Усулҳои таълим ва тамоюлҳои маърифатӣ-зеҳнии хонандагон ҳамчун омилҳои таълими тағриқа.....	97
---	----

2.2. Санҷиши муқоисавии натиҷаҳои таҳқиқоти таҷрибавӣ– озмоишӣ.....	129
--	-----

Хулосаи боби дуюм.....	147
------------------------	-----

ХУЛОСА.....	149
--------------------	------------

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА	156
------------------------------------	------------

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. Имрӯз дар миқёси ҷаҳони муосир оид ба таҳсилот нуқтаҳои назари мусбат ба вуқӯъ омада истодаанд, аз ҷониби дигар оид ба стратегияи рушди таҳсилот, ки бешак ба вазифаҳои авлавиятнок ва эҷоди шароит барои тақмили низоми таҳсилот фароҳам меорад, ба вуҷуд омада истодааст. Дар ин раванд маориф нақши калидиро бозида, яке аз соҳаҳои ҳаётан муҳим ва тақдирсози ҳаёти маҳсуб доништа мешавад. Ҳамзамон ҳаллу фасли масоили сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа аз бисёр ҷиҳат аз вазъ ва сифати таҳсилот вобаста мебошад.

Вазъи имрӯза тақозо менамояд, ки сатҳи дониши хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ вобаста ба пешравии ҷомеа боло бардошта шавад. Барои ба ин сатҳ расидан зарурияти таҳкими пойгоҳи моддию техникаӣ, таҳияи барномаҳои комплекси таълимӣ, китобҳои дарсии дархурди замон ва дастурамалҳои таълимию методии муосир пеш меояд.

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 26 декабри соли 2019 ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид намудаанд, ки «Рушди иҷтимоию илмӣ ва техникаи ҳама гуна ҷомеа – давлат аз он омилҳое вобаста аст, ки бидуни онҳо ба пешрафти возеҳ ноил шудан ғайриимкон аст. Аз ин рӯ вазъи имрӯзаи таълим аз омӯзгорону олимони соҳаи педагогика талаб мекунад, ки ба рушди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо назари тоза муносибат кунанд ва сохтору низоми таълимро мувофиқи тақозои замон ба роҳ монанд» [103].

Албатта, ҳалли чунин мушкилоти мураккаб бидуни баррасӣ ва омӯзиши анъанаҳои мавҷудаи низоми таълим ва таҷрибаи ҷаҳонии таҳсилот ғайри имкон аст. Зарур аст, ки аз нуқтаи назари танқидӣ ба шаклу усулҳои то ин замон мавҷудбудаи таълим муносибат карда, ғояҳои муҳими дар осори педагогии олимони ватанӣ ва хориҷиро

таҳлилу муқоиса намуда, ҷиҳатҳои мусбат онҳоро дар раванди таълим истифода барем.

Яке аз шаклҳои дар амал санҷидашудаи таълим ин таълими тафриқа ба ҳисоб меравад. Мақсад аз ҷорӣ намудани таълими тафриқа ин бештар дар асоси ба назар гирифтани истеъдоди хонандагон ва шавқу рағбати онҳо ба ин ё он фанни таълимӣ мебошад. Хубу мақсаднок ташкилу ба роҳ мондани таълими тафриқа хонандагонро ба мустақилиятнокӣ, рушди тафаккури мантиқӣ ва рағбат ба илмдӯстӣ ҳидоят менамояд.

Дар қатори муваффақиятҳо, дар амалишавии чунин шакли таълим, баъзе камбудҳои низ вучуд доранд. Аз ин рӯ, ошкору асоснок кардани сабабҳои ин ҳатоҳо ва пешниҳод намудани тавсияҳои судманд ҷиҳати роҳ надодан ба ин камбудҳои дар раванди ташкилу таъмини шароитҳои таълими тафриқа тавассути технологияи педагогии муосир дар фаъолияти маърифатии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зарур шуморида мешавад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷанбаҳои алоҳидаи технологияи педагогии муосири таълими тафриқа аз нуқтаи назари низоми таълим ва тарбия дар шароити муосири раванди таҳсилот аз тарафи олимони соҳа, аз қабили М. Лутфуллозода, У. Зубайдов, И.Х. Каримова, Ф. Шарифзода, Х. Буйдоқов, Ҷ. Шарифов, С. Холназаров, Л. Назирӣ, М. Лашкарбекова, С. Ёқубов, Н. Абдуллозода, С. Алимов, М. Нугмонов, Б. Қодиров, М. Саидов, Р.М. Ҳусайнова, М. Ҷалилова, Д. Сайдамадова ва дигарон омӯхта шудааст. Дар таҳқиқотҳои онҳо омӯзиши тафриқа дар низоми таҳсилот, сабабу омилҳои ҷорӣ намудани таълими тафриқа таҳлилу барасӣ шудааст.

Барои мо, махсусан диссертатсияҳои доктории анҷомдодаи олимони тоҷик Ф. Шарифзода, М. Лутфуллозода У. Зубайдов, М. Нугмонов, Х. Буйдоқов, Ҷ. Шарифов, С. Холназаров барои шиносӣ бо паҳлуҳои мухталифи ҷараёни таълим, аз ҷумла, таълими тафриқа ёрии калон расониданд.

Масъалаи шароитҳои технологияи муосири таълими тафриқа дар доираи низоми таълим аз тарафи олимони шинохтаи Федерасияи Россия В.П. Беспалько, В.И.Тализина, П.Я. Галперин А.А. Бударний, Н.К. Гончаров, З.И. Калмикова, М.А. Малников, В.М. Монахов, Инга Унт, Л.Л. Лернер, П.И. Пидкасистий, Ю.К. Бабанский, М.И. Махмутов таҳқиқ шудааст. Дар асарҳои илмӣ олимони номбурда тафриқа ҳамчун баҳисобгирии хусусиятҳои инфиродии хонандагон дар раванди кори гурӯҳӣ муайян карда шудааст.

Чанбаи психологӣ таълими тафриқаро В.Г. Ананев, Л.С. Виготский, П.Я. Галперин, В.В. Давидов омӯхта, дар ин бора нуқтаи назари илмиро оид ба татбиқи таълими тафриқа пешниҳод намудаанд. Онҳо ба давраҳои синнусолии инкишофи шахсият тавсифи пурмуҳтаво дода, вобаста ба ин, намудҳои асосии фаъолиятро, ки барои таълими тафриқа асос мебошанд, муқаррар кардаанд.

Чанбаҳои алоҳидаи таълими тафриқа, ки мавқеи муҳими раванди таълимро таъмин менамояд аз тарафи Р.Б. Вендровский, С.А. Григорев, Ю.З. Гилбух, Л.Я. Зорина, А.И. Кочетов, Д.Я. Козак, В.А. Лазарев, К.Н.Мешалкина, Г.В. Сумский, Н.Г. Уткин, М.К. Шорникова коркард шудаанд.

Дар илми педагогика принсипу низомҳои таълими тафриқа дар зинаи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ аз ҷониби (Л.В. Занков) муайян карда шудааст.

Тарзу намудҳои тафриқа бо назардошти сатҳи саводноқӣ (омӯзиш)-и хонандагон аз ҷониби олимони Д.Н. Богоявленский, Ф.И. Ивашенко, З.И. Калмикова, М.М. Моро, Н.А. Менчинская ва диг.) ошкор карда шудааст.

Бояд зикр намуд, ки амалисозии ғояҳои омӯзиши тафриқа аз рӯи сабабҳои дар зер овардашуда таҳлили ҳамачонибаи худро наёфтаанд. Масалан:

- талаботи нокифояи ба кадрҳои баландихтисоси эҷодкор;
- сатҳи пасти таъминоти методии раванди таълими тафриқа;

– дар ҷумхури мавҷуд набудани мактаби илмӣ, ки дастаҷаъмона масъалаи таълими тафриқаро таҳқиқ ва дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ амалӣ намоянд;

– омода набудани омӯзгорон ба ташҳиси шахсияти хонандагон дар шароити таълими тафриқа;

– дар курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорон набудани ихтисосмандони соҳа барои гузаронидани дарсҳо оид ба таълими тафриқа.

Таҳлили барномаҳои тақмили ихтисоси омӯзгорон ошкор кард, ки дар Донишқадаи ҷумҳуриявӣ тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф барои омӯзиши масъалаи таълими тафриқа курсҳои махсус пешбинӣ нашудааст. Масъалаи таълими тафриқа дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба таври бояду шояд таъмин набуда, аз мавқеи идорашавӣ озодона амалӣ мегардад.

Муҳимияти масъалаи мазкур аз **ихтилофоти зерин** ва ҳалли онҳо дар қараёни воқеии таълим иборат аст:

– миёни раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба ташкили таъмини раванди таълими тафриқа ва нокифоягии фаъолияти онҳо ҳамчун омили технологияи педагогии муосир дар рушди зехни хонандагон;

– байни шавқу рағбати хонандагон ба худрушддиҳии зехнӣ ва ба талабот ҷавобгӯ набудани шароитҳои ташкили таъмини самаранокии таълими тафриқа ҳамчун омили муҳимӣ технологияҳои педагогии муосир дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

– байни эътирофи муҳимияти иҷтимоии ташаккули маърифати зехни хонандагон ва муҳимияти шаклгирии таълими тафриқа дар низомии таҳсилот;

– байни талабот ба ташкили таълими тафриқа ва дар амалияи педагогӣ мавҷуд набудани дастурҳои методи оид ба методикаи таълими тафриқа.

Ҳамин тавр, бинобар сабаби коркарди нокифояи масъалаи

таълими тафриқа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мавҷуд будани муҳолифатҳо дар ин раванд мо мавзӯи «Технологияи педагогии таълими тафриқа дар ташаккули нерӯи зехнии хонандагон синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ»-ро ба сифати таҳқиқоти диссертатсионӣ интихоб намудем.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар чорчубаи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии шӯъбаи педагогика ва психологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон дар мавзӯи “Шаклу усулҳои инноватсионии таълим дар асоси талаботи муносибати босалоҳият ба таълим дар шароити муосир” ба сомон расонда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот аз ҷиҳати назариявӣ ва озмоишӣ муайян ва асоснок намудани ташкили технологияи педагогии таълими тафриқа дар шароити муосири муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- омӯзиши анъанаҳои мавҷудаи низоми таълим ва таҷрибаи ҷаҳонии таҳсилот ва аз нуқтаи назари танқидӣ баҳо додану истифода бурдан аз шаклу усулҳои муфиди он ҳангоми ҷорӣ намудани таълими тафриқа;
- муайян намудани раванди сифати ташкили технологияи педагогии таъмини таълими тафриқа дар шароити муосир;
- ошкор намудани самтҳои асосии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба ташкили технологияи педагогии таъмини таълими тафриқа дар ҷараёни таълим;
- татбиқи васеъи технологияи педагогии таълими тафриқа ҳангоми банақшагирии корҳои таълимию тарбиявӣ;
- ба тариқи озмоишӣ санҷидани натиҷаҳои таҳқиқот оид ба шароитҳои муосири ташкили технологияи педагогии таълими тафриқа;

– дар асоси маълумотҳои ба даст омада тарҳрезӣ намудани модули (барномаи) намунавии таълими тафриқа.

Объекти таҳқиқот: раванди таълими тафриқа дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот: истифодаи технологияҳои педагогии таълими тафриқа дар шароити муносири муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Фарзияи таҳқиқот. Технологияи педагогии таълими тафриқа дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ танҳо дар он сурат самаранок мегардад, агар:

– тамоюлҳои рушди таълими тафриқа дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муқаррар карда шаванд;

– марҳилаҳои ташаккули моҳият ва мазмуни низоми таълими тафриқа муайян карда шуда, ҷанбаҳои педагогӣ, психологӣ, раванди таълим ба инобат гирифта шаванд;

– таҳияи барномаҳои таълимӣ дар асоси муайян кардани ҷанҳон таълимӣ доир ба фардиқунонӣ раванди таълим таъмин карда шавад;

– низоми ташаккули дониш, қобилият ва малакаи хонандагон тавассути таълими тафриқа ташкил карда шуда, самаранокӣ он натиҷагирӣ ва муқоиса карда шаванд;

– ташкили технологияи педагогии таълими тафриқа дар шароити муносири муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҷиддӣ ба роҳ монда шуда, рушди таълими тафаккур ва зеҳнии хонандагон дар раванди таълим амалӣ карда шаванд.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихи таҳқиқот). Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар се марҳила, аз соли 2016 то соли 2021 гузаронида шуд.

Марҳилаи якум, ҷустуҷӯӣ (солҳои 2016 – 2018) таҳлили адабиёти фалсафӣ, педагогӣ, психологӣ, замиёнаи асосии назариявӣ ва ибтидоӣ муайян ва барнома ва методикаи таҳқиқот омода карда шудаанд. Инчунин дар ин давра таҳлили вазъи таълими тафриқа дар муассисаҳои

таҳсилоти миёнаи умумӣ бо назардошти мавқеи фаъолонии хонандагон оид ба таълим ба амал бароварда шудаанд.

Марҳилаи дуюм, муқарраркунанда ном дорад. (солҳои 2018– 2020) оид ба ошкор намудани хусусиятҳои махсуси ҷорӣ намудани таълими тафриқа кори таҷрибавӣ-озмоишӣ ба амал бароварда шуд.

Марҳилаи сеюм озмоиши ташаккулдиҳанда (солҳои 2020 – 2021) натиҷаи кор таҷрибавӣ-озмоишӣ ҷамъбаст карда шуда, хулосаҳои асосӣ ба шакл дароварда шуданд, амсила ва тавсияҳои методӣ барои омӯзгорон оид ба амал баровардани таълими тафриқа пешниҳод карда шуданд.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки:

- мавқеи самараноки истифодаи самараноки ташкили таълими тафриқа, ҷиҳати дар хонандагони ташаккул додани нерӯи зеҳнӣ роҳандозӣ гардидааст;

- шартҳои педагогии ташкили таълими тафриқа дар хонандагони синфҳои болоӣ бо назардошти баҳисобгирии хусусиятҳои психологӣ, синнусолӣ ва майлу рағбати мактаббачагон амалӣ карда шудааст;

- дар ҷараёни таълими тафриқа рушди қобилиятҳои маърифатии хонандагон зимни мақсаднок ба роҳ мондани иҷрои супоришҳои таълимӣ муайян карда шудааст;

- дар ҷараёни ташкилу ба роҳ мондани таълими тафриқа аз технологияҳои пешқадами инноватсионӣ барои мукамал намудани қобилиятҳои зеҳнии хонандагон истифода бурда шудааст.

Мавқеи мо дар ҷустуҷӯи роҳҳо ва татбиқи методҳои самараноки ташкил ва ҷорӣ намудани таълими тафриқа ва аз ҷиҳати илмӣ асоснок намудани ҷанбаҳои мухталифи таълими тафриқа зоҳир ёфта, дар ниҳояти кор ба қобилиятҳои маърифатдӯстии хонандагон нигаронида мешаванд.

Дар таҳқиқот низом ва ошкор намудани касбияти омӯзгор дар интиҳоби методи таълим ҳангоми ҷорӣ намудани таълими тафриқа аҳамияти махсус дода мешавад. Дар ҷараёни таҳқиқот хусусиятҳои

махсуси таълими тафриқа шарҳ дода шуда, ҳамзамон чузъҳои таълими тафриқа тавсиф карда шудаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот:

1. Нуқтаи назари файласуфон дар бораи шуури ҷамъиятӣ ҳамчун ҷараёни ғабол ва эҷоди инъикоскунандаи ҳақиқати воқеӣ. Мо нуқтаи назарро дар бораи он ки таълими тафриқа аз чузъҳои ба ҳам алоқаманд иборат аст, ба роҳбарӣ гирифта, ҳангоми таҳқиқи масъалаи мазкур ба қонуни фалсафии ягонагӣ ба ҳам алоқамандии ҳодисаву воқеаҳо таъям намудем, ки ба соҳаи педагогика низ таалуқ дорад.

2. Нуқтаи назари методологияи таълим, ки аз ҷониби олимони дидактика қор карда шудааст: Саидов М. В., Пиров С., Зубайдов У. З. В.П. Беспалько, В.И.Тализина, П.Я. Галперин А.А. Бударний, Н.К. Гончаров, З.И. Калмикова, М.А. Малников, В.М. Монахов, Инга Унт, Л.Л. Лернер, П.И. Пидкасистий, Ю.К. Бабанский, М.И. Махмутов Н.Д. Никандров, В.А. Сластенин, Э.Ф. Зеер, И.А. Зимняя, А.В. Хуторской ва диг.).

3. Назарияи психологии инкишофи шахсият, назарияи ҳамгироии педагогӣ, назарияи моделронӣ (Г. Ананьев, В.М. Бакшатновский, А.А. Бодалев, Б.С. Братус, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, А.А. Спиркин, Н.Е. Щуркова, Ш.А. Амонашвили ва диг.).

Сарчашмаи маълумот. Сарчашмаи маълумотро асарҳои файласуфон, педагогҳо, психологҳо ва дигар олимони соҳаи педагогика, ки осорашон ҷанбаҳои технологияи педагогӣ таълими тафриқаро дар бар мегирад, ташкил медиҳад.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар асоси таҷриба ва маълумоти аз муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба даст оварда шуда, ба шакл дароварда шуд, таҷрибаи пешқадами омӯзгорон омӯхта, ҷамъбаст карда шуд; мунтазам ва давомнок ҷараёни амалӣ намудани таълими тафриқа дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳлилу баррасӣ шуд; бо омӯзгорон, падару модарон ва хонандагон суҳбатҳои фардӣ ва гурӯҳӣ гузаронида шуд; ба вуҷуд овардани лаҳзаҳои

мубоҳисавӣ дар чараёни дарс; таҳлили лоиҳаҳои таълимии хонандагон; тариқи гузаронидани корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ санҷидани масъалаҳои дар фарзия гузошта шуда.

Пойгоҳи таҳқиқот: Таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№ 70, 26, 59-и ш. Душанбе, №№ 4, 2-и ш. Ваҳдат, №37-и н. Варзоб, №1-и ш. Турсунзода ва №67-и н. Рудукӣ гузаронида шуд.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар гузориши масъалаи назариявӣ-методологӣ ва коркарди нуқтаҳои назари зерин оид ба ҷорӣ намудани таълими тафриқа ифода ёфтаанд:

– ошкор намудани интиҳоби афзалиятҳои махсус ҳангоми татбиқи таълими тафриқа дар чараёни таълим, банизомдарории маводи гирдовардашуда ва омода намудани барномаи мукамал бо назардошти хусусияти махсуси таълими тафриқа дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

– муайян намудани мазмуни асосӣ ва хусусиятҳои махсуси ташкили корҳои гуногуни муасири таълимӣ ҳамчун яке аз воситаҳои самараноки таълими тафриқа дар шароити татбиқи ислоҳоти соҳаи маориф;

– муайян намудани шакли воситаҳои рағбат пайдо намудани хонандагон ба таълими тафриқа нигаронидашуда дар чараёни таълим бо назардошти хусусиятҳои психологӣ, синнусолӣ ва қобилияту шавқу завқи хонандагон;

– истифодаи роҳҳо ва методҳои таъсирбахши таълим, ки ба омилҳои асосӣ, қонуниятҳои технологияҳои фаъолияти таълимии ба таълими тафриқа нигаронида шудаанд;

– кушода додани мафҳуми «таълими тафриқа» ва аҳамияти он дар ташаккули зеҳни хонандагон.

Дар чараёни кори таҳқиқотӣ мафҳуми таълими тафриқаро ҳамчун як қисми таркибии дидактика ҷиҳати рушди инкишофи зеҳнии хонандагон асоснок карда шуд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Амсилаи татбиқи таълими тафриқа пешниҳод шудааст, ки дар мазмуни он талаботи хонандагон ба ташаккули неруи зеҳнӣ ба назар мерасад, аз ҷумла:

- имконияти нерӯи зеҳнии хонандагон бо назардошти таълими тафриқа ба ҳисоб гирифта шудааст, ки амиқии моҳият ва мазмуни таълим бо тағйир ёфтани хонандагон ба худинкишофии зеҳнӣ бо истифода аз технологияи самараноки таълим ва маҳорати иҷрои бе монеаи супоришҳои таълимӣ оварда мерасонад;

- ба хонандагон имконият дода мешавад, ки мувофиқи нерӯи зеҳнии захирашуда бошуурона аз ӯҳдаи супоришҳои таълимӣ баромада тавонанд;

- омӯхтан, ба низом даровардан ва тавсифи маҳорати педагогии омӯзгор дар интихоби методҳои самарабахши таълим ҳангоми ҷорӣ намудани таълими тафриқа, ки мувофиқи он номуташаккилӣ, норавшании ба ташаккули неруи зеҳнии хонандагон ҳалал воридкунанда аз байн бардошта мешавад;

- ба вучуд овардан ва истифода намудан аз вазъиятҳои пробемавии таълимӣ ҳангоми татбиқи таълими тафриқа бо назардошти давра ба давра мураккаб намудани супоришҳои таълимӣ бо мақсади ҳамаҷуза таъмин намудани пешравии ҳар як хонанда;

- ба даст овардани талаботи ягонаи мактабу оила ва мутобиқати амалиёти онҳо бо мақсади рушди қобилияти зеҳнии хонандагон бо натиҷаҳои ба даст овардашудаи таълимӣ.

2. Истифодаи методҳои самараноки ҷорӣ намудани таълими тафриқа, ки барои ташаккули неруи зеҳнии хонандагон мусоидат мекунанд ва дар онҳо серталабиро нисбат ба худ барои рушди зеҳнӣ тақвият мебахшанд.

3. Технологияи ташаккули неруи зеҳнии хонандагон дар асоси ҷорӣ намудани таълими тафриқа, ки ба инсонгароии раванди таълим асос ёфта бошад.

5. Тавсифи иқтидори сарчашмаҳо, омилҳои дохилӣ ва тамоюлҳои мусбат дар худинкишофии хонандагон, кӯшиши онҳо ба худтакмилдиҳӣ барои ноил шудан ба дастовардҳои таълимӣ.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар асоси хулоса ва муқаррароти назариявӣ, ки дар мазмуни диссертатсия инъикос ёфтаанд, барои омӯзгорон тавсияҳои методӣ оид ба такмили таълими тафриқа омода карда шудаанд. Ҳамзамон маҷмӯи махсуси вазъиятҳои проблемавӣ қор карда шудаанд, ки дар чараёни таълим вобаста ба амалӣ намудани таълими тафриқа омӯзгорон метавонанд истифода баранд.

Маводи таҳқиқотии мазкурро метавон дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар тайёр намудани омӯзгорон истифода намуд. Тавсияҳои илмӣ-методиҳои омодакардашуда тасаввуроти унвонҷӯён ва аспирантонро оид ба масъалаи мазкур ғанӣ гардонидани метавонанд.

Барнома ва технологияи таҷрибавӣ-таҳқиқотии аз ҷониби мо ҷорикардшударо оид ба таълими тафриқа дар курсҳои такмили ихтисоси омӯзгорон истифода бурдан мумкин аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот:

– муқаррароти дар таҳқиқот пешниҳодшуда бо нукоти назариявӣ ва методологӣ, асоснокӣ ва комилан мувофиқ будан бо масъала ва предмети таҳқиқот яхела буда, инкишофи нерӯи зеҳнии хонандагонро дар чараёни ҷорӣ намудани таълими тафриқа таъмин менамоянд;

– натиҷаи қорҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ бо тариқи аниқсозӣ, таҳлил ва ҷамъбасти маҷмӯи методҳо, ки аз мақсаду вазифаҳои таҳқиқот бо пурра кардани методикаҳои гуногун дар таълим бо таҷрибаи ҳосилшуда дар фаъолияти таълимии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти ҳангоми гузаронидани пурсишнома, пурсишҳои дахлӣ бар меоянд, ба даст омадаанд.

– қорҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ бо санҷиш, муқоисакунии маълумоти ба даст омада оид ба ташкили технологияи педагогии таъмини таълими

тафриқа дар фаъолияти хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ то озмоиш ва баъди озмоиш асос ёфтанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ:

Мавзӯ ва мазмуни диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот, аз ҷумла ба банди 3 – «Антропологияи педагогӣ» (низомҳои /шароитҳои/ рушди шахс дар чараёни таълим, тарбия, таҳсилот;), банди 4 – «Назария ва концепсияи таълим» (қонуниятҳо, принципҳои таълими бачагон дар давраҳои гуногуни бавоярасии онҳо; навҳо ва амсилаҳои таълим, ҳудудҳои истифодаи онҳо; вижагиҳои таълим дар сатҳҳои мухталифи таҳсилот) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Аз ҷониби муаллиф барномаи татбиқи педагогии таъмини таълими тафриқа дар шароити муосири муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳия шуда, ҳамзамон, оид ба идоракунии низоми таълими тафриқа дар раванди таълим тавсияҳои методӣ пешниҳод карда шудаанд. Дар қисмати озмоишии таҳқиқот шаклу усулҳои самараноки татбиқи педагогии таъмини таълими тафриқа муайян карда шудааст.

Барои гузаронидани таҳқиқот оид ба татбиқи педагогии таълими тафриқа дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ методикаи гузаронидани таҳқиқот таҳия карда шуда, оид ба натиҷаи он хулосаҳои мувофиқ бароварда шудаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар маҷаллаҳои илмӣ аз ҷониби КОА-и Федератсияи Россия ва КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифташуда ва дигар нашрияҳои илмӣ, ки инъикоскунандаи мазмуни асосии диссертатсия мебошанд, нашр шудаанд.

Инчунин натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ амалӣ дар маводи конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва гузоришҳо дар шӯъбаи педагогика ва психологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон ироа гардидааст.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯи мазӯи диссертатсия аз ҷониби муаллиф 8 мақола интишор гардидааст, ки 5-тои он дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ва 2 номгӯй аз онҳо дар маҷмӯаи маводи конференсияҳо нашр шудаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия: Диссертатсия ба мантиқи таҳқиқот мутобиқ буда, аз муқаддима, ду боб, панҷ зербанд, хулоса, рӯйхати адабиёт иборат буда, 161 саҳифаи чопи компютериро дар бар мегирад. Дар диссертатсия 4 нақша, 6 ҷадвал ва 9 диаграмма мавҷуд мебошад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ – МЕТОДОЛОГИИ ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ТАЪЛИМИ ТАФРИҚА ДАР ТАККУЛИ НУРӢИ ЗЕҲНИИ ХОНАНДАГОНИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ

1.1. Таснифоти назариявии ҷанбаҳои таърихи таълими тафриқа

Ҳалли муваффақонаи вазифаҳои дар назди омӯзгор гузошташуда дар шароити низоми синфӣ-дарсии таълим ба инфиродигардонӣ ва таълимии тафриқа мусоиддат менамояд. Махсусан дар таълими тафриқа тадбиқи ғояи рушди шахсият, ошкор сохтани фардияти хонанда дар амалияи мактабҳо ёрӣ мерасонад.

Дар асоси таҳлил адабиёти илмию педагогӣ, таҳаввули таҳсилот ва афкори педагогии халқи тоҷик ва халқҳои дигар ошкор гардида аст, ки масъалаҳои муносибати тафриқавӣ ва инфиродӣ ба таълим кайҳо боз вучуд дорад ва як қатор марҳилаҳои таърихиро гузаштаанд. Аз ин лиҳоз, таҳлилҳои гузаронидашуда имкон медиҳанд, ки ба чунин хулоса оем: таълими тафриқа ҳамеша хусусияти бисёрпаҳлу дошта, дар тамоми давраҳои рушди педагогика ва макотиби хориҷӣ, русия ва тоҷик мубрам ба ҳисоб мерафтанд. Вале вобаста ба парадигмаи мавҷудаи таҳсилот он дар шаклҳои гуногун тадбиқ гаштааст. Рағбат ба масъалаи таълими тафриқа дорои хусусияти мавҷосо мебошад. Зарурати асоснокии назариявии тафриқа тарафдорони онро водор сохта собит менамояд, ки таълими тафриқа баробарҳуқуқии хонандагонро дар таҳсилот паст намеканад. Дар ин боб ба таҳлили қорҳое, ки ба масъалаи таълими тафриқа марбутанд, диққати махсус дода шудааст, зеро онҳо имконият доранд, ки метавон ба хулосае омад, ки дар таҳқиқотҳо муаллифони нуқтаҳои назари зеринро оид ба моҳияти мафҳуми таълими тафриқа фарқ кардаанд:

– тафрикаи таълим чун чудо кардани муҳтавои таълим бо мақсади мутахассисгардони хонандагон баррасӣ мекунад, ки он бо ҳифзи хусусияти муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мутобиқат менамояд;

– тафрикаи таълим чун воситаи ташкили раванди таълим баррасӣ мегардад, ки дар ин асно хусусиятҳои фардии шахсият ба ҳисоб гирифта шуда, бар асоси ин махусусиятҳо хонандагонро дар гуруҳҳои алоҳида таълим додан чудо карда мешаванд. Дар ин сурат таҳти мафҳуми таълими тафриқа чунин усули ташкили таълим дар ду шакл фаҳмида мешавад: тафрикаи берунӣ ва дохилӣ.

Бар асоси баррасӣ ва таҳлили асарҳои таҳқиқоти олимони зиёде мо ошкор сохтем, ки дар айни замон шаклҳои гуногуни таълими тафриқа мавҷуд аст ва тафрикаи таълим амалан дар ҳаммаи макотиб ба таври васеъ истифода мешавад. Муҳаққикон зикр карданд, ки дар мактаб аз тафрикаи дохилӣ кор мегиранд ва натиҷаҳо барои хонандагон ошкор карда намешаванд. Тафрикаи беруниро танҳо бар асоси майлу рағбат ва шавқу ҳаваси хонандагон дар шакли маҳфилҳо, факултативҳо, корҳои лабараторӣ, синфҳои равиявӣ амали кардан мумкин аст.

Бояд зикр намуд, ки таҷрибаи муосири ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки ҳалли самараноки мушкилоти дорои хусусияти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, танҳо дар он маврид имконпазир аст, ки сиёсати давлатии соҳаи маориф дар асосҳои бозғаймӣ илмӣ гузошта шудааст. Барои инкишофи маориф чунин шароити афзалиятноке бояд фароҳам оварда шавад, ки ба сиёсати иҷтимоӣ иқтисодии давлат мутобиқат карда, ба талаботҳои имрӯза ҷавобгӯ мебошанд.

Рушди Тоҷикистони соҳибистиклол, амалишавии ислоҳоти соҳаи таҳсилоти умумиро талаб мекунад. Ин раванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сол ба сол рушд карда, натиҷаҳои мусбат ба бор оварда истодааст. Дар рафти ислоҳот ба сохтор ва мундариҷаи таҳсилот, ба истифодаи технологияҳои нави таълим, аз ҷумла ба методикаҳои нави

таълим, рӯҳияи инсонгарой доштану демократизатсияи раванди таълим аҳамияти калон дода мешавад, ки хамаи ин омӯзиши фанҳои мактабиро осон мегардонад. Дар ин кор, дастовардҳои илми педагогикаи ватанию хориҷӣ, барои татбиқи принципҳои педагогикаи ҳамкорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Тоҷикистон заминаи муҳимми назариявӣю амалии устуворро ба вуҷуд меорад.

Ислоҳоти соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бевосита ба ҳар як фанни мактабӣ дахл дорад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки таҳқиқотҳои илмӣ ба омӯзиши роҳу усулҳои инкишофи тафаккури шифоҳию мантиқии хонандагон равона карда шавад, зеро аз сатҳи инкишофи он, муваффақияти аз тарафи кӯдак ҳифз шудани воқеияти атроф дар раванди фаъолияти таълимӣ ва самарабахшии раванди таълим вобастагӣ дорад.

Таҳқиқотҳо оид ба раванди ҳифзи донишҳо нишон медиҳанд, ки хонандагон ҳангоми иҷрои амалҳои таълимӣ хонандагон бештар доираи хеле маҳдуди донишҳоро аз худ меkunанд. Танҳо дар мактабхонҳои дорои қобилияти омӯзишии баланд, дар асоси иҷрои супоришҳои кам, тарзҳои умумию усулҳои иҷрои супоришҳои тамоми синф ташаккул меёбанд. Ташаккули чунин навъи тарзҳои умумии фаъолияти зехнӣ хеле муҳим аст, зеро он маънои тағйироти назарраси инкишофи зехниро дошта, имконияти интиқоли донишҳо ба шароити нисбатан навро васеъ мекунад. Азбаски қисми муайяни хонандагон қобилияти тарзҳои нисбатан умумии фаъолияти мустақилонаи зехниро надоранд, ташаккули ин малакаҳои зехнӣ бояд вазифаи муҳимми таълимро ташкил диҳад.

Имрӯз вазифа аз он иборат аст, ки рушди маърифатнокии хонандагон дар фаъолияти таълимӣ бояд мақсаднок амалӣ гашта, тамоми паҳлуҳои ҳаёти ӯро фаро гирад. Моҳияти масъала аз он иборат аст, ки ҳадди ақал ба чунин саволҳо ҷавоб дода шавад: раванди таълим ба рушди хонандагон чӣ гуна таъсир мерасонад? Ба кадом роҳ ин таъсир амалӣ мегардад?

Посух ба ин саволҳо кори осон нест, бинобар ин илми педагогика онҳоро пайгирӣ намуда, робитаи байни таълим ва рушди низоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро ҳаллу фасл менамояд. Дар ин самт таълими тафриқа чун ҷузъи дидактикӣ, ҳамчун омили рушддиҳанда зери технологияи таълим, ки ба шахсият нигаронида шудааст, ҷараён мегирад.

Солҳои охир дар дарс истифода бурдани технологияи муосир дар мадди назари омӯзгорони соҳибтаҷриба қарор дорад. Албатта, дар дарс истифода бурдани технологияи муосир на танҳо истифодаи воситаҳои техникӣ, аз ҷумла, тахтаи электронӣ, компютер, интернет, тахтаи магнитӣ, видео, аудио, сабти овоз ва амсоли инҳо мебошад, балки технологияи касбӣ низ дар назар аст. Технологияи касбӣ (педагогӣ) муносибати эҷодӣ ба ҷараёни таълим, истифодаи методҳои нав дар дарс ва муносибати салоҳиятнокиро дар бар мегирад. Мақсади асосии истифодаи муносибати нав ба таълим инкишоф додани тафаккури интиқодии шогирдон ва баланд бардоштани маърифатнокии онҳо мебошад. Вобаста ба ин, ҷорӣ намудани таълими тафриқа ба истифодаи технологияи муосири педагогӣ вобастагии зич дорад.

Пеш аз ҳама, мо бояд мафҳуми «технология», «технологияи педагогӣ», «технологияи таълим»-ро шарҳ диҳем. Маънои мафҳуми «технология», «санъат», «маҳорат», яъне «илм дар бораи санъат, маҳорат» мебошад, ки он шаклҳои нави таълиму омӯзиш ва истифодаи технологияҳои нави педагогиро талаб мекунад. Технологияҳои нави педагогӣ тақозо менамояд, ки дар ҷараёни таълим на танҳо муаллим, балки хонанда низ фаъол бошад, дар ҳалли масъалаҳои гузошташуда бо роҳбарии омӯзгор ҳисса гузорад, ҷараёни ҳалли масъалаи гузошташударо назорат карда тавонад ва натиҷаи онро арзёбӣ намояд. Бо ин васила донишу малакаи худро такмил диҳад ва маҳорат пайдо кунад. Яъне, фаъолияти хонанда дар ҷараёни таълим ҷои асосиро ишғол мекунад.

Технологияи педагогӣ зимни қорӣ намудани таълими тафриқа бо як тартиби муайян мақсади гузошташударо таҳхис мекунад ва натиҷаи мушаххас ба даст меорад. Яъне маводи таълимӣ аз тарафи омӯзгор қорқард мешавад, технологияи истифодабарии онро пешбинӣ менамояд, ки инро қори эҷодии омӯзгор гуфта метавонем. Яъне, технологияи педагогӣ ин усули системаноки таҳия, истифода ва муайян намудани тамоми раванди таълим ва азхудкунии донишҳо мебошад, ки ба мақсади самаранок қардонидани шаклҳои таҳсил равона қарда шудааст. Технологияи муосири педагогӣ ин ҳамқории муаллиму қонанда дар дарс, истифодаи методҳои гуногуни муосир дар таълим, истифодаи самараноки технологияи муосир дар дарс, истифодаи маводи интернет ва ғайра мебошад. Дар қарчашмаҳо технологияи педагогӣ технологияи педагогӣ ҳамқун техникаи мундариҷавии татқиқи раванди таълим, тасвири раванди ноил қаштан ба натиҷаҳои қашмдошти таълим, санъат, маҳорат, қобилият, маҷмӯи методҳои қорқардшуда маъндод қарда шудааст. Технологияи педагогӣ ин усули системаноки таҳия, истифода ва муайян намудани тамоми раванди таълим ва азхудкунии донишҳо бо назардошти захираҳои техникаиву инсонӣ, ки ба мақсади самаранок қардонидани шаклҳои таҳсилот алоқаманд қарда мешаванд, мебошад.

Дар қамони муосир сифати таҳсилот ҳамқун сатҳи малақаҳои мушаххаси умумитаълимӣ, ки ба худмуайянқунӣ ва худфаъолиятии шахс вобаста аст, фаҳмида мешавад. Дар ин ҳолат дониш на “барои захира”, балки барои фаъолияти минбаъда дар вазъиятҳои гуногуни ҳаётӣ бояд аз худ қарда шавад. Қамин тариқ, бояд муносибатро нисбат ба таълим тағйир диҳем ва аз азхудкунии маълумот, яъне натиҷа – дониш ба ташаққули натиҷа – қобилият гузарем, ки ин талаботи асосии таълими тафриқа мебошад. Яъне, мо бояд муносибати худро нисбат ба раванди таълим ва тарзи фаъолияти қонандагон диқаргун созем. Барои ба ин амал ноил қардидан зарурати татқиқи технолонияи таълими фаъол (бисёрқорқунанда, қорқун, пурқор) ва фаъолият (қӯшиш, серҳаракатӣ ва қиддият дар иҷрои қоре, ғайрат ва қидду қаҳд дар қор) ба миён меояд.

Технологияи таълими фаъол – тарзи ташкили раванди таълимест, ки маҳаки асосии онро фаъолияти ҳаматарафа, фаъолгардонӣ ва иҷрои мустақилонаи амалҳои маърифатии хонанда ташкил медиҳад.

Ба ҳамин маънӣ, хусусияти асосии технологияи таълими тафриқа дар он аст, ки хонандагон ба таври мустақилона донишҳои навро тавассути фаъолияти таҳқиқотӣ «кашф» мекунанд. Ин имконият медиҳад, ки дониш ва малакаҳои таълимӣ барои хонандагон аҳамияти шахсӣ пайдо кунад. Технологияи таълими фаъол воситаи универсалӣ буда, ба омӯзгор имконият медиҳад, ки дарсҳоро мувофиқи талаботи стандарти муосири таълим ба роҳ монад. Яке аз талаботи технологияи таълими фаъол кор дар гурӯҳҳо мебошад. Ташкил намудани кор дар гурӯҳҳо имкон медиҳад, ки ҷараёни таълим ба таври самаранок ташкил карда шавад. Яке аз навъи кори гурӯҳӣ ин кори дунафарӣ мебошад. Дар лаҳзаи мустаҳкамкунии мавзӯи нав, масалан, аз хонанда хоҳиш карда мешавад, ки барои ҳамнишасташ барои мустаҳкамкунии мавзӯи нав супорише омода намояд. Хонандагони дигар ба ҷавоб ва тарзи иҷрои супориш диққат медиҳанд. Дар ҳолати ҷавоб ё иҷрои супориш нодуруст будан, ба дигар хонандагон имконият дода мешавад, ки супоришро иҷро кунанд. Барои иҷрои чунин вазифа вақти мушаххас дода мешавад, масалан, панҷ дақиқа омӯзгор ҷавоби хонандагонро интихобан гӯш мекунад ва натиҷаи корашонро арзёбӣ мекунад. Дар ин марҳала асосан арзёбии ташаккулдиҳанда истифода мешавад. Вазифаи омӯзгор ва хонандагон муайян кардани ғалатҳо ва роҳҳои ислоҳи онҳо мебошад. Яке аз хусусиятҳои хуби кори дунафарӣ дар як вақт машғул шудани тамоми синф аст: хонандагон масъаларо муҳокима мекунанд, ғалатҳоро муайян ва ислоҳ мекунанд ва ба ин васила донишҳои худро мустаҳкам менамоянд. Дар усули анъанавӣ бошад, аксари хонандагон вақти зиёди дарсро ба мушоҳидаи фаъолияти дигарон сарф мекунанд, аз ҷумла, нақли омӯзгор, гӯш кардани ҷавоби ҳамсинфон, кори хонандаи алоҳидаро дар тахтаи синф мушоҳида кардан ва ғайра.

Ҳамин тариқ, кори дунафарӣ ё гурӯҳӣ ба шогирдон имкон медиҳад, ки бо шарикони худ сӯҳбат кунанд, мавод ва мафҳумҳои азхудкардаашонро гуянд, малакаи дарккунии худро такмил диҳанд. Хулоса, дар амал татбиқи намудани технологияи таълими ғаёл дар раванди таълим барои ноил шудан ба натиҷаҳои назаррас мусоидат мекунад. Яъне, хонандагон малакаҳои асосии умумитаълимиро аз худ мекунанд. Истифодаи технологияи мазкур имконият медиҳад, ки раванди таълим мақсаднок ва босамар ба роҳ монда шавад. Чунки вазифаи омӯзгор “додани” дониш набуда, балки бедор кардани шавқи хонанда ба таълим, кушодани имкониятҳо ва ташкил кардани ғаёлияти маърифату эҷодии ҳар як хонанда мебошад.

Технологияҳои педагогии муосир инъикоси худро дар заминаи «Нақшаи чорабиниҳо оид ба тавсияҳо ва супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 22-юми декабри соли 2005 дар вохӯрӣ бо кормандони соҳаи маориф», пайдо намуда, дар кори амалисозӣ ва навсозии ғаёлияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба омодакунии мутахассисон нақши назаррас мебозанд [113].

Ҳамчунин, дар масъалаи таҳқиқи ғояҳои пешниҳоднамудаи як қатор олимони соҳа оид ба таълими тафриқа, аз қабилӣ М. Лутфуллозода, У. Зубайдов, Л. Назирӣ, Д. Сайдахмадова, М. Чалилова, М. Лашкарбекова, Д.И. Фелдштейн, С. Ёкубов, Т.Н. Бозрикова, Н. Абдуллозода, С. Алимов, М. Нуъмонов, Б. Қодиров, М. Саидов, Р.М. Бабаева, Т.К. Ҳусайнова, И.Х. Каримова, Ф. Шарифзода ва дигарон, ки ҷанбаҳои алоҳидаи технологияи педагогии муосири таълими тафриқа аз нуқтаи назари низомии таълим ва тарбия дар шароити муосири раванди таҳсилот омӯхта шудааст, ба сифати роҳи ҳалли муқаррари масъалаҳои мазкур баррасӣ гардид [1, 5, 15, 47, 48, 49, 77, 78, 80, 102, 103, 54, 168].

Илова бар ин, мо назария ва таҳқиқотҳои як қатор олимони аврупоӣ ва амрикоӣ, аз қабилӣ Л. Трамп, Б. Скинер, Н. Кроудер ва дигаронро мавриди мутолиаи таҳқиқоти хеш қарор дода, ғояҳои онҳо дар самти

самаранокии идоракунии раванди таълим, таҳлили сифатҳои гурӯҳҳои тафриқавӣ, назорати инфиродӣ ва ғайра дар қори таҳқиқоти баррасӣ ва истифода қардем [100, 106, 151, 177].

Барои татбиқи ин ғояҳо ба мо технологияи педагогӣ лозим аст, ки дорои низомии муайяни таълим бошад ва дар доираи натиҷаҳои банақшагирифташуда сохтори таҳияи самараноки мундариҷаи иттилооти таълимӣ, ки ба як хонанда пешниҳод шудааст, роҳандозӣ қарда шавад. Технологияи тафовути сатҳҳои гуногун низ ба ин талабот мувофиқат мекунад. Ҳадафи таҳқиқот аз он иборат аст, ки таҷрибаи муаллиф онро доир ба масъалаҳои таълими тафриқавӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо таваҷҷуҳи махсус ба методҳо ва усулҳои афзалиятнок таҳқиқ намуда, дар амал арзиши ҳудро нишон диҳад.

Бояд зикр намуд, ки самарабахшгардонии қараёни таълим аз бисёр омилҳо вобаста буда, дар байни онҳо омӯзиш, тибқи қобилият ва имкониятҳои хонанда нақши муҳим қарда, ки дар ин масоил таълими тафриқа дорои аҳамияти ҳоса мебошад.

Таълими тафриқа ин:

- шакли махсуси ташкили раванди таълиме мебошад, ки дар он омӯзгор бо гурӯҳи хонандагон қор мекунад, ки дар зехни онҳо мавҷуд будани сифатҳои умумии муҳими раванди таълим мавҷуд бошад;
- қисми низомии умумии дидактикӣ мебошад, ки раванди таълимиро барои гурӯҳҳои гуногуни таълимгирандагон таъмин мекунад.

Таълими тафриқа – ин ташкили шароити гуногуншакли таълим барои муассисаи таълимӣ, хонандагони синф ва гурӯҳҳои гуногун аст, ки бо мақсади баҳисобгирии хусусиятҳои зехнии онҳо ҳамчун маҷмӯи қорабиниҳои методӣ, психологию педагогӣ ва ташкилию идорақунӣ мебошад ва дар гурӯҳҳои якхела амалӣ меқардад.

Принсипҳои ташкили таълими тафриқа ва воситаҳои технологияи муосир инҳо мебошад: мавқеъ, ҳолат, мутобиқат, мувофиқаоварӣ ва раванди педагогӣ, ки ҳамчун қараёни тафриқавӣ ташкил қарда мешавад.

Яке аз намудҳои асосии тафриқа (таксимот) омӯзиши инфиродӣ мебошад, ки имрӯз баъзе ҷанбаҳои омӯзиши фарқкунандаи он дар таҳқиқотҳои олимон: Зубов С.И., Зубайдов У.З., М. Лутфулозода Ф. Шарифзода., Л. Назирова, Д. Сайдамадова, М. Ҷалилова, А.З. Манаева, И.М. Чередов Г.И. Щукина ва диг. [47, 48, 49, 50, 54, 77, 78, 80, 173, 168] таҳқиқ карда шудааст.

Дар доираи ин назарияҳо ҳаминро бояд қайд кард, ки технологияи педагогӣ муносири таълими тафриқа маҷмӯи воситаю тарзҳои муташаккилонаи ҳалли қисми муайяни фарогирандаи раванди таълим мебошад. Аз рӯи хусусиятҳои хоси инфиродию психологӣ хонандагоне, ки асоси ташаккули гурӯҳҳои якхеларо ташкил мекунанд, чунин тафриқаро фаро мегиранд:

- аз рӯи ҳайати синнусолӣ (синфҳо, гурӯҳҳои синнусолӣ);
- аз рӯи соҳаи таваҷҷуҳ (гуманитарӣ, дақиқ, ҷомеашиносӣ ва ғ.);
- аз рӯи сатҳи инкишофи ақлӣ (сатҳи дастовардҳо – қобилият, маҳорат ва малака);
- аз рӯи навъҳои шахсиятию психологӣ (навъи фикрронӣ, ҳислат, мизоҷ ва ғ.);
- аз рӯи сатҳи саломатӣ (гурӯҳҳои варзишӣ, гурӯҳҳои биноиву шунавоиашон суст, синфҳои хонандагонашон зуд-зуд беморшаванда).

Дар ҳар як низоми омӯзиш то андозае муносибати тафриқа кам ё зиёд вучуд дошта метавонад, ки дар он тафриқаи барҷаста амалӣ шавад.

Аз ин сабаб, ҳуди технологияи муносири таълими тафриқа ҳамчун истифодаи воситаҳои гуногуншакли методии технологияи муносири таълим маҳсуб доништа мешавад.

Мушоҳида ва омӯзиши таҷрибаи педагогӣ муассисаҳои таҳсилоти умумии имрӯза нишон медиҳад, ки хонандагонро ба се гурӯҳ тасниф кардан мумкин аст:

1. Хонандагоне, ки ба фанҳои умумумигуманитарӣ таваҷҷуҳ ва майл дошта, бо баҳои хубу аъло меҳонанд.

2. Хонандагоне, ки ба фанҳои табию риёзӣ ва дақиқ таваҷҷуҳ ва майл доранд.

3. Хонандагоне, ки ба ин ё он гурӯҳи фанҳои муайяни таълимӣ қобилияти хуб доранд.

Аз нуқтаи назари илмӣ асоснокии мундариҷа ва муҳимияти таълими тафриқа ба технологияи педагогии муосир барои ҳар як соҳа вазифаҳои аввалиндараҷа ҳисоб меёбанд. Дар қатори муваффақиятҳо, дар амалишавии чунин шакли таълим, хатою камбудӣҳо низ вучуд доранд, ки таваҷҷуҳ намудан ба онҳо аз аҳамият холи нест.

Аз ин рӯ, ошкору асоснок кардани сабабҳои ин хатоҳо ва додани тавсияҳо ҷиҳати роҳ надодани онҳо дар раванди ташкилу таъмини шароитҳои таълими тафриқа тавасути технологияи педагогии муосир дар фаъолияти маърифатии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ зарур шуморида мешавад.

Истифодаи технологияи таълими тафриқа имконият медиҳад, ки сатҳи қобилият ва лаёқати хонандагон муайян карда шуда, самарабахшгардонии раванди таълим ҷиҳати ташаккули нерӯи зеҳнии хонандагон таъмин карда шавад.

Дар иртибот ба ин масоил ҷонибдорони таълими тафриқа Л. Басне, Г. Герберт, Р. Винкелер, Д. Корф, Роналд де Грот ва У. Зубайдов чунин мешуморанд, ки маҳз таълими тафриқа мусоидат мекунад, то хонандагон қобилият ва имконияти худро дарк намоянд ва ташаккул диҳанд [33, 47, 179].

Таълими тафриқа ба омӯзгорон имконият медиҳад, ки қобилиятҳои инфиродӣ ва имкониятҳои таълимии хонандагонро дар иртибот ба дараҷаи инкишофи диққат, идрок, тафаккур, хотир омӯзанд ва сатҳи дониш, маҳорат ва малакаи онҳоро аз фанни муайян ташхис намоянд. Чунки ин талабот барои қобилияти дар амал тадбиқ намудани фардиқунонии минбаъда имконият дода, ҷиҳати ба даст овардани самараи ислоҳи хонандагон заминагузор хоҳад шуд.

Таҳқиқи моҳияти технологияи таълими тафриқа ва рушди қобилиятҳои инфиродӣ дар самти қайдшударо тавсеаи таҳқиқоти мувофиқи физиологӣ тақдир дода метавонад. Илова бар ин, омӯзиши ташаккули ҷунин низомҳо, ки мураккабияшон бо падидаҳои рушди хонандагон дар ҷараёни таълим наздик мешавад, хеле муҳим аст.

Бояд қайд кард, ки дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ сатҳи омодагии хонандагон ба таҳсил яксон набуда ва сол то сол коҳиш ва ё инкишоф меёбад. Ин раванд дар баъзе ҳолат ба шартҳои муваффақияти таълими минбаъдаи хонандагон мувофиқат мекунад ва дар баъзе ҳолат он ба ҳадди ниҳой мерасад.

Ҳамин тариқ, дар асоси назарияҳо ва масъалагузориҳо, мо ҷунин мешуморем, ки омӯзгор бояд дар истифодаи усули тафриқавӣ талаботҳои зеринро риоя намояд:

- фароҳам овардани фазои мусоид барои хонандагон;
- муоширати педагогиро фаъолон роҳандозӣ намуда, ҳавасмандии хонандагон таъмин карда шавад, то ки онҳо мувофиқи қобилият ва лаёқати худ ҷанбаҳои омӯзишро тасаввур карда тавонад;
- хонандагони сатҳҳои гуногун барои омӯختани барномаи мувофиқ вобаста ба имкониятҳои онҳо ҷалб карда шаванд.

Таҷриба ва мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки масъалаи тафриқаи таълимӣ борҳо дар шӯроҳои педагогӣ ва дар қорӣ иттиҳодияҳои методии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ баррасӣ шуда, ҳулоса карда мешавад, ки таълими тафриқа барои рушди ҳадди аксари хонандагони қорӣ қобилиятҳои муҳталиф шароит фароҳам меорад.

Дар қорӣ таҳқиқотии мо асоси сатҳи таҳсилоти тафриқавиро банақшагирии натиҷаҳои таълим инъикос мекунад, яъне инъикоси дараҷаи омӯзиши ҳатмӣ ва ташаккули он дар асоси сатҳи баланди қобилиятҳои хонандагон ба инобат гирифта мешавад.

Ноил гардидан ба натиҷаҳои талабкардаи омӯзиш меёри воқеӣ мегардад, ки дар асоси он ҳадафи бевоситаи ҳар як хонанда метавонад

тағйир ёбад ва мундариҷаи кори ӯ барқарор карда шавад, ё саъю кӯшиши ӯ барои аз худ кардани мавод дар сатҳҳои баландтар равона карда шавад. Дар асоси ин равиш, кори тафриқавӣ барои омӯзгор ва хонанда заминаи воқеӣ фароҳам оварда мешавад ва имкониятҳо барои кор бо хонандагонӣ қавӣ ба таври назаррас меафзояд.

Барои татбиқи бомуваффақияти чунин раванди таълими тафриқа ва муассир фарқият дар сатҳ ва талаботҳои зерин бояд риоя карда шаванд:

- сатҳи нишондиҳандаҳои омӯзиш ва натиҷаҳои ҳатмӣ он бояд барои хонандагон фароҳам бошанд;

- муваффақияти таълими тафриқавӣ, ки бештар аз фаъолияти маърифатии хонандагон вобаста аст, то чӣ андоза онҳо ба кори шахсии худ манфиатдоранд, муайян карда шавад;

- дониши дақиқи ҳадафҳои мушаххас, бо дарназардошти қобилият ва талаботи муқарраркардаи омӯзгор ҳамчун омили таъсиррасони фаъолияти маърифатии хонандагонро дар сатҳи гуногун бояд фаъол намояд;

- агар ҳадафҳо барои хонанда маълум ва қобили иҷро бошанд, дастовардҳои онҳо ташвиқ ва худашон рӯҳбаланд карда шуда, кӯшишҳои муҳассилин пайдарпай рушд дода шавад.

Дар баробари ин, ҳангоми иҷрои ин талаботҳо ошкоро будани сатҳи таълим ба ташаккули ангежаҳои мусбати таҳсил, муносибати огоҳона ба таҳсил ва баланд бардоштани ҳисси хонандагон мусоидат мекунад.

Бояд дар назар дошт, ки фарқияти сатҳи талабот ва сатҳи таълим мавҷуд аст. Маълум аст, ки сатҳи маводи таълимӣ бо сатҳи ҳатмӣ азхудкунии он баробар карда намешавад. Аввалан, бояд куллан баландтар бошад, дар акси ҳол ба сатҳи таълими ҳатмӣ расидан мумкин нест ва донишомӯзоне, ки эҳтимолан бештар таҳсил мекунанд, барои идома додани онҳо кӯшиш намекунанд.

Ҳар як хонанда бояд маводи пешниҳодшударо пурра бишунавад, бо намунаҳои таҳлил шинос шавад, дар баъзе марҳилаҳо дар ҳалли

масъалаҳои мураккабтар иштирок кунанд. Ба ибораи дигар, ба ҳама маводи яхела дода, омӯзгор барои азхуд кардани он сатҳи гуногуни талаботро муқаррар мекунад.

Ҳангоми таълим бояд муттасилии ҳавасмандкунии хонанда тавассути зинаҳо таъмин карда шавад. Барои он хонандагоне, ки ба сатҳи назарраси таълимӣ нарасидаанд, талаботи баландтар гузошта намешавад.

Мушкилот дар кори тарбиявӣ оид ба фардикунонии таълим бояд барои наврасон мувофиқ бошанд, ки ба суръати инфиродии азхудкунии мавод дар ҳар марҳилаи омӯзиш мувофиқат кунанд.

Ҳар як хонанда ҳуқуқ дорад, ки ихтиёран ва доништа барои худаш муқаррар кунанд, ки кадом маводро бояд аз худ кунанд. Ин равиш ба хонандагон имкон медиҳад, ки ниёзҳои маърифатӣ, малакаҳои худбаҳодиҳӣ, назорат, ҳударзёбӣ, банақшагирӣ ва танзими фаъолиятҳояшонро ташаккул диҳанд.

Мундариҷаи назорат ва арзёбӣ бояд равишҳои қабулшудаи марҳилаҳоро инъикос кунанд. Назорат бояд санчиши комёбиҳои ҳамаи хонандагонро дар бораи натиҷаҳои таълим дар бар гирад ва инчунин бо назорати санчиши азхудкунии мавод дар сатҳи баланд илова карда шавад.

Дар таълими фанни адабиёти синфҳои 10 – 11 корҳои мустақилонаи гурӯҳӣ ҷои зиёдро ишғол мекунанд. Барои он ки ин кор самаранок бошад, чараёни ташкили гурӯҳҳои хонандагон бояд назорат карда шавад. Ҳангоми ташкили гурӯҳҳо, сатҳи тавоноии коммуникативии хонандагон бояд ба назар гирифта шавад. Ин ҷо таркиби салоҳиятҳои коммуникатсионӣ, грамматикӣ, эҷодӣ ва стратегӣ ба назар гирифта мешаванд.

Масоили дигар дар тафриқа маҳорати таҳлили матн мебошад. Истифода ва тафсири шаклҳои калимаҳо ва маънои онҳо ин салоҳияти

стратегии қобилияти хонанда барои самаранок ширкат варзидан дар муошират, интихоби стратегияи дуруст ва санъати муошират мебошад.

Мувофиқи маводи таҳлили чузъҳои номбаршуда омӯзгор чадвали ташхисро пур мекунад:

1. Хонандагоне, ки сатҳи баланди қобилияти коммуникатсионӣ доранд;
2. Хонандагоне, ки сатҳи миёнаи салоҳияти муоширатӣ доранд;
3. Хонандагоне, ки сатҳи маҳорати коммуникативии паст доранд.

Дар ҳар нимсола омӯзгор барои муайян кардани сатҳи рушди зеҳнии хонандагон ташхис мегузаронад. Бешубҳа, таркиби миқдорӣ ва сифатии гурӯҳҳо вобаста ба натиҷаҳои ташхис дар ҷараёни таълим фарқ мекунад. Хонандагон медонанд, ки чунин таркиби гурӯҳ яку якбора муқаррар карда намешавад. Бо мурури замон онҳо метавонанд аз як гурӯҳ ба гурӯҳи дигар гузаранд.

Кори тафриқавӣ дар дарси адабиёти синфҳои 10–11 дар якчанд марҳила сурат мегирад:

1. Марҳилаи якум вазифаҳои хонагии мухталиф ба ҳисоб гирифта шуда, ба хонандагони сатҳи пасти қобилияти коммуникатсионӣ супоришҳои одӣ пешниҳод карда мешаванд, яъне супоришҳои шабеҳ дар дарс анҷом дода мешаванд.

Ба хонандагони сатҳи миёнаи маҳорати коммуникатсионӣ бошад, иҷрои вазифаҳои маъмулӣ ба шахсоне дода мешаванд, ки барои пур кардани холигиҳои дониш ва барқароркунии малакаҳои гумшуда равона карда шудаанд. Ба гурӯҳҳои якум ва дуҷуми хонандагон вазифаи аз ҳад зиёд супоридан лозим нест, зеро ин метавонад натиҷаи манфиро ба бор орад. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд ҳадди ақали супоришҳои иловагиро мувофиқи донишҳои асосии хонандагон интихоб кунад.

Ба гурӯҳе, ки сатҳи баланди қобилияти коммуникатсионӣ доранд, супоришҳои мураккаб пешниҳод карда мешаванд, ки на танҳо

истифодаи донишҳои амалӣ, балки истифодаи маводи назариявӣ, эҷодкорӣ, супоришҳои, ки муҳокима ва таҳлилро талаб мекунанд.

Барои ҳавасманд намудан ба хонандагон адабиёти иловагӣ пешниҳод карда мешавад ва ин имкон медиҳад, ки робита бо дигар мавзӯҳо муқоиса карда шавад.

Ҳамин тариқ, вазифаи хонагӣ то андозае бояд расмӣ набошад, он бояд мавзӯҳои дигари дар дарс омӯхта ва коркардаашонро мустаҳкам кунад ва албатта, пурра кунад.

Марҳилаи дуум шарҳи маводи нав ба шумор рафта, барои ҳамаи хонандагон аз баёни мавзӯи нав шуруъ мегардад. Хонандагони сатҳи пасти салоҳияти коммуникатсионӣ бояд маводро ба қисмҳои хурд тақсим карда, онҳоро аз худ кунанд.

Ҳамчунин, хонандагони сатҳи миёна ва баланд даъват карда мешаванд, ки мустақилона кор карда, барои амиқии омӯзиши мавод, муайян кардани ҳар як мафҳум, сипас омодагии мустақилонаи амалиётҳои муҳимтарини психологӣ: таҳлил, таркиб, ҷамъбаст ва иҷрои супоришҳои эҷодӣ идома диҳанд.

Марҳилаи сеюм ин мустаҳкамкунии дониш, маҳорат ва малака ба шумор рафта, марҳилаи тафриқаи вазифаҳо, ҳаҷм, миқдор ва тадбирҳои кумаки омӯзгорон мебошад.

Ба хонандагони сатҳи пасти қобилияти коммуникатсионӣ супоришҳои сабук дода мешаванд. Онҳо шарҳи мавзӯ, иҷрои нақшаи супоришҳо ё нақшаи муқаррариро тартиб дода, мундариҷаи мавзӯро баён намуда, бо пешниҳодҳои худ илова карда метавонанд, ки дар ин ҷо ҳикояи кӯтоҳ, ҷадвал, расм, алгоритм ва ғайра ҳамчун маводи асосӣ истифода шавад. Омӯзгор кори ин гуна хонандагонро бевосита назорат мекунад ва дар ҳолати зарурӣ дастурҳои мушаххас медиҳад.

Ба хонандагони сатҳи миёнаи маҳорати коммуникатсионӣ дошта низ супоришҳо ва пурсишҳо оид ба истифодаи маводи нав дода мешаванд. Барои хонандагони синфҳои болоӣ, супоришҳои

мураккабтари эҷодӣ супоридан имконпазир мебошад, Масалан, мусоҳибаҳои хурд, саволҳои муштарак, тартиб додани нақшаҳои мураккаб, диаграммаҳо, ҷадвалҳо, навиштани эпипогияи асар, ки ба мантиқи рушди тасвирҳои бадеӣ асос ёфтааст. Ё худ, гузоштани саволҳои проблемавӣ, тартиб додани монологҳо, муколамаҳо.

Ҳамин тавр, хонандагони дорои сатҳи баланди қобилияти муоширатдошта, чун қоида, дар чараёни дарс мақсаддоранд, ки шумораи зиёди супоришҳоро иҷро намоянд, то малакаҳои зеҳнии худро рушд диҳад ва аз натиҷаи иҷрои супоришҳо хулосабарорӣ намоянд.

Марҳилаи чорум назорати ниҳой ба шумор меравад. Дар ин марҳила хонандагоне, ки сатҳи баланди малакаи коммуникатсионӣ доранд, супоришҳоеро мегиранд, ки ҳаҷми хурд доранд. Онҳо метавонанд аз намунаҳо ва схемаҳои гуногун, китоби дарсӣ мустақилона истифода баранд. Дар бадтарин ҳолат, агар хонандагон умуман ҷӣ кор карданаҷро надонанд, омӯзгор метавонад саволҳои роҳнамо диҳад.

Ба хонандагони сатҳи баланд ва миёнаи салоҳияти коммуникатсионӣ супоришҳои мураккабе пешниҳод карда мешаванд, ки дониши хуби назария ва робитаҳои байнисоҳавиро тақозо мекунанд.

Истифодаи маводи ёрирасон номатлуб аст (рейтинг барои ин паст карда мешавад), мустақилият ҳангоми иҷрои супоришҳо зоҳир карда мешавад мешавад. Бо мақсади ба даст овардани натиҷаҳои ниҳой ба омӯзгор истифодаи усулҳои гуногуни назорат (инфироӣ, фронталӣ, пурра, интиҳобӣ, назорати мутақобила, худидоракунии, назорати гурӯҳӣ) тавсия дода мешавад, аммо усули асосии кор ҳанӯз ҳавасмандкунии мебошад.

Ҳамин тавр, масалан, дар синфи 11 ҳангоми кор кардан бо повести «Марги судхӯр»-и устод Садриддин Айни супоришҳои зерини назоратиро пешниҳод кардан мумкин аст:

1. Давоми навиштаҷотро идома диҳед: Ҳикояи кӯтоҳи «С. Айни, аз «Марги судхӯр» ин қорест дар...» (сатҳи паст);

2. Дар мавзӯи «Аломатҳо дар повести Айнӣ» як эссеи хурд нависед (сатҳи миёна);

3. Хангоми навиштани эссеи хурд чанбаҳои мушбату манфии қаҳрамонҳои повести «Марги судхӯр»-ро муқоиса намоед (сатҳи баланд).

Бояд зикр намуд, ки омодагии мавод барои кори ниҳонии назоратӣ таваҷҷуҳи махсусро талаб мекунад. Дар мундариҷаи санҷишҳо талаботҳои асосии таҳсилоти сатҳӣ иҷро карда мешаванд, ки ҳар як хонанда метавонад шакли муносибро барои худ интихоб кунад ва миқдори дилхоҳро гирад.

Вазифаҳои назоратии сатҳи баланд аз фанни адабиёт (синфи 10 – 11) дар мавзӯи «Субҳи ҷавонии мо»-и С. Улуғзода:

1. Улуғзода чӣ гуна тасвири асосии ҳикояро ба персонажҳои повест Гулнор ва Раҷаб кашидааст?

2. Тухфаи дастмонаи Анораро Гулнор ва оилаи ӯ чӣ тавр қабул карданд? Дар арзиши он чист?

3. Генерал Муҳаммадҷонов дар бораи муҳаббат чӣ мегӯяд?

4. Кайфияти хотимаи ҳикоя чӣ гуна аст?

5. Оё шумо бо он розӣ ҳастед, ки ҷаҳони бераҳм дар ин ҳикоя тасвир шудааст? Агар ҳа, пас ин бераҳмиро дар чӣ мебинед?

6. Ба фикри шумо кадом ҳикоя аз ҳама ҳаяҷоновар аст?

7. Мавзӯи муҳаббат, фоҷиаи он дар ин ҳикоя чист?

8. Марги оператори телеграф ба Гулнор ва Раҷаб чӣ гуна таъсир расонд?

Супоришҳои имконпазир барои ҳар як сатҳи хонандагон:

1. Сатҳи пасти салоҳияти коммуникатсионӣ

Шакли эҳтимолии супоришҳо – вазифаҳои таҳлил – таҳлили маводи воқеӣ, ҳалли вазифаҳо:

– маводи дарсиро шарҳ диҳед, ба саволҳо ҷавоб диҳед;

– ҷавоби дурустро дар сарҳат интихоб кунед, эзоҳро омода кунед...

2. Сатҳи миёнаи салоҳияти коммуникатсионӣ

Супоришҳо барои муқоиса, ҷамъбаст, тасниф (қобилияти кор кардан дар маълумоти гирифташуда, интиқоли дониш вобаста ба вазъияти нав):

- мусоҳибаи хурд гузаронед;
- нақшаи мураккаб тартиб диҳед;
- дар асоси мантиқи асарҳои бадеӣ эпилонг нависад;
- саволҳои мушкилро ҷудо кунед;

3. Сатҳи баланди салоҳияти коммуникатсионӣ

Вазифаи муайян кардан, фаҳмидан, шарҳ додани муносибатҳои сабабу натиҷа:

- исбот кунед, ки ...
- зӯхурот, равандро шарҳ диҳед ...
- вазъи мушкилотро муайян кунед ва ба савол ҷавоб ёбед;
- навиштани эссе, супориши эҷодӣ, супориши таҳқиқотӣ.

Дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ рушди қобилияти хонандагонро дар амиқ ва мустақилона баҳо додани асарҳо, қобилияти барқарор кардани робитаҳои дохилии унсурҳои сохтори кор бо тарҷумаи ҳол ва фаъолияти нависанда, адабиёти даврони таҳқиқшаванда, арзёбии ҳамзамонон, кори пешгузаштагону пайравон, раванди ҷаҳонии таърихӣ, адабӣ ва фарҳангӣ зарур аст.

Рушди адабиёт тавассути супоришҳои таҳқиқотӣ оид ба муқоисаи матни ибтидоӣ ва ниҳой, аз қабилӣ тартиб додани тафсирҳои лексикӣ, таърихӣ, биографӣ ва фарҳангӣ; муайян кардани пайвастагии адабиёт бо санъатҳои дигар; муқоисаи эҷодиёт ва стратегияи ғоявию эстетикӣ нависанда вобастагӣ дорад. Гузашта аз ин, мукамал гаштани фаъолияти асабию равонии хонандагони мактабӣ низ таҳти таъсири раванди таълим ба амал меояд.

Дар психология ва педагогика ақидаҳои Л.С. Виготский дар бораи нақши пешбарандаи таълиму тарбия дар рушди психикӣ тасдиқ

гардидааст. Дар ин замина кӯшиши омӯзгорон бояд ба он равона гардад, ки барои рушди босуръати зехнӣ, корҳои таълиму тарбиявиро бо дарназардошти имкониятҳои фардӣ ва синнусолиии хонандагон ба роҳ монанд. Вобаста ба ин баъзе самтҳои корҳои таълиму тарбиявӣ, асосӣ ҳисобида мешаванд [30, 31].

Дар рушди умумӣ ва рушди зехнии хонандагон мавқеи асосиро ташкили дуруст ва мукаммали фаъолияти маърифатии онҳо ишғол менамояд. Пеш аз ҳама, ҳамон равандҳои психологие, ки бо дарки олами атроф иртиботдоранд, яъне эҳсос ва идрок бояд рушд дода шавад. Лекин идроки хонандагони синфҳои поёни хусусияти кофии тафриқаро надоранд. Ҳангоми идроки ашё ва падидаҳо, ба ҷузъиёти дуюмдараҷа таваҷҷуҳ намуда, дар муайян кардани монандӣ ва тафовут ба иштибоҳҳо роҳ медиҳанд ва аломатҳои асосӣ аз мадди назари онҳо берун мемонанд. Дар синфҳои болоӣ бошад, бо дарназардошти дарки таҳлили таркибӣ ин раванд хусусияти фаъоли тафриқавиро ба худ мегирад.

Дар зер намунаҳои кори тафриқавӣ дар дarsi адабиёт оварда мешавад, ки дар он ба хонандагони се гурӯҳ вазифаҳои гуногун пешкаш карда мешаванд

Сатҳи паст – вазифаҳои хондани ифоданок ва шарҳи маълумоти асосии тарҷумаи ҳоли нависанда.

Сатҳи миёна – онҳо ба савол ҷавоб тайёр меkunанд: кадом воқеаҳои таърих ба ташаккули эҷодиёти Б. Собир таъсир расонидаанд?

Сатҳи баланд – омода кардани хабар дар бораи ягон мавзӯ:

Вақти боқимонда барои омӯзиши тарҷумаи ҳоли шоир, баррасии ашъори Б. Собир, аз ҷумла, паёми хонандагоне, ки бештар вазифаи пешрафт гирифтаанд. Дар ин ҳолат, сабти муқаррароти асосӣ, мулоҳиза ва хулосаҳое, ки хонандагон бо сатҳи баланди салоҳияти коммуникатсионӣ меkunанд, нигоҳ дошта мешавад.

Гузaronидани дарсҳо оид ба омӯзиши тарҷумаи ҳоли нависандагон ва шоирон шакл ва намудҳои гуногуни дарсро дар бар мегирад: суҳбат,

семинар, бозии нақшакашӣ ва ғайра. Интихоб аз дараҷаи омодагии хонандагон вобаста аст.

Мисоли 2. Мавзӯ: «Афсонаҳои М.Е. Салтиков – Щедрин». Кори тафриқавӣ ба тариқи зайл сохта шудааст:

– сатҳи паст – изҳори ифоданокии пораҳои алоҳидаи афсона, мушкилоти асосии корро муайян кунед;

– сатҳи миёна ва баланд – ба саволҳои ҷавоб диҳед, ки ба Шумо имкон медиҳад, аз қабيلي таҳлили асарҳо, тавсифи муқоисавии аломатҳо дар дарс дода шавад. Инчунин корҳои хонагии эҷодӣ ба нақша гирифта шудааст – кашидани порчаи ба шумо писанд, истифода аз воситаҳои бадеии нависандагон, ҳикояҳои ҷолиб ва ғайра.

Мисоли 3. Порчаҳо аз повести С. Айнӣ, аз «Марги судхӯр» барои хонандагоне, ки сатҳи рушди адабии паст доранд:

1. Дар луғати тафсири маънои калимаи «усто»-ро пайдо кунед. Муаллиф дар сарлавҳаи матн дар бораи қаҳрамони худ чиро эълон мекунад?

2. Нақшаҳои усто кадомҳоянд? Фикри худро дар бораи онҳо изҳор кунед.

3. Инъикоси фалсафии Айнӣ ба чӣ асос ёфтааст?

Саволҳо барои хонандагони сатҳи миёнаи рушди адабӣ:

1. Интихоби нависанда барои эпизодро ба нақш овардан дар чист. Инъикоси фалсафии Айнӣ ба чӣ асос ёфтааст?

2. Тасаввур кунед, шахсе, ки ҳикояро нахондааст, аз шумо хоҳиш мекунад, гоҷаи асосии ин асарро баён кунад. Шумо инро чӣ гуна муайян мекунад?

Саволҳо барои хонандагони сатҳи баланди рушди адабӣ:

1. Чаро киштии ба уқёнус муҳолифат мекунад? Дар паси ин зиддият кадом идеяи фалсафӣ мавҷуд аст?

2. Ибораи «Аз ҳаёт лаззат бурдан» дар матн пайваста такрор мешавад ва ҳикоя аз ин фикр оғоз мешавад. Ба гуфтаи С. Айнӣ, аз зиндагӣ лаззат бурдан чӣ маъно дорад?

3. Ба андешаи шумо, хусусияти нақши қаҳрамон кадом аст?

Маводи дидактикӣ кортҳои супоришӣ, диаграммаҳо, планшетҳо мебошанд. Маводҳои дидактикӣ тавре тартиб дода шудаанд, ки онҳо тамоми марҳилаҳои чараёни таълимро такрор мекунанд (такрори шиносӣ, ҷамъбасти маводи нав, рушди малакаҳо, назорат). Ҳамон як корти супориш ҳамчун таълим ва ҳам барои назорат истифода шуда, давра ба давра тавре истифода бурда мешавад, ки чун дастури таълимӣ ва баъд. ҳамчун воситаи таълим хизмат мекунад. Албатта, ҳангоми тартиби ин маводҳои дидактикӣ сатҳи қобилияти хонандагон ба инобат гирифта мешавад.

Барои хонандагони сатҳи баланди малакаи коммуникатсионӣ супоришҳои интихоб карда мешаванд, ки мустақилият, ҷустуҷӯи эҷодӣ ва ҷамъбасти маводи таҳқиқшударо талаб мекунанд.

Барои хонандагони сатҳи миёна ва пасти салоҳияти коммуникатсионӣ, инҳо метавонанд супоришҳои зерин бошанд:

- фаълтар шудани раванди қабул ва фаҳмидани маводи нав;
- доштани модели амалисозӣ;
- шомил кардани танҳо қисмҳои муайяни он;
- доштани саволҳои дастгирӣ.

Дар дарсҳои истифодаи кортҳои рангҳои гуногун тавсия дода мешавад, ки хонандагон дар асоси донишҳои мавҷуда супоришҳои худро интихоб кунанд. Ин кор, чун қоида, дар дарси адабиёт истифода мешавад ва дар он ҷо таҳлили забонии матн анҷом дода мешавад. Дар ҳақиқат, ин вазифа на танҳо воситаи муҳими иртибот ва низомнокии дониш аст, балки инчунин ба рушди нутқ мусоидат мекунад, зехнро такмил медиҳад, ки бидуни дарки матн (хусусан бадеӣ) ғайриимкон аст.

Дар асоси истифодаи кортҳои дидактикӣ хонандагон ба гурӯҳҳои сатҳӣ ҷудо карда мешаванд.

Сатҳи ҳади ақал (паст)

Гурӯҳи миёна ин сатҳи ибтидоии донишест, ки аз рӯи стандарти таълимӣ аз фанни муайян муайян карда шудааст. Агар хонанда сатҳи дониш, малака ва қобилияти муқарраркардаи стандартро бомуваффақият ба даст оварда бошад, пас вай мувофиқи натиҷаҳои бадастомада баҳо мегирад. Агар ӯ сатҳи баланди донишро талаб кунад (ва ин ҳамеша интиҳоби ӯст), пас тавсия дода мешавад, ки онро дар асоси талаботи баландтари зехн арзёбӣ кунад.

Супоришҳои дараҷаи миёна – азхудкунии маводро дар сатҳи бозикунӣ дар назар дорад. Он инчунин бояд дастуреро дар бораи тарзи таълим додан, ба ҷӣ диққат додан ва хулоса бароварданро дар бар гирад. Ҳама хонандагони дараҷаи М бояд супоришҳоро иҷро карда тавонанд. Барои ин Шумо метавонед, кортҳоро хабардиҳандагоне, ки ба ғайр аз саволҳо ва вазифаҳо маводеро барои кумак расонидан ба саволҳо доранд, истифода баред.

Дараҷаи сатҳи баланд. Ин раванд иҷрои вазифаҳои сатҳи донишазхудкунии хонандагонро баланд мебардорад ва истифодаи бошууронаи эҷодӣ ин ба таври қулай соҳиби маводи воқеӣ, усулҳои таълим ва амалҳои рӯҳӣ мегардад. Хонанда бо таъҷаб ба донише, ки дар мактаб ба даст овардааст, масъаларо ҳал мекунад, маълумоти амиқро таҳким медиҳад, далелҳои онро меҷӯяд ва онро дар амал ба таври эҷодӣ истифода мекунад.

Дар ин ҳолат, кори иловагии мустақил зарур аст. Яъне равиши мухталифи омӯзиш:

- ба ташкили оқилонаи ҷорабиниҳои маърифатии хонандагони дорои намудҳои гуногуни хотира, тафаккур, сатҳи таълим, манфиатҳо, дарки ҷаҳон мусоидат мекунад;

- фаъолияти зехниро инкишоф медиҳад;

- фаъолияти хонандагонро дар дарс бештар мекунад;
- имкон медиҳад, ки муносибати таълимии шахсро ба таҳсил татбиқ кунад, самти инсондӯстиро дар психология ва педагогика инъикос намуда, дар рушди хислатҳои инфиродии хонандагон мусоидат намояд;
- шиддати манфии психикаи хонандагонро аз имконияти ба даст овардани ҳолҳои дур кунад.

Омӯзиши шаклҳои гуногуни кор (фронталӣ, гурӯҳӣ, инфиродӣ) имкон медиҳад, ки дар заминаи сатҳи стандартҳои асосӣ фарқиятҳо дар дониши хонандагон муайян карда шаванд. Низоми салоҳиятнокӣ, илова ба низоми баҳодиҳии дониш, маҳорат ва малака, имкон медиҳад, ки пешрафти ҳар як хонанда мунтазам пайгирӣ карда шавад. Худи хонанда барои бомуваффақият ва комёбиҳои рафиқонаш масъулиятро ба дӯш гирифта, имкон медиҳад, ки фаъолияти худро озодона ба нақша гирад. Инчӯ тафриқа дар назорати дониш ба фардикунонӣ мегузарад.

Дар иртибот ба дараҷабандии кори таҳқиқотӣ метавон аз як қатор низоми таълими тафриқавӣ, ки дар макотиби давлатҳои абарқудрат ба таври васеъ истифода мешаванд, шабоҳат дод. Масалан, дар муассисаҳои таълимии ИМА хонандагонро ба гурӯҳҳои пештоз, миёна, заиф ҷудо мекунанд. Дар мактабҳои Англия тақсими шогирдон чунин сурат мегиранд:

- тақсими хонандагон аз ҷиҳати омодагии зеҳнӣ якхела ба синфҳо ва қобилияти онҳо вобаста;
- тақсими хонандагон аз рӯи қобилияти якхела ба гурӯҳҳои калонтар, ки хонандагони якчанд синфҳоро дар бар мегирад;
- ташкили гурӯҳ – синфҳои омехта, ки хонандагони дорои қобилияти гуногунро фаро мегирад [151. с. 45].

Ҳамчунин, дар мактабҳои муттаҳидшуда хонандагонро ба гурӯҳҳои якхела ҷудо мекунанд, ки аксари гурӯҳҳо ҳамешагӣ буда, нисбатан ба мудати тӯлонӣ ва дар баъзе ҳолатҳо гурӯҳҳои муваққатӣ барои омӯзиши як фан фаъолият менамоянд.

Ин раванди таълим дар Олмон маъмул шудааст ва дар мактаби асосӣ низоми А, Б, В амал мекунад. Моҳияти он – тақсими хонандагон дар доираи дараҷаи барномаҳо ва супориши баланд (А), миёна (Б) ва паст (В) мебошад.

Дар Фаронса бошад, машғулият дар гурӯҳҳо вобаста ба раванди омӯзиши фанҳои таълимӣ сурат мегирад. Масалан, дар муассисаҳои таҳсилоти миёна зимни омӯзиши фанни математика дар гурӯҳҳои «пешрав», «миёна» ва «заиф» таълим дода мешавад. Бояд ибраз дошт, ки ҳамаи гурӯҳҳо барномаи якхеларо меомӯзанд, вале дар муҳлатҳои гуногуни таълимӣ омӯзонида мешавад.

Ҳамин тавр бояд қайд намуд, ки тақлиди куркура ба таҷрибаи дигарон, асосан таҷрибаи макотиби Амрико, бидуни фаҳмиши ҷиҳатҳои мусбату манфии онҳо, натиҷаҳои номатлуб медиҳад. Хушбахтона, аксарияти олимони соҳа инро дарк кардаанд ва ба шахсияти инсон рӯ овардаанд ва охири дастовардҳои технологияи психологию педагогиро дар таълим фаро гирифтаанд.

Баррасӣ ва омӯзиши қорҳои илмӣ У.З. Зубайдов, Маликов З.А., Мешалкина К.Н., Инге Унт ва Торик, ки ба омӯзиши таълими тафриқа муроҷиат кардаанд, ба таври возеҳ нишон медиҳанд, ки чунин омӯзиш (тафриқашуда) ба маънои дучониба ғоида меорад [88, 49, 181].

Ниҳоят бояд таъкид кард, ки асоси тафриқаро хусусиятҳои инфиродии хонандагон, ки якеро аз дигаре тафовут медиҳад, ташкил медиҳад. Бобати муайян кардани хусусиятҳои фардии хонандагон муҳити мувофиқ ва таълими мувофиқ лозим аст. Ин масоил дар пажӯҳишҳои олимони ватанӣ У. Зубайдов, М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода, Л. Назирова, Д. Сайдамадова, М. Ҷалилова ва дигарон таҳқиқ шудаанд [47, 78, 104, 133, 163].

Илова бар ин, асарҳои машҳури муҳаққиқони хориҷӣ, аз қабили Е. Стоунс, Г. Вителак, А. Анастаси ва ғайра барои мукамалтар шудани назария мусоидат намуданд [6, 28, 142].

Чунон ки баён гардид, яке аз масъалаҳои муҳимтарини таълими тафриқа ин муносибати он бо таълими фардӣ мебошад. Маълум аст, ки дар амалияи таълими муосир барои баланд бардоштани самаранокии раванди таълим муносибати фардӣ бо хонандагон дар ҷараёни таълиму тарбия васеъ истифода бурда мешавад. Таҳлили адабиётҳои педагогӣ психологӣ нишон медиҳанд, ки омӯзиши мафҳумҳои фардикунонӣ ва тафриқакунонӣ таърихи тӯлонӣ доранд ва дахҳо маротиба онҳо таҷдиди назар карда шуда, аз нав дида баромада шудаанд. Тавре ки академик Зубайдов У.З. дар китоби худ “Таълими тафриқа ва мактаби муосир” баён намудааст, ин мафҳумҳо ҳамчун нишондоди як қатор тамоюлҳо ва ҳодисаҳо қабул карда шуда, аксар вақт ҷудогона ва сабабҳои нишони назариявии гуногун доштанд, ки ҳатман ба сершумории муносибатҳои сифатии дар адабиётҳои таҳқиқотии педагогӣ дидашаванда таъсир мерасонидаанд [48, с. 69].

Масъалаи дигар ин аст, ки яке аз омилҳои самаранокии таълими тафриқа ташкили раванди таълими равиявӣ мебошад, ки таҷрибаи мактабҳои хориҷӣ самаранокии онро нишон медиҳанд ва он дар гимназия, литсей, коллеҷ ва мактабҳои хусусӣ амалӣ мегарданд.

Дар ин раванд, пеш аз ҳама, тафовути таълим дар синфҳои равиявӣ ва синфҳои омӯзиши амиқи фан муайян карда мешавад. Омӯзиши амиқ ба қадри кофӣ дараҷаи баланди тайёрии хонандагонро таъмин сохта, баробари ин миқдори хонандагонро маҳдуд мекунад. Таълими равиявӣ фаъолияти демократӣ ва фароҳи мактабро дар зинаи боло дар назар дорад. Дар ҳар як равия ба гурӯҳи фанҳои равиявӣ, ки ҳиссаи муҳими сарбории умумӣ ҷудо мегардад, эътибори зиёд дода мешавад.

Ҳоло қариб дар аксар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар синфҳои болоӣ таълими равиявӣ ташкил ёфтааст ва таҷрибаи мактабҳои Тоҷикистон нишон медиҳад, ки ташкили таълими равиявӣ дар асоси фанҳои мавҷудаи таълим имкон дорад ва дар ин маврид миқдори равияҳо ва теъдоди хонандагон бояд ба назар гирифта шавад.

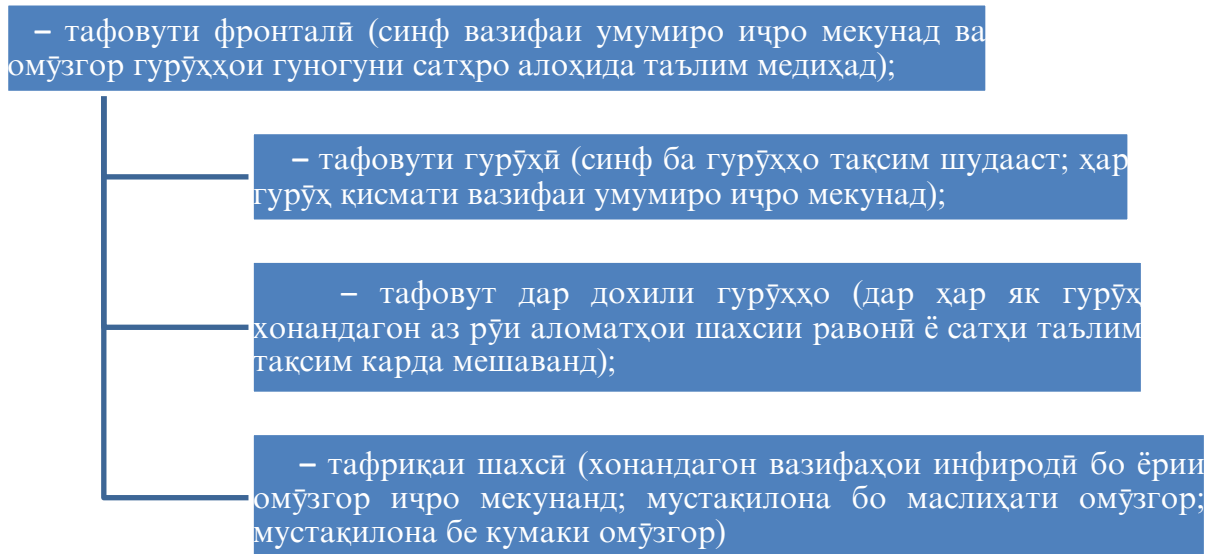
Дар амалия кори муассисаҳои таҳсилоти умумӣ усулҳои гуногони таълими тафриқавӣ қорӣ гардидааст. Усулҳои гуногуни таълим дар мусоҳибаҳо, пешниҳоди супоришҳо таълимӣ барои иҷрои вазифаи хонагӣ ва арзёбии натиҷаҳои азхудкунии хонандагон истифода мешаванд. Аксар вақт дар дарсҳо шаклҳои назарсанҷӣ барои ёфтани камбудӣҳо ва норасоӣҳо дар дониши хонандагон ба роҳ монда мешавад. Аммо ин бояд ҷустуҷӯи сифатҳо, донишҳо ва маҳорату малакаҳо бошад. Вазифаи асосии таҳқиқот дастгирӣ, кумак ва таълим додан аст.

Лозим ба ёдоварист, ки чанд вақт боз аз усули «Садои пурсиш» истифода бурда мешавад. Ин усул маъноӣ онро дорад, ки пурсиши ин ё он савол бо як ё якчанд хонанда бо овози паст сурат мегирад, дар ҳоле ки синф ба масъалаи дигаре, ки омӯзгор пешниҳод кардааст, банд аст. Бо мақсади пешгирӣ кардани муносибати манфии хонандагон ба мавзӯ, дар синфҳои 10 ва 11 мо усули «варақи муҳофизатӣ»-ро истифода бурдем. Масалан, ҳолатҳое ба назар мерасад, ки ба дарс тайёр нестанд. Дар чунин ҳолатҳо, ду сценария маъмул истифода бурда мешавад. Якум, омӯзгори соҳибтаҷриба ба таври қатъӣ дониши хонандагонро пеш аз мавзӯи нав месанҷад. Дуюм, барои омӯзгори хуб муфид аст, ки пеш аз дарс барои маълумоти арзишманди аз ҷониби хонандагон аз худ кардашуда боварӣ ва эътимод пайдо кунад. Аммо, бо вучуди масъалаҳои сершумори мактаб, шояд омӯзгор ба масъалаи мазкур эътибор надиҳад. Ин вазъ низ ба хонанда таъсири манфӣ мерасонад ва омӯзгор аз ҷиҳати психологӣ фурсатро аз даст медиҳад. Дар ин маврид чӣ бояд кард?

Усулҳои таълими тафриқавӣ хусусан ба тақмил ниёз доранд, вақте ки ҳар як хонанда то кадом андоза донишҳои азхудкардаи худро арзёбӣ карда метавонад. Таҷриба нишон медиҳад, ки чараёни тафриқавӣ дар шакли гурӯҳҳои таълимие бомуваффақият сурат мегирад, ки хусусиятҳои инфиродии хонандагонро ба назар гирифта, фаъолияти коллективонаи маърифатӣ, муоширати самаранок, мубодилаи усулҳои амал ва

ғанигардони мутақобилаи хонандагонро таъмин мекунад. Бе шубҳа, кори гурӯҳӣ равандҳои таълимӣ ва маърифатии хонандагонро фаъол мегардонад ва ба хонанда дониши худро арзёбӣ карда, хатоҳои худро худро ислоҳ мекунад.

Ҳамин тавр, дари таҳқиқоти мо ташкили фаъолияти таълимии хонандагон дар дарсҳо тафовутҳои худро падида намуд, ки дар расми 1 инъикос гардидааст:

Расми 1. Тафовутҳои фаъолияти таълимии хонандагон дар дарсҳо

Барои рушди ҳавасмандӣ ба хониш, тавсеаи уфуқҳои фарҳангӣ ва ташаккули завқ, амалҳои низомнокӣ муҳиманд:

- дарк ва таҳлили рамзии матн;
- таҳлили мантиқӣ;
- арзёбии эстетикӣ ва тағйирот дар соҳаи эҳсосии шахсият, ки зерини таъсири хониш пайдо мешаванд.

Баҳисобгирии ин марҳилаҳо барои омӯзиши тафриқавӣ муҳим аст, зеро рушди донишҳои хонандагони гуногун бо суръати гуногун ташаккул ёфтааст.

Бояд зикр намуд, ки ҳангоми қорӣ намудани таълими тафриқавӣ ташкили фаъолиятҳои илмӣ-таҳқиқотии хонандагони синфҳои болоӣ самарабахш мебошад, зеро хонандагон дар ин маврид пайваستا меомӯзанд, ҷустуҷу мекунад, ки ин дар ниҳояти қорӣ ба ташаккули

нерӯии зеҳнии хонандагон такони ҷиддӣ мебахшад. Аз ин ҷост, ки ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ҷалб намудани хонандагон ба самтгирии шахсии хонандагон барои аз худ намудани маълумоти бештар кумаки зиёд мерасонад.

Ташкили фаъолияти илмӣ-тадқиқотии хонандагон барои ташаккули арзишҳои сифатан нав, ки барои инкишофи шахсияти онҳо ҳамчун субъекти ҷамъиятӣ дар заминаи мустақилона гирифтани донишу малакаҳои субъективии нав дар марҳилаи рушди маърифатии онҳо муҳим арзёбӣ карда мешавад. Ин фаъолият ду тараф дорад. Аввалан, ин натиҷаи омӯзиш аст, яъне дониши нав, ки бо аҳамият, навоарӣ, аҳамияти амалӣ хос мебошад. Дуюм, воситаи рушди қобилиятҳои илмӣ хонандагон тавассути ба даст овардани дониш, малакаҳои нав, васеъ кардани уфуқҳои онҳо ва тағйир додани ҳавасмандии онҳо махсуб доништа мешавад. Барои он ки хонанда бо таҳқиқоти огоҳона машғул шавад, тадриҷан заҳматталабии ҷиддӣ лозим аст. Ҳамин тавр, тамоми низоми кор ба рушд ва ташаккули шахсияти тафаккури эҷодкорона доштани хонандагон тавассути самаранокии дарс ва корҳои беруназсинфӣ ба даст оварда мешавад.

Таҷрибаи корӣ нишон медиҳад, ки хонандагони синфҳои болоӣ бо майли зиёд ба кори илмӣ-таҳқиқот оид ба масъалаҳои гуногун таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд. Аллакай анъана шудааст, ки хонандагони синфҳои болоӣ дар конференсияҳо ва чорабиниҳои гуногуни илмӣ ва амалӣ иштирок мекунанд, ё ин ки дастовардҳои илмӣ ихудро дар озмуну азназаргузарониҳо намоиш медиҳанд. Масалан, хонандагон дар бораи натиҷаи корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ аз фанни адабиёт дар андозаҳои гуногун гузориш медиҳанд ва маҳсули дониши онҳо арзёбӣ карда мешавад. Ҳар соли хониш мавзӯҳои гуногун бари семинар ва конференсияҳо мешниҳод карда мешаванд ва хонандагони синфҳои 10-11 бо роҳбарии омӯзгорон корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва эҷодӣ анҷом дода, гузоришҳо манзур менамоянд. Хонандагони синфҳои болоӣ бо хоҳиши

зиёд ба корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ машғул мешаванд ва ин албатта, аз хонандагон масъулияти ҷиддиро тақозо мекунад. Дар ин маврид дар се самт кор бурда мешавад.

Самти якум кори инфиродӣ мебошад, ки фаъолиятҳоро дар ду самт пешбинӣ менамояд: а) супоришҳои ҷудогона (таҳияи гузоришҳои якҷақта, паёмҳо, интихоби адабиёт дар омода кардани гузоришҳо, паёмҳо); б) кор бо хонандагон дар мавзӯҳои мушаххас ва ёрии машваратӣ).

Самти дуюм кори гурӯҳӣ ба ҳисоб рафта, корҳои лоиҳаҳои муштаракӣ таҳқиқотиро дар бар мегиранд.

Самти сеюм кори оммавӣ аст. Дар ҷараёни он омодагӣ ва баргузориҳои конференсияҳо адабӣ, ҳафтаҳои фанӣ, озмунҳои гуногуни мактабӣ ва конференсҳои илмӣ-амалӣ ташкил карда гузаронида шуда, вохӯриҳо бо олимони машҳури соҳаҳои гуногун ташкил карда гузаронида мешаванд.

Омӯзгоре, ки ба дарси навбатии худ шуруъ мекунад, бояд дар хотир дошта бошад, ки новобаста аз он ки кадом наовариҳо дар низомии мактабӣ ҷорӣ карда мешаванд ва новобаста аз он ки меъёрҳо бо кадом роҳ муқаррар карда мешаванд, тарбияи хонандагон вазифаи муҳимтарини мактаб боқӣ хоҳад монд. Ояндаи ҷомеаи мо аз пешравиҳои таълим вобаста аст, ки ба муайян кардани эҳтиёҷоти хонандагон ва қонеъгардонии онҳо, тафрикаи башардӯстона ва фардии таълим асос ёфтааст.

Хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти умумӣ танҳо аз омӯзгоре миннатдор хоҳад буд, ки ӯ дар таълиму тарбияи худ, саҳтгиру серталаб, меҳрубону дӯсти хайрхоҳи онҳо буд.

1.2. Принцип ва хусусиятҳои педагогӣ, психологӣ истифодаи усулҳои гуногуни технологияи таълими тафрика дар шароити муосир

Ҷорӣ намудани таълими тафриқа дар таълим ба ташаккули донишу малакаҳо мусоидат намуда, шароит фароҳам меорад, ки нерӯи ақлонии хонанда рушд ёбад. Бартариҳои ҷорӣ намудани таълими тафриқа дар таълим дар он аст, ки натиҷаҳои он ба натиҷаҳои таҳсилот нигаронида мешаванд ва дар ҳамин замина инкишофи шахсияти таълимгирандагон дар асоси аз худ намудани амалиётҳои умумитаълимӣ, ки асоси натиҷаҳои таҳсилотро ташкил медиҳанд, ба амал бароварда мешавад.

Барои татбиқи ин ҳадаф зарур аст:

- истифода бурдани шакли методҳои гуногуни фаъолияти таълимӣ, ки имконият медиҳанд таҷрибаи шахсии хонандагон инкишоф ёбад;
- фароҳам овардани муҳити ҳавасмандӣ барои ҳар як нафар хонанда ҳангоми гузаронидани дарсҳо;
- ҳавасманд намудани хонандагон бо истифода аз роҳи усулҳои гуногуни супоришҳо ба тарси он ки ҳангоми ҷавобҳо ба хатоҳо роҳ дода мешавад;
- баҳо додан ба фаъолияти хонанда на танҳо аз рӯи натиҷаи ниҳой, балки таҳлили фаъолияти хонанда аз аввал то охири дарс;
- кадр намудани кӯшиши хонанда бояд бо ба ҳисоб гирифтани чунин масъалаҳо нигаронида шавад: аз ҷониби хонанда таҳлил намудани тарзи кори дигар хонандагон дар рафти дарс ва фаъолияти худ;
- муҳайё сохтани лаҳзаҳои муфиди муошират дар дарс, ки ба ҳар як хонанда имконият медиҳанд ташаббус, мустақилият зоҳир намуда, ҳамзамон барои худфаъолиятии хонанда муҳити созгор муҳайё карда шавад.

Ҷорӣ намудани таълими тафриқа тақозо мекунад, ки аз донишҳои ҳамчун намуна аз худ кардашуда, тадриҷан барои ноил шудан ба мақсади асосӣ, яъне ноил шудан ба инкишофи қобилиятҳои зехнии ҳар як хонанда рӯ оварда шавад. Ба мақсад мувофиқ мебуд, ки ҳангоми ҷорӣ намудани таълими тафриқа ба хусусиятҳои психологӣ ва синнусолиҳои онҳо диққати махсус диҳем, вагарна нодуруст ташкил намудани чораҳои таълим ба ҷиҳати психологӣ онҳо зарарари ҷиддӣ ворид месозад.

Ҳамин тавр, ҳангоми ҷорӣ намудани таълими тафриқа масъалаи тарбияи кадрҳои баландхаттисос, ки технологияи навро дар истеҳсолот тадбиқ менамоянд, на танҳо ба дараҷаи баланд доштани касбият, балки соҳиби фарҳанги умумӣ, ҷаҳонбинии васеъ буданро низ тақозо мекунад, ки он яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи ҷомеаи кунунӣ ба шумор меравад. Дар ин шароит масоили омода намудани мактабии дар муайян ва мушаххас кардани роҳи ояндаи зиндагӣ ва дақиқ интиҳоб намудани касб, ки ба шароити ҳаётии онҳо пурратар созгор аст ва ҳамзамон, ҷавобгӯи эҳтиёҷоти ҷомеа аст, аҳамияти бештарро касб мекунад.

Ҳалли ин масъала яке аз ҳадафҳои асосии ислоҳоти кунунии соҳаи маориф маҳсуб мегардад, ки он дар шароити кунунӣ аз вазифаҳои авлабиятно арзёбӣ карда мешавад. Дар рафти ҷустуҷӯи роҳҳои тақмили низоми таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон педагогҳо-муҳаққиқон ва омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба масъалаҳои таълими тафриқа ҳамчун омили муҳимми инкишофи ҳар як хонанда бештар рӯ меоранд. Аввалан, он барои ҷавонони боистеъдод барои аз худ намудани донишҳои замонавӣ имконият фароҳам меорад, дувум ин ки дониш, маҳорат ва малакаҳои онҳо тақмил дода шуда, ҳамеша кӯшиш мекунанд, ки касб ва донишашонро тақмил диҳанд.

Вобаста ба ин, имрӯз дар дар муассисаҳои таълимии давлатҳои пешрафтаи дунё таҷрибаи ғании усулҳои гуногуни технологияи таълими тафриқа амалӣ гардидааст, ки он бидуни таъсири рушди ҷомеа ва иқтисодиёти он амалӣ намегардад. Аммо, мо айнан таҷрибаи дигар кишварҳоро нусхабардорӣ карда наметавонем, чунки омилҳои зиёде мавҷуданд, ки ба мо мувофиқ нестанд.

Вобаста ба ин масоил академик У. Зубайдов қайд кардааст, ки ҳангоми ҷорӣ кардани таълими тафриқа бояд хусусиятҳои маърифатӣ, фарҳангӣ, таърихӣ ва суннатҳои ҳар як миллатро ба назар гирифтани шартҳои зарурӣ мебошад.

Дар педагогикаи замони Шӯравӣ таҳқиқотҳое вучуд надошт, ки сохтор, мундариҷа ва паҳлӯҳои дигари таълими тафриқаро ҳаматарафа мувофиқи талаби замон арзёбӣ намояд. Агарчӣ олимони муосир баъзе ҷанбаҳои таълими тафриқаро мавриди омӯзиш қарор доданд, ки намунаи онҳо дар боло оварда шудааст, мо низ мекӯшем, ки мафҳуми таълими тафриқа ва хусусиятҳои онро ба таври мухтасар шарҳ диҳем.

Тавре дар боло баён намудем, тафриқа ин – тақсими як ё якчанд аломатҳои махсус ва ба гурӯҳҳои ҷудогона ҷудо хонандагон ва ба ҳадафи муайян расидан ва ҳамзамон, ба муваффақиятҳои назаррас дар соҳаи маориф сазовор шудан аст.

Таълими тафриқа намудҳои гуногун дорад, ки онҳоро шартан чунин номидан мумкин аст: дидактикӣ, уфуқӣ ва амудӣ (хати рост).

Тафриқаи дидактикӣ шакли расмӣи ташкили хонандагони ғаъол ва боистеъдод мебошад, ки барои иҷрои вазифаҳои муайяни таълимӣ ва барномавӣ тайёр карда мешаванд. Ҳамчунин шаклҳои инфиродӣ, гурӯҳӣ, омехта ва тарзи иҷрои онҳо дар синфхонаҳо дар синфхона мебошад. Ба андешаи мо, ин шакл асосан ба муассисаҳои зинаи таҳсилоти ибтидоӣ тааллуқ дорад, зеро дар он ҷо хонандагони дорои қобилиятҳои гуногун таҳсил мекунанд.

Таҳсилоти уфуқӣ он хонандагонро фаро мегирад, ки таълими онҳо дар фанҳои тадрисшаванда якранг мебошанд ва ин шакли тафриқа барои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ бештар муносиб аст. Аз ин рӯ, таълими тафриқавӣ мавҷудияти баробари ду мактабро талаб мекунад: мактаби асосӣ ва гимназия ё синфҳои гимназия дар заминаи мактаби асосӣ.

Дар ин ҷо бояд қайд кард, ки ҳар як намуди мактаб ба хонандагон талаботи мушаххасро пешниҳод мекунад. Ин, дар навбати аввал, қобилияти ақлонӣ ва муносибати хонандагонро нисбат ба соҳаи дониш ҳамчун сатҳи омодагии онҳо нишон медиҳад. Аз ин рӯ, метавон чунин хулоса баровард, ки дар муассисаҳои таълимӣ барои соҳиби донишҳои замонавӣ гардидани хонандагон албатта, равияҳои нави таълимро

роҳандозӣ намудан ба мақсад мувофиқ аст. Албатта, ин маънои онро надорад, ки анъанаҳои неки таълимро, ки аср вучуд доранд тамоман решакан намоем. Аммо имрӯз воқеият тақозо менамояд, ки мактабҳои гуногуни дорои барномаҳои нави таълимӣ, мундариҷа ва мазмунашон гуногун таъсис дода шаванд.

Ҳар як намуди мактаби таъсисёфта вазифаи иҷтимоии худро иҷро мекунад, ки он аз қонеъ кардани ниёзҳои ҷомеа ба мутахассисони боистеъдод ва пешрафта иборат аст. Хонандагоне, ки мактаби асосӣ ё гимназияро хатм кардаанд, барои идомаи таҳсил ҳуқуқҳои баробар доранд, яъне онҳо метавонанд таҳсилро дар синфи 10-уми муассисаи таҳсилои умумӣ, дар литсей ё коллеҷ идома диҳанд ё ба дигар кор машғул шаванд.

Қоидаҳои қабул дар литсей, коллеҷҳои касбӣ хуб маълуманд. Айни замон, барои идомаи таҳсил дар муассисаи таҳсилои миёнаи умумӣ дар шакли гуногуни талаботи муайян барои таҳсил вучуд дорад: интиҳоби огоҳонаи ихтисоси оянда мувофиқи қобилият ва шавқу ҳавас, инчунин бомуваффақият супоридани имтиҳонҳои дохилшавӣ мебошад. Пас аз ба назар гирифтани ҳолатҳои дар боло зикршуда ва бомуваффақият супоридани имтиҳонҳои ҷамъбасти, хонанда метавонад таҳсили худро дар синфи 10 ё дар литсей (коллеҷ) идома диҳад. Дар баъзе қисматҳои ин мактабҳо интиҳоби ин гурӯҳ пас аз супоридани имтиҳонҳои ниҳойӣ сурат мегирад, ки ин амал дар доираи воқеият аст.

Ҳамчунин, дар кори таҳқиқотӣ аҳамияти масъалаҳои рушди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии деҳот аз он ҷиҳат муҳим аст, ки қисми асосии аҳолии ҷумҳурии мо дар деҳот зиндагӣ мекунад ва дар ин муҳит муносибатҳои оилавӣ, анъанаҳо ва тарзи зиндагӣ дар шакли махсуси миллӣ, ки сазовори таҳсили махсус мебошанд, идома доранд. Илова бар ин, деҳа бо хусусиятҳои демографӣ, ки дар он шумораи аҳоли нисбат ба аҳолии шаҳр зиёд аст, фарқ мекунад. Чунин вазъият боиси

номутаносибии қувваи корӣ мегардад ва таъмини ҷавонро бо кор мушкил мекунад.

Қафо мондани иқтисодиёт, бепарвой ба низоми маориф боиси он мегардад, ки ҳазорон ҷавон дар истеҳсолот кор намекунанд. Илова бар ин, гузариши тадриҷӣ ба иқтисоди бозорӣ дар байни аҳолии ҷумҳурӣ норозигии иҷтимоиро ба вучуд меовард.

Ҳамаи ин, тақозои андешидани чораҳои саривақтии муҳимро барои азнавсозии сохтори муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тақозо мекунад. Аз ин рӯ, ба ҳалли масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, минтақавӣ, миллий ва фарҳангӣ, ки ҳадаф ва хоҳиши рушд ва пешрафти кори мактабҳои ҷумҳуриро ифода мекунад, набояд беаҳамиятӣ карда шавад.

Ҳамзамон, набояд фаромӯш кард, ки на ҳама вақт сатҳи воқеии дониши хонандагонро дақиқ муайян карда мешавад. Ин, пеш аз ҳама, аз сатҳи касбии омӯзгор вобаста аст ва бо муносибати омӯзгор ва хонанда робитаи мустақкам дорад.

Албата, масъалаи муносибати педагогӣ яке аз масъалаҳои ҷомеаи имрӯза ба ҳисоб рафта, диққати олимони соҳаи педагогика ва психологияро ба худ ҷалб намудааст, ки то ҳол ба таҳқиқи ин масъалаҳоро машғуланд. Барои он ки дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ сифати таълиму тарбия баланд бардошта шавад, лозим меояд, ки омӯзгор оид ба масъалаи муносибат ба кори педагогӣ маълумоти мукамал дошта бошад. Марбут ба масъалаи мубрами рӯз, ки хусусияти ташаккулдиҳии маърифати хонандагонро дар бар мегирад, метавон андешаронӣ намуд.

Муносибати омӯзгор ба хонандагон дар чараёни таълиму тарбия нақши асосиро мебозад. Бинобар ин, педагоги машҳури рус К.Д. Ушинский навишта буд, ки «барои бо мувафакият таълим додану тарбия намудани бачаҳо, онҳоро аз ҳар ҷиҳат нағз доништан зарур аст» [100, с. 154]. Ин фикр моро водор месозад, ки барои бо донишҳои

замонавӣ мусаллаҳ намудани хонандагон бояд онҳоро ба гурӯҳҳо чудо намуда ва ё худ таълими тафриқаро истифода кардан зарур аст. Ин талаби замон мебошад.

Зимнан, таъкид кардан бамаврид аст, ки омӯзгор маҳз дар натиҷаи муносибат нисбат ба хусусиятҳои психологии дастпарварони худ маълумот пайдо менамояд ва рафти фаъолиятро хуб ба роҳ мемонад. Ҳангоми ташкил намудани кори таълиму тарбия омӯзгор на танҳо ба як ё ду, балки ба аҳли гурӯҳ муносибат менамояд ва омӯзгорро зарур аст, ки ба ҳар як хонанда рафтори муносиби фардӣ-психологӣ намояд. Зеро дуруст ба роҳ мондани муносибати фардӣ сифати кори таълиму тарбияро баланд бардошта, яке аз омилҳои асосии ташаккули зеҳнии хонандагон мегардад.

Оид ба масоили муносибати педагогӣ ба таълими тафриқа академик Зубайдов У. қайд менамояд, ки «Яке аз масъалаҳои муҳимтарини таълими тафриқа ин муносибати педагогӣ бо таълими инфиродӣ мебошад» [48, с. 91]. Ё дар муносибати инфиродӣ маҳорати педагогиро чун маҳаки асосӣ шуморидааст.

Маҳорат дар муносибати педагогӣ – ин маҷмӯи роҳ, тарз, усули фаъолияти омӯзгор дар чараёни таълиму тарбия ва алоқаи байни якдигар, ки дар натиҷа фаҳмиши ахбори ҳамдигарӣ ба вуҷуд меояд, доништа мешавад. Дар зери мафҳуми маҳорати педагогӣ инҳо фаҳмида мешаванд:

- ташкили раванди таълим ва ба низомдароии он;
- ташкили муоширати педагогӣ ва истифодаи маърифат ҳамчун воситаи байни омӯзгорону хонандагон;
- воситаҳои ҳалли масъалаҳои таълиму тарбия.

Муносибати педагогӣ ба коллективи хонандагон ва хонандагони алоҳида ин ба эътибор гирифтани хусусиятҳои синнусолӣ, фардӣ-психологӣ (мизоч, характер, қбилият, шавқу ҳавас, талабот, ҳолатҳои азсаргузаронӣ) ва ғайра дар назар дошта мешавад, ки ин ҳама дар

ташаккули дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон нақши муасир мегузорд.

Ҳаминро бояд ёдовар шуд, ки муносибати педагогигиро олимон гуногун шахр додаанд, ки аз ҷумла, олими машҳури олмонӣ К. Левен чунин мешуморад, ки муносибати педагогӣ дар пешбурди таълими хонанда ва рушди зехнии онҳо аз ҳама боло меистад.

К. Левин дар таҳқиқотҳои худ муносибати педагогиро ба 3 қисм ҷудо намудааст:

1. Муносибати “Демократӣ”.
2. Муносибати «Либералӣ» (ҳама ба хоҳиши худ);
3. Муносибати «Авторитарӣ» (ҳукмравой).

Ҳамчунин, дар таҳқиқотҳои худ 3 гурӯҳи бачагонро бо омӯзгорон оварда, як бозие мегузаронад, ки ин 3 гурӯҳ ба 3 намуд муносибат ҷаъолият мекунанд, ки албатта ин усул хусусияти тафриқавиро доро мебошад.

Муносибати либералӣ – дар ин ҷо омӯзгор ба ҳеҷ як хонанда супориш ё кор намекунад ва бачаҳо бошанд, бо хоҳиши худ супоришҳоро иҷро менамуданд ва ин метод нишон дод, ки хонандагон супоришҳоро на он қадар хуб иҷро мекунанд.

Муносибати авторитарӣ – дар ин низоми корӣ омӯзгор барои шуҳрати худ бачаҳоро бегуноҳу багуноҳ муҳокима мекунанд. Дар ин сурат бачаҳо ҳаста шуда, супоришро хуб иҷро намекунанд.

Муносибати демократӣ – дар ин муносибати педагогӣ бачаҳо бо ёрии омӯзгор ҳар як супоришро алоҳида иҷро намуда, аз омӯзгор ёриву мадад талаб менамоянд ва аз уҳдаи иҷрои супориши дода шуда, дар ҳамбастагӣ бохубӣ мебароянд [68, с. 87].

Натиҷаи таҳқиқотҳои К. Левин нишон медиҳад, ки аз ҳама муносибати хуб муносибати демократӣ ба шумор рафта, дар инкишофи тафаккури хонандагон самарайи мусбат мебахшад. Аз ин лиҳоз, муносибати педагогӣ набояд рӯякӣ бетафовут ва худписандона бошад.

Муносибати омӯзгор бо хонандагон хайрхоҳона, самимӣ, дилсӯзона бошад ва хонандагон дар шахсияти омӯзгор маслиҳатчӣ, дусту рафиқ ва ёвари худро дида тавонанд. Инчунин, омӯзгор ҳамчун шахси калонсол, ботаҷриба, ҳамчун дӯсту мураббии хонандагон баромад намуда, дар зимни усулҳои гуногуни педагогӣ тавонад, ки қобилияту истеъдоди хонандагонро омӯзад ва барои баланд бардоштани нерӯи зеҳнии онҳо кӯшиш ба харҷ диҳад.

Таҳти муносибати педагогӣ, ки омили рушди ҳамаҷонибаи хонандагон дар раванди таълим мегардад, муносибатҳои зерин дохил мешаванд:

- муносибати инсондӯстона доштан ба шахсияти тарбиятгиранда;
- эҳтиром намудани ҳуқуқ ва озодии тарбиятгиранда;
- ба тарбиятгиранда супориши мушаххас ва оқилонаю аниқ додан;
- вазъияти дастпарварро эҳтиром намудан, дар ҳолате, ки супоришро ҳам рад кунад;
- талаботи сифатро ба вай маҷбуран набояд бор намудан;
- аз ҷазои ҷисмонӣ ва дигар ҳолатҳое, ки он қадру қимати ӯро паст менамояд, даст кашидан.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки солҳои охир бархе аз омӯзгорон бо хонандагон бар хилофи одоби педагогӣ ҳарфҳои носазоро раво мебинанд. Онҳо бо ин амалашон нафақат беандешагӣ, балки паст задани номи омӯзгорро нишон медиҳад ва илова бар ин, чунин муносибат ба рӯҳияи шогирдон ва хусусиятҳои фардии онҳо таъсири манфӣ расонда, садди роҳи пешравӣ ва ташаккули хонандагон мегардад.

Дар иртибот ба таҳлилҳои боло, омӯзгор дар фаъолияти педагогии ҳеш аз роҳу усулҳои таълими тафриқа ҳамчун муносибати дурусти педагогӣ истифода намуда, сифати кори таълиму тарбияро мувофиқ ба талаботи педагогию психологӣ роҳандозӣ менамояд. Ҳамчунин, дар рафти ба роҳ мондани таълими тафриқа якчанд муносибатро, ки омили

рушди зехнӣ ва ҳавасмандии хонандагон мегардад, ба эътибор гирифтани ба мақсад мувофиқ мебошад:

- муносибат ба шахсияти хонанда;
- муносибат бо падару модар;
- муносибат бо коллективи хонандагон;
- муносибат бо фаъолияти хонандагон ва ғайра.

Бояд қайд кард, ки ин омилҳо ҳама вақт ба ёфтани хонандагони боистеъдод мусоидат намуда, ҳамчун меъёри асосӣ ҳисобида шуда ва аксаран метавонад дар пешбурди гурӯҳҳои гуногуни тафриқавӣ таъсири мусбат дошта бошад.

Аз ин рӯ, бо итминони комил гуфта метавонем, ки муносибати дурусти педагогӣ метавонад, дар як вақт ҳамчун омил ва услуби таълими тафриқа гардад.

Бо дар назардошти сатҳи дониш ва маҳорати хонандагон, онҳоро метавон ба гурӯҳҳои алоҳида тақсим намуд: гурӯҳҳои хонандагон аълохон, хубхон ва сустхон. Аммо барои ҳар як гурӯҳ барномаи махсус таҳия кардан лозим аст. Масалан, барои хонандагони аълохон ва хонандагони хубхон барномаи мураккабтар ва барои хонандагони сустхон барномаи нисбатан осонтар пешниҳод карда мешавад, ки ҳадафи он баробар кардани хонандагони сустхон ба сатҳи хонандагони хубхон мебошад. Аён аст, ки дар ин ҳолат бисёр мушкилоти педагогӣ ва психологиро ба назар гирифтани лозим аст.

Фарқияти амудӣ, тақсимои хонандагон мувофиқи дониши ҳамаҷонибаи фанҳои ба ҳам наздик, ки ба фанҳои забонҳои модарӣ ва адабиёт, физика ва математика, химия ва биология ва ғайра дахл дорад.

Аз назарияи дар боло овардашуда хулоса баровардан мумкин аст, ки ҳар як шакли тафриқа мақсадҳои муайяни худро дорад ва танҳо вақте метавонем шакли дурусти методология ва воситаи таълимро интихоб намоем, ки ба сатҳи дониши хонандагон эътибори хоса диҳем. Ҳангоми

омӯхтани тафриқа бояд дар назар дошт, ки он ба сохтор, мундариҷа ва усулҳои таълим таъсири намоён дорад.

Дар айни замон, бояд ба назар гирифт, ки баъзан шаклҳои гуногуни тафовут дар як барномаи таълимӣ чой дода шудаанд. Масалан, дар барномаи таълимии пешниҳодшудаи гимназия ду намуди мақсад барои истифодаи шаклҳои тафриқа мавҷуданд.

Барои татбиқи амалии тафриқаи уфуқӣ зарурати интихоби хонандагони дорои дараҷаи якхела, яъне хонандагони аълохон барои синфҳои гимназия, ки дар асоси натиҷаҳои имтиҳонҳо пайдо мешаванд.

Бо дар назардошти қобилият, малака ва сатҳи баланди омӯзиши ин гурӯҳи хонандагон, дар барномаи таълимӣ чанд соат барои омӯзиши фанҳои асосӣ ҷудо карда шудааст. Ин имкон медиҳад, ки соатҳои иловагӣ муайян карда шаванд, ки ин дар навбати худ тафовути уфуқиро фароҳам меорад.

Ҳамин тариқ, аз ҳисоби сарфа кардани барномаи дарсӣ, дарсҳои иловагӣ пайдо мешаванд, ки тавассути онҳо хонандагон дониши амиқ мегиранд ва малакаҳои шахсии худро мустаҳкам мекунанд.

Бояд гуфт, ки ҳангоми таҳсил дар фанҳои асосӣ ҳама хонандагон якҷоя таҳсил мекунанд. Аммо ҳангоми омӯзиши фанҳои намунавӣ, бо дарназардошти хоҳиши хонандагон, онҳоро ба ду зергурӯҳ тақсим кардан лозим аст: зергурӯҳҳои гуманитарӣ ва табиӣ-риёзӣ, ки ба истилоҳ ин зергурӯҳҳоро гурӯҳҳои равиявӣ номидан мумкин аст.

Ин тарзи кор хонандагонро барои дар оянда интиҳоб намудани соҳаҳо равона мекунад. Ва ҳар як хонанда аз рӯи қобилият, истеъдод ва майлу хоҳиши худ яке аз соҳаҳо интиҳоб мекунад. Бо ин мақсад, дар барномаи таълимӣ барои омӯзиши васеи фанҳои гуманитарӣ, фанҳои табиӣ ва риёзӣ дар синфҳои 5-9 ҳар ҳафта 3 соат ҷудо карда мешавад ва синфҳо инчунин ба зергурӯҳҳо тақсим карда мешаванд, ки дар он зергурӯҳи гуманитарии забон ва адабиёт дар як вақт омӯзонида мешаванд ва табиист, ки гурӯҳи математика ё биология низ ба гурӯҳҳо

тақсим намешаванд. Ин шакли таълим барои чор соли таҳсил (синфҳои 5 то 9) бешубҳа, воситаи воқеии таълими минбаъда барои хонандагон шуда метавонад.

Дар баробари тақсими хонандагони боистеъдод гурӯҳи «Маъюбон» ташкил карда мешавад, ки вобаста ба ин чунин саволҳо ба миён меоянд: бо чунин хонандагон чӣ кор кардан лозим аст? Онҳо таҳсили худро дар кучо идома медиҳанд? Бояд гуфт, ки барои ин гурӯҳи хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти асосӣ синфҳои муайян мавҷуданд. Дар ин ҷо, хонандагоне, ки имтиҳони хатмро аз синфи чорум то панҷум (аз фанҳои забони модарӣ ва математика) доранд, бомуваффақият ба гурӯҳи гимназия дохил карда мешаванд ва онҳое, ки имкони дохил шудан ба гимназияро надоранд, таҳсили худро дар синфи муқаррарӣ идома медиҳанд.

Таълими фардикунонидашуда ин гурӯҳ, яъне «қобилияти камтар» тибқи барномаи махсус, ки омӯзгоронро ба истифодаи усулҳои махсус роҳнамоӣ мекунад, гузаронида мешавад, чунки бе ин кор татбиқи амалии мақсадҳои баробар кардани донишҳои хонандагон ғайриимкон аст.

Дар баробари ин, бояд қайд кард, ки хонандагоне, ки дар синфҳои умумӣ таҳсил меkunанд ҳақ доранд ба гимназия раванд. Танҳо ба шарте, ки онҳо мавзӯҳои барномаро бомуваффақият азхуд кунанд ва мувофиқи донишҳои дар синф ба даст оварда аз рафиқони худ пеш гузаранд.

Лозим ба ёдоварист, ки татбиқи амалии таълими тафриқавӣ тағйир додани ҳадафҳои таълимиро дар ҳар як сатҳи таҳсилот талаб мекунад. Ҳамин тариқ, ба андешаи мо, дар давраи ибтидоии таълим, кӯдакро аз олами бозиҳо ба олами маърифат ва омӯзиш, фаъолиятҳои таълимӣ тавассути фаъолиятҳои зеҳнӣ ва ҷисмонӣ ҷалб кардан лозим аст.

Барои таъмини рушди табиӣ ва ба ин васила барои тақвияти сифатҳои ахлоқии онҳо зарур аст, зеро ҳангоми гузаштан ба синфи 5-уми гимназия ин ҳолатҳо ба назар гирифта мешаванд.

Таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ бояд аз рӯи мафҳуми зерин ташкил карда шавад: ҳама кӯдакон ба истисноии кӯдакони ноқис, аз рӯи табиати худ қобилияти ба даст овардани дониш доранд. Аз ин рӯ, дар чунин ҳолатҳо омӯзгорон бояд ба назарияи омӯзиш такя кунанд, ки ба қобилияти инфиродии аксари хонандагон мусоидат мекунад. Ин тарзи ташкили омӯзиш тақсимоии хонандагони синфҳои ибтидоиро ба «донишманд» ва «надон» рад мекунад ва барои ҳамаи хонандагони синфҳои ибтидоӣ қобилияти зеҳнӣ ва ҷисмонии худро фароҳам меорад.

Бояд қайд кард, ки дар байни ин кӯдакон нафароне низ ҳастанд, ки қобилиятҳои ғайриодӣ доранд ва маводи таълимиро зуд азхуд мекунанд. Табиист, ки онҳо ба худ тавачҷуҳи доимиро талаб мекунанд, то диққати онҳо ба азхудкунии дониш кам нашавад. Инчунин, омӯзгорон дар баробари барномаи муқаррарӣ, бояд бо барномаҳои махсус таъмин карда шаванд. Ин аз як тараф, тадричан мазмуни донишазхудкунии хонандагонро мушкилтар менамояд ва аз тарафи дигар, падару модарон бо тавсеа ва воситаҳои рушди қобилиятҳои эҷодии фарзандони худ шояд мешаванд.

Мазмун ва аҳамияти кори таҳқиқотӣ оид ба муайян кардани хусусияти ҳар як хонанда ба ин ё он рушд (амалӣ, эҷодӣ ва гуногун) нишон медиҳад, ки омӯзиши тафриқавӣ бояд аз 11-12 ё 14-15 сола оғоз карда шавад. Барои ин албатта, зарур аст, ки ин ё он намуди таълими тафриқа бо мурури замон дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ҷорӣ карда шавад.

Таҷдиди назарҳо дар заминаи назариявии таълим ва тарбия бо омӯзиши ҳамаҷонибаи таҳлили кори амалии муассисаҳои таҳсилотӣ водор месозад, ки саъю кӯшиши худро барои ҳалли масъалаҳои муҳимтарини раванди таълиму тарбия: инсонпарварона будани таълим ва гуногунҷабҳа будани онравона созем.

Доир ба ҳалли мушкилоти зикршуда, мо пеш аз ҳама, се барномаи таълимии омӯзишӣ оид ба таълими тафриқаро таҳия ва ба омӯзгорон пешниҳод намудем. Ҳамин тавр, асоси барномаи таълимии муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ тавассути таълими ҳамгироикардшуда ташкил кардашуда ба роҳ монда мешавад. Масалан, фанҳои ҳамгироишудаи забони модарӣ ва хониш, меҳнат ва расм, мусиқӣ ва тарбияи ҷисмонӣ ва ғайра.

Муттаҳидшавӣ аз як тараф имкон медиҳад, ки соатҳои изофӣ кам карда шуда аз тарафи дигар, сифати таълим баланд бардошта шавад. Барои татбиқи амалии барномаи таълимии омӯзиши омехта, мухталиф ва масъалаҳои умумии таълим, аз қабili курсҳои омӯзишии «Санъат ва меҳнат», «Забони модарӣ ва хониш» зарур аст.

Амалисозии курсҳои муштарак дар муассисаҳои таҳсилоти таҷрибавӣ барои кам кардани вақти омӯхтани фанҳо имконият фароҳам овард. Дар натиҷа, хонандагон дар як ҳафта на 6 рӯз, балки 5 рӯз таҳсил мекунанд, ки ин ба хонандагон як рӯзи истироҳатиро зиёд намуд.

Дар ҷараёни таҷриба, санҷиши дарс ва самаранокии он низ ба тағйирот дучор шуд. Масалан, дар синфи якум ба ҷои 45 дақиқаи анъанавӣ, дар давоми 35 дақиқа дарсро ба анҷом расонидан мумкин. Тавре ки таҷриба нишон дод, дар натиҷаи кам шудани соатҳои дарсии баъзе фанҳо ва кам шудани давомнокии дарсҳо сатҳи саводнокии хонандагон паст нашуд, балки баръакс, дар баъзе ҳолатҳо он зиёд мегардад.

Бояд қайд кард, ки чунин омили мусбат, дар аксарияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии таҷрибавӣ сабаби иштироки фаъоли хонандагон дар дарсҳо гардид. Дар ҷараёни корҳои таҷрибавӣ, мо борҳо шояд шудем, ки омӯзгорон мавзӯи дарсро дар вақти муайян шуда ба анҷом расонида наметавонанд. Ин, асосан, ба он омӯзгороне тааллуқ дорад, ки таҷрибаи хуби назариявӣ надоранд ва аз усулҳои самараноки таълим истифода бурда наметавонанд.

Аз ин хулоса баровардан мумкин аст, ки кам кардани давомнокии дарс танҳо натиҷаи дилхоҳ медиҳад, вақте ки омӯзгор ба дарс ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ омода мешавад.

Дар рафти гуфтушунид омӯзгорони синфҳои таҷрибавӣ аҳамияти таълими панҷрӯзаро қайд карданд, ки чунин омӯзиш маҳз дар синфҳои 1 ва 2 ҳис карда мешавад.

Маълум аст, ки бо дарназардошти ҷанбаҳои психологию педагогии ҷараёни таълим ва кам кардани шумораи дарсҳо аз ҷиҳати маънавӣ ба ҳавасмандӣ ва майли хонандагон мусоидат менамояд, зеро пас аз ду рӯзи истироҳат онҳо аз ҳастагӣ ҳалос шуда, бо қувваи бештар ва шавқу завқӣ калон ба муассисаҳои таҳсилотӣ меоянд.

Агар дар марҳилаи аввал таваҷҷуҳ ва майли хонандагон ба таҳсил дар заминаи омӯзиш ва кам кардани сарборӣ ба даст омада бошад, пас ҷӣ гуна мавқеи таҳсилро дар байни хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ боло бурдан мумкин аст?

Ҳамин тавр, якрагии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, як барномаи таълимӣ, мундариҷаи ягонаи хоҳиши дониш, инчунин ба назар нагирифтани майл, истеъдод ва ҳавасмандии кӯдакон, боиси паст шудани маърифати хонандагон меардад.

Ҳолатҳои дар боло зикршуда ҳатман тағйири сохтор ва мундариҷаи таълими муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро тақозо мекунанд. Ин мушкилот дар барномаи таълимии барои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мавҷудбуда, возеҳ инъикос ёфтааст. Асоси барномаи таълимии муассисаҳои таҳсилотиро Стандарти давлатии таҳсилот ташкил медиҳад, ки дар он омӯхтани фарҳанг ва таърихи ҷумҳурӣ пешбинӣ шудааст, ки ба рушди хусусиятҳои инфиродии хонандагон мувофиқат мекунад ва қобилияту ҳавасмандии ҳар яки онҳоро пурра ба назар мегирад. Икдоми мазкур ба хонандагон тибқи хоҳиш ва маълумоти онҳо имконият фароҳам меорад, ки соҳаи таҳсилот бо муваффақият идома дода шавад.

Омӯзгори синф дар интихоби соҳаи касбинтихобкунии хонандагон бояд ҳамаҷониба мусоидат намояд, қобилият ва майлу рағбати хонандагонро нисбат ба ин ё он касб бештар донад.

Омӯзгори синф бояд шогирдашро ҳама вақт барои гирифтани донишҳои нав талқин намояд ва ҳамасола дар асоси назарсанҷӣ дар донишгирии хонандагон тағйирот ворид намояд. Мавҷудияти чунин амалия нишон медиҳад, ки омӯзгор оид ба шавқу завқ ва майлу рағбати хонандагони синфҳои ибтидоӣ бояд маълумоти боэътимод дошта бошад. Илова бар ин, роҳбарони синфҳои 9 бояд бо хонандагон дар бораи таҳсилҳои ояндашон суҳбат гузаронанд.

Дар айни замон, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ боварӣ доранд, ки хатмкунандаи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ бояд тариқи дар оянда донишазхудкунии худро муайян намояд. Корҳои таҳқиқотие, ки мо дар муассисаҳои таҳсилоти умумии таҷрибавии №59-и шаҳри Душанбе, № 4-и шаҳри Ваҳдат ва № 67-и ноҳияи Рӯдакӣ гузаронидем, нишон медиҳанд, ки аксари хонандагон ба коллеҷҳо, литсейҳои касбӣ-техникӣ дохил мешаванд. Инчунин, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ хонандагоне низ ҳастанд, ки мехоҳанд дар оянда маълумоти олии гиранд. Ин гурӯҳ, пеш аз ҳама, хонандагоне мебошанд, ки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро бомуваффақият хатм кардаанд ва дониши худро мукамал намудаанд. Табиист, ки онҳо ҳуқуқ доранд яке аз соҳаҳои дар барномаи таълимӣ барои синфҳои X-XI муқарраршударо интихоб намоянд.

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таълими тафриқаи амудӣ ба роҳ монда мешавад. Тафриқаи амудӣ ин ҳадафмандона ташкил намудани фанҳои иҷтимоӣ-гуманитарӣ ва табиӣ-риёзӣ мебошад, зеро ин ду тамоюл дар якҷоягӣ тамоми соҳаҳои донишро фаро мегиранд.

Барномаҳои нави таълими тафриқа, ки хусусияти амудӣ доранд, аз нигоҳи мазмун ва сохтор аз барномаҳои таълимии собиқа комилан фарқ мекунанд. Дар барномаҳои нави таълимӣ ду унсури асосӣ қайд шудааст:

1. Шоҳаҳои мазмуни ҳадди ақали таълими миёнаи умумӣ барои тамоми соҳаҳои таълим асоситарин шуморида шудааст.

2. Зимни омӯзиши дониши ибтидоии аҳамияти иҷтимоӣ ба инобат гирифта шуда, дараҷаи мавҷудияти маҳорат, малакаҳо, арзиш ва меъёрҳои рафторро дар бар мегирад, ки ба ташаккули шахсият сахм гузошта, имкони таҳсилро дар ҳама кишварҳо фароҳам меорад.

Албатта, ҳангоми татбиқи ин унсурҳои барномаи нав самтҳои таълим ба назар гирифта шуда, майлу хоҳиши хонандагон вобаста ба равияи муайян муайян карда мешавад.

Дар барномаи пешниҳодгардида бахши фанҳои таълимӣ ба ду қисм тақсим карда мешаванд: дар қисмати якум фанҳои таълимии асосӣ ҷой дода шудааст, ки соҳаи таълимро муайян мекунанд. Дар қисмати дуюм бошад, фанҳои интихобӣ ҷой дода шудаанд, ки ба омӯзиши амиқи ин ё он фан мусоидат мекунанд. Бояд дар назар дошт, ки машғулиятҳои фанҳои интихобӣ, одатан дар рӯзи шашуми ҳафта ё рӯзҳои озодии ҳафта гузаронида мешаванд. Инчунин, усули гузаронидани фанҳои интихобӣ гуногун буда, мувофиқи хоҳиши хонандагон тавассути дарсҳои иловагӣ, семинарҳои машваратҳо гузаронида мешавад.

Ҳамин тариқ, бахшҳои фанҳои таълимӣ барои омӯзиши давомдор, ташаккули иҷтимоӣ ва худшиносии касбӣ шароити мусоид фароҳам оварда, барои интихоби касб ва ё қабул шудан ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мусоидат менамояд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии деҳоти ҷумҳурӣ имконият барои ташкили чунин самтҳо мавҷуданд: иҷтимоӣ-гуманитарӣ, физика-математикӣ, химия-биология, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, техникӣ ва технологӣ.

Соҳаи техникӣ ва технологӣ барои он категорияҳои хонандагоне таъсис дода шудаанд, ки бинобар сатҳи дониш, маҳорат ва малакашон таҳсили худро дар самтҳои асосии истехсол идома дода наметавонанд.

Дар барномаи нави таълимӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ як қатор фанҳои гуманитарӣ, ки доираи донишҳои хонандагонро дар бораи забони модарӣ, адабиёт ва фарҳанги миллиашон густариш медиҳанд, дар ташаккули сифатҳои маънавии хонандагон аҳамияти калон доранд.

Мо умедворем, ки мундариҷа ва мақсадҳои асосии барномаҳо заминаҳои ба вучуд омадани китобҳои дарсиро фароҳам меоваранд. Дар барномаи таълимӣ омӯзиши мушкилоти таърихӣ ва ҷуғрофӣ низ мавқеи махсус дорад.

Бо мақсади баланд бардоштани сатҳи маърифат ва камолоти шахсии хонандагон, хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ баро азбар намудани барномаи таълимии фанҳои нав тайёр карда шудаанд, Масалан, фанҳои муҳити зист, дин ва ахлоқ, адабиёти халқҳои ҷаҳон, таърихи фарҳанги ҷаҳонӣ ва ғайра.

Ба муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ ҳуқуқ дода шудааст, ки мустақилона соҳаи таълимро дар синфҳои X-XI ва дар бораи Шӯрои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ё Шӯрои методӣ оид ба истифодаи намудҳои барномаи таълим қарор қабул кунанд. Аммо ҳар як муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, пеш аз гузариш ба таълими тафриқавӣ, бояд қобилияти қобилият ва истеъдоди хонандагон, пеш аз ҳама, нерӯи зеҳнии онҳоро ба назар гирад.

Азбаски дар барномаи таълимӣ барои фанҳои соҳавӣ соатҳои зиёд ҷудо карда шудаанд, бинобар ин дониши ҳамаҷонибаи назариявии устодро талаб мекунанд. Дигар ин, ки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумие, ки дар пешрафти хонандагон соҳиби дастовардҳои назаррасанд, канд, чун қоида, хонандагонро фаро мегиранд, ки хирфай ҳастанд ва қобилияти баланди донишазхудкуниро доро мебошанд.

Маълум аст, ки кор кардан бо чунин хонандагон дониш ва меҳнати зиёдро талаб мекунад. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд на танҳо методикаи таълимро хуб донанд, балки дар дарс низ эҷодкор бошад. Бояд тазаккур

дод, ки дастурҳои таълимӣ аз фанҳои алоҳида, ки ба барномаи таълимӣ дохил карда шудаанд, ба пуррагӣ таҳия карда нашудаанд. Аммо ин набояд монеа барои гузариши муассисаҳои таҳсилоти алоҳида ба таҳсилоти мухталиф гардад. Муносибати эҷодӣ ва тайёрии хуби омӯзгорон меъёри асосии гузариш ба таълими тафриқа дар муассисаҳои таҳсилотии миёна умумӣ мебошад.

Дуруст аст, ки дар як муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дарёфт кардани якчанд омӯзгори боистеъдоду соҳибтаҷрибаро аз як фан мушкил аст. Аз ин рӯ, агар як муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бо ин ё он сабаб равияи муайяни таълимро ташкил карда натавонад, пас ин мушкилотро дар ҳамкорӣ бо муассисаҳои таҳсилоти умумии ҳамсоя ҳал кардан мумкин аст. Дар чунин ҳолат, хонандагонро аз як муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии дигар, ки дар он ҷо имкони дилхоҳ мавҷуд аст, гузаронидан мумкин аст.

Дар ҷумҳурии мо, дар бисёр муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии деҳот се синфи мувозӣ мавҷуданд, ки ҳар яки онҳо 30-35 хонандаро дар бар мегирад. Ҳамчун оина равшан аст, ки хонандагони синфҳои баробар тақрибан 90-100 нафарро ташкил медиҳанд. Дар байни онҳо танҳо 30-40 хонандагонро пайдо кардан мумкин аст, ки дар ҳамаи соҳаҳо дониши хуб доранд. Бо дарназардошти майлу хоҳиши хонандагон онҳоро ба 2 гурӯҳе, ки аз рӯи соҳаи таҳсил мувофиқанд, тақсим кардан мумкин аст.

Миқдори нишондодҳои таълимӣ, тавре ки дар боло қайд гардид, аз шумораи хонандагон ва шумораи синфҳои ҳамарзиш вобаста аст.

Агар синфҳои баробар ба ҳам мусовӣ бошанд, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тамоюлҳои гуногун ба вуҷуд меоянд ва барои фарқияти ҳамаҷониба, ки шартан тафриқавии миёна ном дорад, шароити мусоид фароҳам оварда мешавад. Дараҷаҳои тафовут дар барномаҳои барои кори озмоишӣ-таҳқиқотӣ омоданамудаи мо метавонанд чунин бошанд:

Соҳаҳои дараҷаи якуми тафовут зери дараҷаи тафриқавии дуҷум:

- забон ва адабиёти тоҷик;
- забонҳои хориҷӣ;
- таърих ва омӯзиши иҷтимоӣ;
- инсон ва фарҳанг;
- физика, математика ва табиӣ;
- химия ва биология;
- асосҳои иқтисодиёт;
- техника ва технология ва ғайра.

Аз ин ҷо чунин хулоса бароравардан мумкин аст, ки соҳаҳои дараҷаи якуми тафриқаи амудӣ ба якҷанд тамоюлҳо тақсим шуда, дараҷаи дувуми тафриқаро ташкил медиҳанд, ки ин дар навбати худ барои аз худ кардани дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон дар мавзӯҳои тадрисшаванда шароити мусоид фароҳам меорад. Аз ин ҷо хулоса бароравардан мумкин аст, ки кам кардани шумораи хонандагон дар синф ба муҳити босамари таҳсил мусоидат мекунад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки ҷорӣ кардани тафриқа боиси тавачҷуҳи бештар пайдо намудани хонандагон ба илмомӯзӣ мегардад. Аз ин ҷост, ки хонандагони болаёқат ба литсей ва коллеҷҳо бештар шомил мегарданд, ки дар он ҷо хонандагон аз рӯйи равияҳо таълим мегиранд. Барои босифат ташкилу ба роҳ мондани таълим ба мақсад мувофиқ аст, ки шумораи хонандагони дар синфҳои равиявӣ таҳсилмекарда то 20 нафарро ташкил диҳад.

Дар мади аввал, чунин ба назар мерасад, ки ин амал ба хароҷоти иловагӣ барои давлат оварда мерасонад. Аммо тавре ки таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, дар оянда тавассути баланд бардоштани маърифати ҷомеа ҳамаи ин хароҷотҳо ҷуброн карда мешаванд.

Асосҳои назариявии таълими тафриқа дар заминаи қорҳои таҷрибавӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №67-и ноҳияи Рӯдакӣ, № 4-и ноҳияи Ваҳдат ва №№ 59, 26-и шаҳри Душанбе ба вуҷуд омадаанд. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии номбурда, аз соли

таҳсили 2017-2018 таълими хонандагон дар синфҳои 10 мувофиқи майлашон ба роҳ монда шудааст. Таълими тафриқавӣ муайян ва баррасии ҳамачонибаи манфиатҳо, суботкорӣ, хоҳиш ва таваҷҷуҳ, қобилияти ҳамачонибаро талаб карда, бетарафиро талаб намекунад. Ҳамзамон, бояд ба назар гирифт, ки тарзи тафаккур ва хусусиятҳои инфиродии маводи таълимӣ аз ҷониби хонанда аз худ кардашуда барои фаҳмидани соҳаи муайяни дониш ва мавзӯҳои таълимӣ то чи дараҷа мувофиқат мекунад.

Вақтҳои охир олимон, омӯзгорон, психологҳо ва ҷомеашиносон ба ҳалли ин масъала бештар ҷалб шуда истодаанд. Масалан, як гурӯҳи олимон бо роҳбарии И.С. Якиманская чунин усулро таҳия намуданд, ки фарқияти инфиродии байни хонандагонро дар мавриди таҳлили иттилоот дар бораи объектҳои муҳити зист, ки дар шакли концепсия ё ашёи воқеӣ ба вучуд омадаанд, фароҳам меорад. Методологияи зикршуда бо чаҳор принсипи зерин мувофиқат мекунад:

- супоришҳо бояд дар заминаи маводи таълимӣ ва ғайришахсӣ муайян карда шаванд;
- ба тарзи зерин шаклҳои гуногуни ин маводро истифода бурдан лозим аст: шифохӣ, визуалӣ, тахминӣ;
- барои муайян кардани усулҳои устувори кории ҳар як хонанда, шумораи чунин супоришҳо бояд як қисми муайянро ташкил диҳанд;
- устувории усулҳои иҷрои вазифаҳои кори тарбиявии ҳар як хонанда бояд бо таҳқиқоти давомнок (муайянсозии хонандагони лаёқатманд) санҷида шавад. Ин имкон медиҳад, ки хонанда усулҳои таҳлили маводи таълимиро аз худ намояд [176, с. 126].

Натиҷаҳои омӯзиш нишон медиҳанд, ки дар бисёр ҳолатҳо майлу хоҳишҳои хонандагон ба қобилиятҳои онҳо мувофиқат намекунад. Заминаи эҳтимолии табиӣ қобилият ва манфиатҳои онҳо баъзан аз доираи назари омӯзгорон, волидон ва ҳуди хонандагон дур мешаванд.

Муваффақияти омӯзиш то андозае аз хусусиятҳои умумии системаи асаб, зехни ғайришифохӣ, зехни шифохӣ ва умумӣ, то андозаи камтар аз гуногунрангии хоҳиш ва то андозаи камтар аз ҷаҳонбинӣ вобаста аст.

Тибқи супориши мо омӯзгорони муассисаҳои таълимии таҷрибавӣ, ки андозаҳои навро барои мақсадҳои таҳхис меомӯхтанд, ҷадвали зехнии хонандагони синфҳои 7-9-и муассисаҳои таҳсилоти миёна умумиро тартиб доданд. Ин ҷадвали андозагирӣ пурра ба маводҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ асос ёфтааст.

Маводи дар таҳияи ҷадвали ҷенкунӣ истифодашаванда дар се давраҳои омӯзишӣ, яъне дар самтҳои иҷтимоӣ-гуманитарӣ, табиатшиносӣ ва физика-математика паҳн карда мешавад.

Ҳангоми хондани натиҷаҳо ба сифати баланди таҳлил диққати зиёд дода мешавад. Тибқи натиҷаҳои супоришҳои иҷрошуда, фаҳмидан мумкин аст, ки хонандаи озмоишшаванда то кадом дараҷа ин ё он ҳаҷми донишро аз худ кардааст кардааст.

Методологияи дар боло зикршуда нишон медиҳад, ки омӯзиши хусусиятҳои инфиродии хонандагон, аз як тараф, кори мураккаб ва ҳамаҷониба аст ва аз тарафи дигар, методологияи мавҷуда дар алоҳидагӣ ба гирифтани маълумотҳои муфассал дар бораи манфиатҳо, майлу хоҳишҳои хонандагон имкон намедиҳанд.

Дар робита ба ин, мо мехостем нуктаи назари худро дар сурати интиҳоби хонандагон мувофиқи соҳаҳои гуногуни таҳсил пешниҳод намоем. Дар ин асос омӯзгорон низ метавонанд онро бомуваффақият истифода баранд. Кори асосии истифодаи ин усул, бешубҳа, бояд аз ҷониби роҳбари синф анҷом дода шавад, аммо ин кор бидуни ҳамкории фаъолонаи омӯзгорони фанҳои мушаххас наметавонад пешрафта бошад.

Ҳангоми муайян кардани ин усул мо ба назар гирифтем, ки омӯзиши ҳамаҷонибаи шахсияти хонанда бо истифодаи танҳо як усул ғайриимкон аст. Танҳо истифодаи усулҳои гуногуни таълими тафриқа ба омӯзгорон

кумак мекунад, ки дар бораи хусусиятҳои инфиродии хонандагон маълумоти муфасссал пайдо кунанд.

Ин усули тафриқавӣ дар доираи се равиши асосӣ – аз категорияи мушоҳида, пурсиш ва санҷиш истифода карда мешавад. Омӯзгор метавонад тавассути мушоҳидаҳо ва пурсишҳо шавқу майли хонандагон ва устувории онҳоро муайян кунад, дар бораи шахсият ва майл ба соҳаи муайяни таҳсил маълумоти иловагӣ гирад.

Аммо, ба назари мо, маълумоте, ки дар бораи шавқу ҳаваси хонандагон ва тақсимои онҳо дар синфҳои 9 дар бахшҳои гуногуни таълим гирифта шудаанд, кифоя нест. Барои он ки як хонанда тавсияҳои оқилона ва муфидро дар интихоби соҳаи таҳсил гирад, илова бар ин, сатҳи рушди умумӣ ва махсус, сатҳи дониш ва малакаи ўро ба назар гирифтани зарур аст. Тавре ки дар боло қайд карда шуд, дар баъзе ҳолатҳо майлу хоҳиш ва рағбати хонандагон ба қобилияти онҳо мувофиқат намеkunанд.

Андозагирӣ дар назди асбобҳои таҳлиси, анъанаи нисбатан воқеии муқоисаи қобилиятҳои хонандагон ба монанди зеҳни баланд, қобилияти умумӣ, махсус ва ғайра барои ба равиҳо ҷудо намудани хонандагон аҳамияти муҳим дорад.

Андозагирии қобилияти технология, кор дар идоракунии, қобилияти мусиқӣ ва бадеӣ, қобилият дар соҳаи математика ва ғайра, аз ҷумлаи маъмултарини онҳо мебошанд. Андозагирӣ қобилияти мураккаб, якчанд қобилиятҳоро муқоиса мекунад ва хусусият ва қобилияти ҳар як хонандаро ошкор месозад.

Дар мамлакати мо, барои чен кардани зеҳни хонандагони синфҳои 7-9, методи миқёси зеҳни муассисаҳои таҳсилоти аз ҳама васеъ истифода бурда мешавад [167, с. 67]. Ҳамзамон, барои истифодаи ин ченакҳо, онҳо бояд тақмил дода шаванд ва ба шароити мо ҷавобгӯ бошанд. Дар ин асос, барои истифодаи ин озмоишҳо барқарорсозии эҷодӣ ва мутобиқати онҳо ба шароити мо зарур аст.

Санчишро бояд шахсе супорад, ки барои ӯ калимаҳо, истилоҳҳо, тасвирҳо, тасвирҳои графикӣ ва робитаҳо, ки одатан хусусияти мантиқӣ доранд ва тибқи нақшаи санчиш тартиб дода шудаанд.

Бояд қайд кард, ки санчиши имтиҳон дар ибтидо, ҳатто агар одӣ ба назар расад ҳам, як воситаи хеле мураккаб аст ва истифодаи он дониши махсусро талаб мекунад. Тартиб додани он кори хеле душвор аст ва кордонию маҳорати баландро талаб мекунад. Ин вазифаро як мақоми махсуси системаи маориф бо кадрҳои баландихтисос иҷро карда метавонад. Он муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ, ки айни замон таҳсилоти мухталифро ҷорӣ кардаанд, ба чунин имтиҳонҳо ва методҳои гузарондани имтиҳон ниёз доранд. Бо дарназардошти ҳамаи ин, мо кӯшиш мекунем, ки баъзе хусусиятҳои фармоиш ва истифодаи тестҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро муайян намоем. Дар баробари ин, асарҳои машҳури муҳаққиқони хориҷӣ, аз ҷумла А. Анастаси, Г. Вителак, Е. Стоунс ва ғайра дар кори таҳқиқотӣ мусоидаткунанда мебошанд [6, 28, 142].

Чунин маводҳои ташхисии таҳиякардашуда, метавонанд якҷанд мақсадро амалӣ намоянд. Аввалан, онҳо барои муайян кардани на танҳо натиҷаи таълимӣ («аз худ кард», «ҳал кард», «истифода намуд», «таҷдид кард»), балки чараёни бадастории онҳоро (аз кадом усулҳои зехнӣ хонанда истифода намудааст, то кадом андоза онҳо дуруст ва ба хусусиятҳои мавод мувофиқ мебошанд) имконият медиҳанд. Дуюм бо ёрии онҳо санчидани устувории тарзҳои кори таълимӣ, ки хангоми иҷрои вазифаҳои таълимии таркиби гуногуни фаннӣ дошта истифода шудаанд, имконпазир аст. Дар навбати худ, ин на танҳо барои муайян кардани тамоюли хонанда ба маводҳо (химия, физика, биология ва ғайра) балки барои муайян кардани он ки тамоюли мазкур бо чӣ таъмин карда мешавад ва чӣ тавр фаъолияти зехнии хонанда оид ба азхуднамоии мавод ташаккул меёбад, кумак менамояд. Ба ақидаи мо ташхиси қобилият ва тамоюлҳои таълимӣ, ки аз чунин намуди маводҳои

дидактикӣ асос мегиранд, барои дар як вақт баҳо додани сатҳи азхудкунии донишҳои фанӣ ва усулҳои ба даст овардани онҳо (таҷдиди таълим), ки дар онҳо хусусияти ташкили фаъолияти зеҳнии хонанда мустаҳкам карда мешавад, имконият медиҳад. Ин маводҳои дидактикӣ мувофиқи сохтор намуди супориш–тестҳои хосро дошта, мақсадашон муайян кардани тарзҳои инфиродии аз ҷониби хонанда пурра омӯхтани маводи таркиби муайяни фанӣ мебошад. Агар усулҳои мазкур ба таркиби вазифаҳои пешбинишуда мувофиқ бошанд, пас азхудкунии он осон, озодона, бо завқ чараён гирифта, натиҷаҳои баланд медиҳанд. Дар акси ҳол таркиби фанӣ бо мушкилӣ ва бе завқ аз худ карда шуда, аз ҷониби хонандагон дилтангиро ба миён меорад.

Чунин маводҳо барои муайян кардани қобилияти даркнамоии хонанда дар чараёни аз ҷониби вай омӯхтани маводи таълимӣ имконият медиҳанд. Дилхоҳ тестҳое, ки аз маводи «сунӣ» (ғайритаълимӣ) тартиб дода шудаанд, танҳо метавонанд, бавосита қобилиятҳои даркнамоии хонанда, тамоюл ва рағбатҳои ӯро тавсиф намоянд.

Пайдо шудани шакли корҳои ба соҳа таваҷҷуҳдошта, истифодаи усулҳои ташхисиро (анкета, саволнома, нақшаҳо ва ғайраро) пешбинӣ намуданд. Тестҳои хориҷӣ мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтанд. Маводҳои мазкур ё барои муайян кардани рағбатҳои иҷтимоии хонанда дар лаҳзаи хатми муассисаҳои таҳсилотӣ (миёнаи умумӣ), ё барои ташхиси сифатҳои шахсии вай, ки бо интиҳоби касб аз ҷониби хонанда вобаста мебошанд, пешбинӣ гардидаанд. Онҳо дар бораи хусусиятҳои фаъолияти таълимии хонанда, ки азбарномаҳои донишро оид ба фанҳои алоҳидаи таълимӣ (давراها) таъмин менамояд, қариб ки маълумот намедиҳанд.

Ба ақидаи мо тафриқаи хонандагон мувофиқи рағбатҳои даркнамоӣ, «тарҳ», омӯзиш пеш аз ҳама, бояд дар асоси дониши фарқиятҳои инфиродӣ дар коркради мавод, ки дар онҳо хоси

чараёнҳои даркнамоӣ, муносибати эҳсосотӣ-эҳтиёҷмандӣ ба ин ё он низоми дониш тасвир мешаванд, мувофиқати таркиб, намуд ва шакли маводи таълимӣ ба хусусиятҳои шахсии хонанда мувофиқ карда шавад. Бидуни ин муайян кардани «тарҳ»-и фаннии хонанда ва аз ин лиҳоз амалинамоии интиҳоб номумкин аст.

«Ду мафҳумро фарқ кардан лозим аст: «омӯзиши тафриқа» ва «муносибати тафриқа ба омӯзиш». Дар ҳолати аввал ҷанбаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, ташкилӣ-идорӣ ва дидактикии таҳсил баррасӣ мегарданд: сатҳи муассисаҳои таълимии шакли гуногун дошта, шартҳои қабул, таркиб ва ташкили раванди таълимӣ-тарбиявӣ, муҳлатҳои таҳсил, пуррагии гурӯҳҳо, таҳассус, сарборӣ, музди маоши омӯзгорон ва ғайра муайян карда мешаванд. Ҳамаи ин талаботҳо фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро бо омӯзиши тафриқа ва мақсади ташкил намудани онҳоро муайян менамояд» [184, с. 36].

Дар ҳолати дуюм суҳан дар бораи коркарди илмии муносибати тафриқавӣ ба ҳар як хонанда, барои ҳалли мушкилиҳои қабул, ташаккул ва тасҳеҳи инкишофи шахсият ба соҳаи интиҳобнамудаи таҳсил меравад.

Масъалаҳои амалии кушодани муассисаҳои таҳсилоти шакли гуногундошта, айни замон нисбат ба масъалаи муайян кардани тарз ва принципҳои қабул кардани кӯдакон дар муассисаҳои таҳсилотӣ фаъолонатар ҳаллу фасл мешаванд. Маҳакҳои аз ҷиҳати илмӣ асосноки ҷудо кардан дар ин ҷо қариб ки мавҷуд нестанд. Дар амалияи воқеӣ се маҳаки ба ҳам алоқаманд истифода мешаванд:

1. Хулосаи тиббӣ оид ба саломатии хонанда.
2. Бҳодиҳии муваффақиятҳо (ҷорӣ ё ҷамъбасти);
3. Рағбати таълимӣ (хоҳиши хонанда барои хондан дар соҳаи интиҳобгаштаи дониши илмӣ).

Вақтҳои охир тестҳои гуногуни зехнӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ барои ҷудо кардани хонандагон ба гурӯҳҳо мувофиқи қобилиятҳои онҳо истифодашаванда ҳеле васеъ истифода мешаванд. Аммо тестҳои мазкур, чи тавре ки мутахассисон қайд менамоянд, зехнро, новобаста аз таркиби таҳсилот, баҳо медиҳанд, ки ин таҳлил имкониятҳои таълимии хонандаро муайян наменаоянд. Барои муайян кардани охириҳо ин тестҳо ба қадри кофӣ мустаҳкам ва эътимоднок нестанд. Ҷудо кардани хонандагон ба гурӯҳҳо дар асоси тестҳои мазкур, ба ақидаи омӯзгорон хавфнок ва ба таври бисёр дилфиреб дастрас мебошанд, аммо онҳо пурра ва наздик оид ба имкониятҳои аслии хонандагон дар азхуднамоии дониш, шаҳодат намедиҳанд.

Маводи таҳқиқотӣ-озмоишӣ мо нишон медиҳад, ки интиҳоби хонандагон дар асоси баҳои омӯзгори муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз рӯйи фан низ дурустӣ худро собит намекунад. Одатан, баҳодихӣ мувофиқи низоми панҷҳолаи дар мо қабул гашта, асосан натиҷаи таълимии бадастовардаро (дониш оид ба фанро) тасвир менамояд. Дар он маълумот оид ба таркиб ва хусусияти ҳуди фаъолияти даркнамоии хонанда ҳамчун субъекти омӯзиш қайд карда намешавад. Бидуни ин на омӯзгор ва на ҳуди хонанда оид ба он ки чи тавр раванди азхуднамоии маводи таълимӣ бо дарназардошти хусусияти таркиб ва талабот ба азхуднамоии он чараён мегирад, маълумот надоранд. Ҳангоми ҳалли масъалаи интиҳоби соҳаи омӯзиш, хонандагон дар бораи он ки оё хусусиятҳои инфиродии азхуднамоии маводи таълимӣ ба усули илмӣ даркнамоӣ, ки дар ин ё он соҳаи дониши илмӣ қабул гардидааст, мувофиқат менамоянд, ё на, маълумоти кам доранд. Мутаасифона, ҳар як фанни таълимӣ, «тарҳи» ба худ хоси илм ба ҳисоб рафта, дар муассисаҳои таҳсилотӣ тафаккури илмӣ ба усули он мувофиқро ташаккул намедиҳад.

Маълумот дар бораи усули тафаккури хонанда, бояд дар

муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои ҳар як хонанда мувофиқ, ҳангоми гузариш аз синф ба синф андухта шуда, ҳангоми ҳалли масъалаи «тарҳи» таълими хонандагон, қобилияти имкониятҳои даркнамоии ӯ ва ғайра ба инобат гирифта шаванд.

Истифодаи маълумот оид ба рағбатҳои таълимӣ, баҳодиҳии таркиб, раванд ва пешрасти онҳоро талаб менамояд. Ҳатто дар хонандагони синфҳои болоӣ онҳо бо устуворӣ ва бонизомӣ фарқ накарда, одатан дар зери таъсири таркиби донишҳои илмӣ, тамоюлҳои махсус (интиҳоби муассисаҳои таҳсилотии олиӣ бонуфуз), ақидаи гурӯҳи маслиҳатгари ҳамсолон, анъанаҳои оилавӣ ва ғайра ташаккул меёбанд. Аммо онҳо бениҳоят кам аз усули тафаккури аллакай баамаломеда, мувофиқи соҳаи интиҳобнамудаи дониши илмӣ вобаста мебошанд.

Мушоҳидаҳо, пурсиш, саволномагирӣ аз хонандагони синфҳои болоӣ, таҳлили дастовардҳои воқеии таълим дар раванди фаъолияти онҳо дар синфҳои омӯзиши тафриқа, нишон медиҳанд, ки аксари хонандагон дониши чуқурро дар бораи фан (давранҳои онҳо) на аз ҳисоби истифодаи усулҳои самараноки ташкили фаъолияти таълимии худ, усули комилан мувофиқи даркнамоии илмӣ, балки аз ҳисоби ботоқатӣ, кӯшишнамоӣ, вақти зиёде, ки ба аз нав омӯختани маводи таълимӣ ҷудо карда шудааст, аз худ менамояд, ки ин сарбории зиёд, мондашавӣ, кӯшиши бар гаштан ба синфи «муқаррарӣ», бовар накардан ба имкониятҳои даркнамоии худ, аз даст додани рағбат нисбат ба таълимро ба амал меорад. Маҳакҳои интиҳоб кардан мувофиқи рағбати таълимӣ, бояд барои устуворӣ, барои мӯяян кардани таркиби он, барои таҳлили он ки кадом фаъолияти зеҳнӣ онро мустаҳкам менамояд, санҷида шаванд. Ва ниҳоят рағбати таълимӣ бо далелҳои иҷтимоӣ, на ин ки бо далелҳои психологӣ дастгирӣ карда мешаванд.

Ҳангоми интихоби соҳаи омӯзиш он чиз воқеият дорад, ки хонанда аз кадом усулҳои фаъолияти таълимӣ истифода мебарад, то кадом андоза вай аз онҳо устувор истифода менмояд, то кадом андоза онҳо ба таркиб, намуд ва шакли дониши илмӣ барои азхуднамои додашуда мувофиқат менамоянд, кадом нишонаҳои маводи таълимиро барои истифода интихоб мекунад ва чи тавр онҳоро ҳангоми ҳалли супориши мушкил истифода мебарад. Баинобатгирии ин, алаҳусус, барои он муҳим аст, ки ҳар як илм нишонаҳои воқеан аҳамиятдоштаи объектҳои муҳити атрофро, ки маводи таҳлили иҷтимоии он мегарданд (физика, химия, биология, математика ва ғайра) дар бар мегирад. Хонанда дар таҷрибаи инфиродии худ аксар вақт ба нишонаҳои объектҳои, ки шахсан барои ӯ муҳим мебошанд, вале аз нуқтаи назари ин ё он илм воқеият надоранд, така менамояд. Агар нишонаҳои шахсан аҳамиятдошта, мантиқан воқеӣ бошанд, метавон интизор шуд, ки дар хонанда ба соҳаи мазкури дониш рағбат пайдо шудааст.. Агар нишонаҳои зарурӣ дар таҷрибаи инфиродии хонанда ба амал омада, дар таҳлили объектҳо ба талаботи соҳаи фаннии дониш мутобиқат накунад, пас хонанда соҳаи мазкурро ҳамчун ҳатмӣ, на ин ки ҳамчун фанни дӯстдоштае, ки хоҳиши сарф кардани тамоми вақти холии худро барои он дошта бошад ва мувофиқи он интихоб кардани тарҳи омӯзишро аз худ менамояд.

Аз ин лиҳоз, ташкил намудани кор оид ба азхудкунии дониш тариқи зайл аст:

- муайян кардани он нишонаҳои объектҳои, ки хонанда така менамояд ва андухтани дониш дар бораи объектҳои мазкур;
- муайян кардани устувории истифодаи онҳо ҳангоми кор бо маводҳои таълимии таркиби гуногуни фаннӣ;
- таҳлили муносибати интихобии муассисаҳои таҳсилотӣ ба таркиби таълим, намуд ва шакли пешкаشناмоии он;
- мувофиқ кардани чараёни кори хонанда бо таркиби таълимии вазифаи додашуда ва рағбати он ба таркиби фанни мазкур .

Мо тахмин менамоем, ки фаъолияти мазкур бояд асоси муносибати тафриқаро ба таҳсил ташкил намояд, чунки вай пеш аз ҳама, аз таҳлили раванди аз ҷониби хонанда иҷро кардани таркиби вазифаи додашуда, ғайр аз ин, аз раванди дар шароитҳои озод (бидуни талаботи фанни таълимӣ) амалишуда ва дар зери таъсири амалҳои махсуси омӯзишии аз тарафи омӯзгори фаннӣ ташкил кардани маводи таълим, усулҳои баён ва баҳодихии дониш маншаъ мегирад.

Омӯзиши раванди азхудкунии мавод бо мақсади хусусиятҳои инфиродии хонанда, риоя кардани чор шарти асосии ташкили кори мазкурро пешниҳод менамояд. Аввалан барои маводҳои таълимӣ ва бидуни таълимӣ супоришҳо тартиб дода шаванд. Дуюм, бояд шаклҳои гуногуни пешкаشناмоии маводи мазкур мавҷуд бошад: шифохӣ, айёни-расмдор, фаннӣ-табӣ. Сеюм, маҷмӯи супоришҳои мазкур бояд барои муайян кардани устувории тарзҳои кори ҳар як хонанда зиёд бошанд. Чорум, санҷиши устувории тарзҳои фаъолияти таълимии ҳар як хонанда аз болои супоришҳои додашуда, бояд хусусияти таҳқиқоти санҷишӣ бо он ки чараёни дар хонанда инкишоф ёфтани тарзҳои иҷрои маводро аз ҷониби онҳо дар зери таъсири таркиби он (дар низоми омӯзиши фаннӣ) муайян намояд, дошта бошад.

Чунин фаъолият дар зери таъсири тарҳи даркнамоии хонанда дар ҳамаи зинаҳои таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, дар асоси тафриқа пеш бурда мешавад. Интиҳоби шакли таҳсил дар зинаи охирони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, на оғоз, балки натиҷаи кори мазкур мебошад.

Аз ҷониби мо усуле ихтироъ карда шуд, ки барои муайян кардани фарқиятҳои инфиродии дар тарзҳои азхуд намудани маълумот оид ба объектҳои воқеияти атроф, ки бо намуди мафҳум ё ашёҳои воқеӣ сохта шудаанд, имконият медиҳад.

Мафҳумҳо (калима-ифода) ба таълимӣ ва ғайритаълимӣ ҷудо

шуданд. Мафҳумҳои ғайритаълимӣ (онҳо 9-то буданд) дараҷаҳои абстрактии фалсафӣ (фазо, вақт, ҳаракат, инкишоф), мафҳумҳое, ки ба муҳити зист дахл доранд (об, замин, оташ, ҳаво, инсон)-ро тасвир менамуданд.

Мафҳумҳои таълимӣ (онҳо 7-то буданд) аз маводҳои гузашташуда оид ба математика, география, таърих гирифта шуда буданд ва онҳо таркиби фанҳои мазкурро (ангишт, модул, баҳр, теҷаҳои кӯҳ, Искандари Макдуниро тасвир менамуданд.

Инак, пешниҳоди пурраи усули интихобии хонандагони синфҳои болоӣ дар бораи соҳаҳои таҳсилоти мухталиф баён карда шуда, тафовути сатҳии омӯзиши тафриқа аз рӯи натиҷаҳои бадастомада ҳамчун омили технологияи педагогӣ муайян карда мешаванд.

1.3. Таълими тафриқаи дараҷавӣ аз рӯи натиҷаҳо дар заминаи технологияи инноватсионии таълим

Бояд зикр намуд, ки дастури ҳамаро бо як тарз омӯзонидан ба он оварда расонид, ки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ суботкорона бо номуваффақӣ мубориза бурда, танҳо ба хонандаи «миёна» таваҷҷуҳашро равона карданд. Парастии якшаклӣ, низом ва тартиб дар давоми солҳои тӯлонӣ инкишофи кӯдакони мустақил ва қобилиятнокро намуна намуда, аз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таваҷҷуҳи аслиро аз дониш дур кард ва эътибори меҳнату маҳоратро паст намуд.

Пеш бурдани таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ тамоюлро ба фарқ накардани шахсияти хонанда зиёд намуд. Ҳатто машғулиятҳои ихтиёрӣ умедворихоро баробар карда натавонистанд. Тайёр набудани омӯзгорон, сарбории зиёди хонандагон бо машғулиятҳои ҳатмӣ ба он оварда расонид, ки соатҳои барои машғулиятҳои ихтиёрӣ ҷудо гашта, ҳамчун дарсҳои

иловагӣ, на ин ки чун шакли муҳими муттаҳиднамоии хонандагон мувофиқи завқи таълимӣ истифода бурда мешуданд. Якшакли и усулҳо ва маводҳои таълим, сарбастагии низоми синфи муқаррарӣ, ба ҳар як хонанда дар ҷараёни машғулиятҳои ихтиёрӣ нишон додани дониш, фаъолнокии зеҳнӣ, донишдӯстӣ ва рағбати худ имконият ба амал намеоварданд. Омӯзгороне, ки машғулиятҳои ихтиёриро мебарданд, кӯшиш мекарданд, ки дониши аниқ ва супориши мушкилтар диҳанд. Усулҳои фикркунии барои ин ё он соҳаи дониши илмӣ хос буда, мақсаднок ташаккул дода намешуданд, тарзҳои умумимантиқӣ ва махсуси фаъолияти зеҳнӣ оид ба азхуднамоии дониш коркард карда намешуданд, ки ин дар маҷмӯъ ошкор кардани хусусиятҳои инфиродии ҳар як хонандаро душвор намуд. Аз ин рӯ, бидуни инфиродинамоии таълим тафриқкунии хонандагон ғайриимкон мебошад.

Чудо намудани онҳо аз ҷиҳати дониш ба «тавоно», «миёна» ва «паст» мувофиқи натиҷаҳои дарбарнамоии маводҳои таълимӣ, ки дар машғулиятҳои ихтиёрӣ низ боқӣ монда буд, барои дарк кардану мувофиқ будани хусусиятҳои фаъолияти зеҳнии хонандагон оид ба соҳаи интихобнамудаи дониши фаннии онҳо имконият намедод. Онҳо малакаҳои мондани фарзия, ҷустуҷӯи мустақилона, интиҳоби тарз ва маводҳои ҳалли мушкилӣ, банақшагирӣ ва хулосабарории натиҷаҳои фаъолияти худ ва ғайраро аз худ намекарданд. Таҳияи барномаҳо дар асоси таҳлили таркиби донишҳои илмӣ, нисбатан пурра ва амиқ баён кардани онҳо роҳандозӣ карда мешуд. Аммо ҳуди барномаҳо шиносоии хонандагонро бо технологияи ташкили фаъолияти зеҳнӣ пешбинӣ наменамуд. Масалан, кор бо китоб, дарк кардан ва дархотиргирии мавод, хусусияти фаҳмиши он, талабот ба таҷдид дар фанҳои гуманитарӣ, табиӣ ва фанҳои силсилаи математику физикӣ тамоман гуногун буданд. Аммо маълумоти мушаххас дар бораи он ки чи тавр фаъолияти зеҳнӣ (даркнамоӣ)-ро

бо дарназардошти таркиби хоси ин ё он соҳаи дониши илмӣ бояд ба роҳ монд, барномаҳо дар бар намегирифтанд. Аз нуқтаи назари мо ин яке аз сабабҳои он мебошад, ки машғулиятҳои ихтиёрӣ ҳамчун шакли таълими тафриқа худро собит карда натавонистанд. Онҳо ба хонанда барои дарк кардани он ки чи тавр бояд маълумоти илмиро аз худ кардан лозим аст ва кадом усулҳои комилан мувофиқи фаъолияти зеҳниро истифода бояд бурд, имконият намедиханд. Бидуни ин раванди рағбати таълимӣ ва тамоюлҳои инфироди муайян кардан номумкин аст.

Дилхоҳ шакли таҳсилоти тафриқакардашуда бояд ба маводҳои махсуси таҳиякардашудаи дидактикӣ (матнҳои таълимӣ, низоми супориш ва машқҳо, қорҳои мустақилона ва назоратӣ), ки «метадониш», яъне оид ба он ки чи тавр дониши илмиро бо мақсади азхуднамоии беҳтари онҳо қоркард кардан лозим аст ва чи тавр барои ин фаъолияти даркнамоии худро бояд ташкил намуд, таъия намудан мумкин аст.

Тибқи таҳлилҳои дар боло зикргардида муайян карда шуд, ки тафриқа аз нуқтаи назари сатҳӣ ё худ рушди зеҳнӣ дар педагогикаи муосир арзёбии ҳамачониба мегирад, чунки дар он паҳлуҳои мусбат ва ҳам баъзе ҷанбаҳои манфӣ мавҷуданд.

Ҳамчунин, аз рӯи сатҳи ташкилии гурӯҳҳои якхела, тафовутҳо чудо карда мешаванд:

- минтақавӣ – аз рӯи намуди муассисаҳои таҳсилотӣ (муассисаҳои таҳсилоти махсус, гимназия, литсейҳо, коллеҷҳо, муассисаҳои таҳсилоти хусусӣ);
- дар дохили муассисаҳои таҳсилотӣ;
- ба таври мувозӣ (гурӯҳҳо ва синфҳои сатҳҳои гуногун);
- дар синфҳои гуногун (ихтиёрӣ, якҷояшуда, гурӯҳҳои синну соли гуногун);
- дар дохили синф.

Дарсҳо барои омӯзиши ҳар як мавзӯ панҷ намуди машғулиятро дар бар мегиранд, ки пайи ҳам меоянд: якум, дарсҳо барои муҳокимаи умумии мавзӯ (инҳо лексияҳо номида мешаванд); дуюм, семинарҳои омехта бо омӯзиши амиқи маводи таълимӣ дар чараёни кори мустақили хонандагон (якчанд чунин дарсҳо аз рӯи ҳар як мавзӯ, одатан аз се то панҷ); сеюм, дарсҳои ҷамъбаст ва басистемадорории дониш (санҷишҳои мавзӯӣ); чорум, дарсҳо дар байни ҷамъбасти мавзӯи мавод (инҳо дарсҳо оид ба ҳифзи масъалаҳои мавзӯӣ номида мешаванд); панҷум, озмоишгоҳи таълимӣ.

Бояд қайд намуд, ки бо сабаби рушди нобаробар, фарқиятҳои сифатҳои шахсӣ ва дигар сабабҳо мувозинати сатҳи дониши хонандагон гуногун буда, каллективи хонандагонро зинаҳои аълохон, хубхон ва ақибмонда ташкил медиҳад.

Аз ин рӯ, омӯзгор дар тамоми марҳилаҳои он тафовути сатҳи кори ин хонандагонро дар дарс ташкил мекунад: ҳангоми пешниҳоди маводи нав, ҷамъбаст ва такрори донишҳои гузаштаре таҳти назорати ҷидди бояд қарор диҳад.

Дар кори таҳқиқотии мо се намуди барномаҳои тафриқавӣ («А», «В», «С») тартиб дода шудаанд, ки дараҷаҳои гуногуни омӯзишро фаро мегиранд. Инчунин, барномаҳои мазкур (махз «барномаҳо», на «вазифаҳо») ду ҷанбаи муҳимро дар раванди таълим таъмин меkunанд:

– фароҳам овардани сатҳи муайяни дониш, малака ва қобилият (аз репродуктивӣ то эҷодӣ);

– таъмини дараҷаи муайяни мустақилияти хонандагон дар таълим (аз кумаки доимии омӯзгор – қор қардан мувофиқи намуна, дастур ва ғайра).

Дар байни барномаҳои мувақатии «А», «В», «С» пайвастагии қатъӣ мавҷуд аст ва ба ҳар як мавзӯ ҳадди ақали ҳатмӣ дода мешавад, ки имкон медиҳад, то ки мантиқи тақсимнашаванда ва тасвири ҳатто нопурра, вале ҳатмӣ ғояҳои асосиро эҷод кунад.

Вазифаҳои барномаи «С» ҳамчун стандарти асосӣ муқаррар карда мешаванд. Онҳоро иҷро карда, хонанда маводи мушаххасро дар мавзӯ дар сатҳи таҷдиди он азхуд мекунад.

Кор дар самти азхудкунии ибтидоии мавод дар ин сатҳ хусусиятҳои худро дорад. Он такрори қобилияти фарқ кардани гурӯҳҳои муттасил ва ҷудо кардани ҷузъи асосии дониши усулҳои хотираро талаб мекунад. Аз ин рӯ, дар мундариҷаи барномаи «С» дастур оид ба тарзи таълим додан, ба ҷӣ таваҷҷуҳ додан, ба кадом хулоса омадан ва ғайраҳо дохил карда мешаванд.

Вазифаҳои барномаи «С» пеш аз сар кардани як барномаи мураккаб (ё аниқтараш, барномаи пас аз он ҷоришаванда) бояд аз тарафи хонанда иҷро карда шавад.

Барномаи «В» ба хонанандагон малакаи истифодаи усулҳои умумӣ ва мушаххаси фаъолияти таълимӣ ва ақлиро, ки барои ҳалли масъалаҳои татбиқӣ заруранд, таъмин мекунад. Бинобар ин, дар ин барнома ба ғайр аз супоришҳои мушаххас, маълумоти иловагӣ ворид карда мешавад, ки маводи аввалияи худро васеъ мекунад, маълумоти асосиро исбот намуда, фаъолият ва татбиқи концепсияҳоро нишон медиҳад. Ин сатҳ миқдори иттилоотро каме афзоиш медиҳад, барои боз ҳам беҳтар дарк намудани маводи асосӣ кумак мекунад, тасвири умумиро бештар ҷудонопазир месозад.

Амалисозии барномаи «А» хонандаро ба сатҳи водоркунанда ва эҷодкоронаи дониш баланд раҳнамун мексозад. Ин барнома маҳорати забонӣ, дарки маводҳои воқеӣ, усулҳои таълим ва амалҳои зехнро фароҳам меорад. Он хонандаро бо моҳияти мушкилоте, ки дар асоси донишҳои дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ҳосилшуда ҳал кардан мумкин аст, пешкаш мекунад, маълумотро медиҳад, ки мавод, асоснокии онро амиқтар кунад ва барои истифодаи эҷоди дурнамо роҳ мекушояд. Ин сатҳ ба хонанда имкон медиҳад, ки худро дар кори иловагии мустақил омода кунад.

Ҳангоми такрори мавод техникаи интихоби озодонаи вазифаҳои сатҳии гуногун ба таври васеъ истифода бурда мешаванд. Се шакл чудо карда мешавад, ки дар расми 2 оварда мешавад.

Расми 2. Интихоби озодонаи вазифаҳои сатҳи гуногун

Интихоби барномаи омӯзиши ҳар як мавзӯро ҳуди хонанда пешниҳод мекунад. Ин барои ҳамаи хонандагон ҳадди ақали умумии ба низомдарории донишро таъмин менамояд ва дар айни замон барои рушди шахсияти эҷодкоронаи ҳар як хонанда имконият фароҳам меорад.

Ҳамин тавр, дар назорати дониш фарқият дақиқтар шуда, ба фардикунонӣ (баҳисобгирии инфиродии дастовардҳои ҳар як хонанда) имкон фароҳам оварда мекӯшад. Тибқи талабот ва мундариҷаи дохилӣ, техникаи сатҳи ҷанҷол ба усули «азхудкунии комил» шабеҳ аст. Гузариш ба маводи нав танҳо пас аз он сурат мегирад, ки хонандагон сатҳи стандартҳои таҳсилоти миёнаи умумиро азхуд кунанд. Омӯзиши кори синфҳои умумӣ, гурӯҳӣ ва инфиродӣ имкон медиҳанд, ки фарқиятҳо дар дониши хонандагон дар заминаи сатҳи стандарти асосӣ муайян карда шаванд. Барои ин шаклҳои зерини дарсҳо аз қабилӣ кор дар гурӯҳҳо (ҷадвалҳо, сатрҳо, гурӯҳҳо ва ғайра), кор дар речаи муколама (ҷуфтҳои доимӣ, ҷуфтҳои тағйирёбанда), семинар, таълими модул, дарсҳои иловагии инфиродӣ, машваратҳои инфиродӣ ва кумак дар дарс,

баҳисобгирии донишҳо оид ба системаи «истироҳат» истифода мешаванд.

Тафрикаи омехта (моделҳои гурӯҳҳои ҷамъбасти). Шакли омӯзиши ду намунаи тафрикаи таҳсилот аз ҷиҳати таваҷҷуҳ ва сатҳи рушд – намунаи гурӯҳҳои ҷамъбасти аз рӯи параллелҳо (моделҳои таркиби ҷандири гурӯҳҳо) мебошанд. Барои омӯхтани фанҳои муҳимтарини таълимӣ, ки равияи ояндаро муайян мекунанд (математика, адабиёт, забони русӣ), тамоми синфхонаҳо мувозӣ карда мешаванд. Се гурӯҳи пилотӣ ташкил карда мешаванд.

Хонандагоне, ки ба ин мавзӯе таваҷҷуҳ доранд, масалан, математика ва нишондиҳандаҳои нисбатан баланд дар ин самт ба як гурӯҳи муттаҳидшудаи (синфи муваққатии якхелаи) сатҳи пешрафта муттаҳид карда шудаанд. Аз байни талабаҳои боқимонда аз рӯи принсипи тафовути сатҳ баробарӣ доранд (гурӯҳи асосӣ ва гурӯҳи дастгирии мукаммали педагогӣ) боз ду гурӯҳи муттаҳидшуда ташкил ёфта, ҳамзамон, се шакли таълимӣ таҳия мегардад. Аввалин, хонандагон дар доираи гурӯҳи хавасмандон кор мекунанд ва донишашон дар сатҳи баландтар қарор дорад; шаклҳои дуюм ва сеюм дар он гурӯҳҳое амалӣ карда мешаванд, ки барои онҳо ин фан ҳамчун «ҷолиб» интихоб нашудааст ва мақсади асосии онҳо ноил шудан ба натиҷаҳои ҳатмии таълим мебошад.

Таркиби гурӯҳҳои асосии синфӣ дар ин бахш бетағйир боқӣ мемонад ва таркиби гурӯҳҳо вобаста ба объектҳои фарқият гуногун аст. Дар фанҳои дигар, дарсҳо тибқи барномаҳои ягонаи стандартии асосӣ гузаронида мешаванд.

Ҳамин тариқ, чараҳои таълим дар давоми рӯз чунин тартиб дода мешавад: се-чор дарсҳои аввал барои хонандагони синфҳои болоӣ, ҷудо карда мешаванд. Хонандагон мувофиқи самтҳои интихобкардаашон ба гурӯҳҳои таркибӣ дохил мешаванд, ки дар онҳо дарсҳо аз ҷониби омӯзгорони гуногун мувофиқи барномаҳои мухталиф гузаронида

мешаванд. Ғояи шакли тафриқа амалӣ карда мешавад, ки он шаъну эътибори хонандагонро вайрон намекунад ва муносибатҳои мавҷудаи байнишахсӣ дар коллективҳоро вайрон намесозад.

Моделҳои гурӯҳҳои муттаҳидшуда, ки ду навъи фарқиятро дарбар мегиранд, аз рӯи сатҳи муваффақият ва ғоизҳо дар баробари синфҳои V-IX амал мекунад. Азнавбарқароркунии гурӯҳҳо аз рӯи натиҷаҳои ниҳони назорати солоне сурат мегирад. Хонандагон метавонанд дар миёнаи соли таҳсил аз гурӯҳ ба гурӯҳ гузаранд. Барои тақсими хонандагон дар соҳаҳои гуногуни хусусиятҳои психологӣ ва ғарбии онҳо ба инобат гирифта мешавад.

Мавҷудияти стандартҳои соҳаҳои таҳсилоти миёна, ки аз ду сатҳи талабот иборат аст:

- ба мундариҷаи таълим, ки муассисаҳои таҳсилоти умумӣ вазифадор аст ба хонанда таъмин кунад;
- мундариҷаи таълиме, ки муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бояд аз хонанда талаб кунанд ва гирифтани он барои хонанда ҳадди ақал ҳатмист. Дар ин робита, тафовут дар сатҳи зерини таълим таъмин мегардад:
 - мавҷудияти сатҳи ҳатмии умумии таҳсилоти умумӣ, барои хонанда бояд ҳатмӣ бошад;
 - сатҳи асосӣ барои тафовут ва ғардикунонии талаботи хонанда асос мебошад;
 - сатҳи ибтидоӣ барои ҳама хонандагон бояд қобили иҷро бошад;
 - системаи натиҷаҳои, ки хонанда бояд дар сатҳи ибтидоӣ ба даст орад, бояд кушода бошад (хонанда аз ӯ чӣ талаб мекунад, медонад);
 - дар баробари сатҳи ибтидоӣ, ба хонанда имкони тақмили тақрор дода мешавад, ки бо дараҷаи амиқи мазмуни мавзӯъ муайян карда шудааст.

Дар қори таҳқиқотӣ хусусиятҳои методологияи таълим ба таври зайл муайян карда шудааст:

- пайвастанавии роҳ, тарз, усули таълим;
- бо гурӯҳҳои хурд дар якҷанд сатҳҳои азхудкунӣ кор кардан;
- мавҷудияти маҷмӯи омӯзишӣ – маҷмӯи супоришҳо;
- сатҳи ҳатмии системаи маводи махсуси дидактикӣ;
- чудо кардани маводи ҳатмӣ дар китобҳои дарсӣ;
- таъини сатҳи ҳатмӣ дар китобҳо.

Шарти асосии фарқияти сатҳ ба ақидаи В.В. Фирсов, кори мунтазами ҳамарӯза оид ба пешгирӣ ва пӯшидани холигоҳҳо тавассути ташкили азнавтаъсисдиҳии сарҳадҳо мебошад [156, с. 45].

Зери ин назария масоили арзёбии дониш муҳимияти хоса дошта, хусусияти муҳими технологияи тафриқаи сатҳи таҳсилот пайвастагии зич бо системаи мониторинги натиҷаҳои раванди таълим ва системаи арзёбии дастовардҳои хонандагонро ифода меёбад.

Дар арзёбии дониши хонандагон яке аз ду ва зиёда имкониятҳоро истифода мебаранд. Ин ба усули анъанавии баҳодихӣ аз «фарогирӣ», «баҳодихӣ бо усули иловагӣ» мебошад, ки ба сатҳи ҳадди ақали маълумоти умумӣ асос ёфта, барои ноил шудан ба он аз ҳар як хонанда талаб карда мешавад.

Меъёрҳои сатҳҳои баландтар дар асоси баҳисобгирии он чизе, ки аз сатҳи болотар ба даст омадаанд ва низоми баҳисобгирӣ ба даст оварда шудаанд. Дар ин маврид дар назар дошта мешавад:

- назорати мавзӯӣ;
- пуррагии санчиши сатҳи зарурии омӯзиш;
- кушода будани намунаҳои супоришҳои тестии сатҳи ҳатмӣ;
- баҳодихӣ аз рӯи усули илова (ҳолҳои умумӣ, ҳолҳои ҳисобҳои инфиродӣ);
- дутарафа дар баҳогузориҳои сатҳи талабшуда;
- баҳои баландтар барои дастовардҳо берун аз марҳилаи аввал;
- рупуш кардани камбудӣҳо;
- ҷамъбастиҳои арзёбии ниҳой (баҳодихии солоне аз ҷама қабулшуда).

Ҳангоми санчиши дониши хонандагон чуни имконият фароҳам оварда мешавад:

- захираи вақтро барои таҷдиди назар таъмин мекунад;
- кумак ба омӯзгорон дар вақти тест имконпазир аст;
- ба хонандагон «калидҳо» барои санчиши дониш дода мешаванд;
- ҳар як варақаи баҳисобгирии муносиб ва назорат пеш бурда мешавад;
- дар ҳолате, ки хонанда ба синфҳои болоӣ даъво мекунад, назорати ниҳой барои тамоми маводи имтиҳон пешбинӣ карда мешавад.

Бояд зикр намуд, ки барномаи таълимии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба хонанда доираи васеи фанҳои таълимиро фароҳам меорад, ки дорои аҳамияти умумии фарҳангӣ буда, рушди ҳамаҷониба ва ҳамоҳангиро таъмин менамояд. Ҳамзамон, ин маҷмӯи корҳо ба хонанда имкони интиҳоб, ҷустуҷӯ ва нишон додани шахсияти худро фароҳам меорад. Ҳар як амал ба омӯзгор имкон медиҳад, ки майл ва қобилияти хонанда (дар шакли ҳавасмандӣ) муайян карда шавад, яъне гузаронидани яке аз санчишҳои иҷтимоию педагогии шахсият. Аз ин рӯ, таъмин намудани хонанда бо шароити мусоид барои рушди мувофиқи майлу қобилиятҳои муайяншуда комилан табиист. Ин бо кумаки намудҳои мухталифи тафовут аз рӯи манфиатҳои мавҷуда амалӣ карда мешаванд. Дар ин ҷо тақсимот аз рӯи манфиатҳои таъсиррасонӣ ба натиҷаҳои таълим аз тафовути сатҳи рушд муҳимтар аст.

Дар асоси ин принципҳо, фарҳанги нави таълим таҳия ва рушд намуда, технологияи маълумоти миёнаи умумӣ, ки бояд ба ташаккули шахсияти фарҳанги баланди гуманитарӣ оварда расонад, роҳандозӣ карда мешавад.

Дар чараёни таълим тамоми соҳаҳои асосии фарҳанги гуманитарӣ пешкаш карда мешаванд, ки аз он хонанда интиҳоб карда метавонад, то ки ба манфиати ӯ мувофиқ бошад, яъне модели омӯзиши тафриқа аз рӯи манфиатҳо истифода шавад.

Бояд қайд намуд, ки омӯзиши самтҳои фарҳанги тафриқа аз синфи ибтдоӣ ташкил карда мешавад, Дар ин ҷо мушкилот дар он аст, ки иттиҳодияҳои методии синфи фарҳанги таълимӣ дар баъзе муассисаҳои таълимӣ ба таври бояду шояд роҳандозӣ нагардидааст. Ба ин хотир метавон як қатор усулҳои махсуси таълими тафриқаро пешниҳод намуд:

- таваҷҷуҳи махсуси хонандаро зоҳир ва ҷанбаи ҳавасмандкунии таълимиро таъмин кардан;
- заминаи фарҳангӣ, ҷузъи фарҳангии таълим (барои ҷомеа мутахассиси варзида лозим аст);
- метавонад барои баъзе кӯдакон қадами аввалини интиҳоби касбӣ бошад, ки шавқи онҳоро бедор карда ба мустақилона интиҳоби намудани касб оварда мерасонад.

Барои ин, дар зинаи болоӣ, дар дохили иттиҳодияҳои методии синфи фарҳанги таълимӣ тафриқавӣ таҳсилот, гузариши таълими тафриқа ба таҳсилоти махсус ва ҳатто инфиродӣ ба нақша гирифта шудааст, ки тайёр кардани хатмкунандагон барои идомаи таҳсили худ дар ягон муассисаи таълимӣ ё ба намуди муайяни фаъолият ба нақша гирифта шудааст. Ҳамчунин, дар таълими тафриқа ҳар як иттиҳодияҳои методӣ технологияҳои хусусии методологӣ ва маҳаллиро истифода мебаранд.

Вазифаи хеле муҳим, вале мушкили технология ин раванди муайян кардани маълумоти махсуси хонандагон ва майлу қобилият онҳо мебошад. Низоми ташхиси психологӣ ва педагогии хонандагон аз рӯи майлҳо ба таври зайл муайян карда мешавад:

- саволномаи ҳамасолаи хонандагони синфҳои V-IX, волидони онҳо ва роҳбарони синф муайян карда мешавад;
- санҷиши рушди қобилиятҳои махсус ба роҳ монда мешавад;
- омодагӣ ва соҳаи ҳавасмандии хонандагон муайян карда мешавад;
- муайян кардани манфиатҳо ва маълумот барои тафовут дар давраи гузариш аз муассисаҳои таҳсилоти ибтдоӣ ба сатҳи миёна ба назар гирифта мешавад;

– ташхиси роҳнамоии касбӣ ҳангоми гузариш аз зинаи миёна ба болоӣ роҳандозӣ мегардад.

Ҳамин тариқ, технологияҳои педагогӣ, ки ба самаранокии идоракунӣ ва ташкили раванди таълим асос ёфтаанд, ҷиҳатҳои мусбат ва манфии тафриқаро аз рӯи манфиатҳои зерин муайян менамояд:

1. Ҷанбаҳои мусбати мушкилот ва оқибатҳои эҳтимолии манфӣ.
2. Шароити беҳтарин барои рушд ва татбиқи қобилиятҳо ва қобилияти хонандагон.
3. Қонунҳои қардани манфиатҳои хонандагон;
4. Хоҳиши истисно намудани қобилияти ҳамаро як хел қабул намудан.
5. Тақвияти ангежа барои омӯхтан, худмуайянкунии хонанда.
7. Ташаккули барвақтии қобилиятҳо, роҳнамоии касб, ихтисос.
8. Эҳтимоли шинохтан ва инкишофи майлу қобилиятҳои хонанда.
9. Татбиқи озодии интихоби хонанда ва таъмини имконияти озмоишҳои иҷтимоӣ.
10. Қобилияти истифодаи давраҳои ҳассос дар рушди шахсият (барои инкишофи сифатҳои муайян бештар мусоид аст).
11. Вучуд надоштани усулҳои дақиқ ва боэҳтимоли ташхиси манфиатҳои махсуси хонанда.
12. Мавҷуд набудани машваратҳои илмӣ оид ба синну сола, ки тафовут метавонад оғоз ёбад.
13. Номуайяни, набудани тавсияҳо оид ба миқдори фарогир, дохил қардани хонанда ба минтақаи махсус.
14. Мушкилот дар мушоҳида ва пайгирии рушди хислатҳои махсуси шахсият.

Бо мақсади асоснок гардонидани тафовути технологияи идоракунӣ таълими тафриқа метавон аз баъзе давлатҳои пешрафта аз қабili системаи амрикоӣ ва баъзе кишварҳои аврупоӣ мисол овард.

Дар Иёлотӣ Муттаҳидаи Амрико ва баъзе кишварҳои Аврупо «тафовути таҳсил аз рӯи манфиатҳо» вучуд дорад. Тақрибан 50% вақти таҳсил ба фанҳои ҳатмӣ – «аслӣ» бахшида шудааст, ки панҷ фанро дар бар мегирад: забон ва адабиёт, математика, илмҳои иҷтимоӣ, компютер. Нисфи дигари вақти таҳсил ба мавзӯҳои интихобӣ рост меояд, ки дар шакли «бастаҳо», ки дорои дахҳо курсҳои махсус мебошанд, пешниҳод карда мешаванд. Хонандагон якчанд бахшҳоро дар бастаҳои мазмуни гуманитарӣ, табиӣ-риёзӣ интихоб меkunанд. Натиҷаи ҳатмии омӯзиш ин муайян кардани шумораи маҳдуди курсҳои ҳар як баста мебошад [106, с. 91].

Ташкил ва таъмини ин раванд ба як пойгоҳи мушаххас асос ёфтааст, ки дорои технологияи фардикунонии таҳсилот, таълими инфиродии шакл, модели ташкили раванди таълим мебошад, ки дар он:

- омӯзгор бо як хонанда ҳамкорӣ мекунад;
- як хонанда бо воситаҳои таълимӣ (китобҳо, компютер ва ғайра) ҳамкорӣ мекунад.

Бартарии асосии таълими инфиродӣ аз он иборат аст, ки он ба шахс имкон медиҳад, ки мундариҷа, усулҳо ва суръати фаъолияти таълимии хонандаро ба хусусиятҳои ӯ комилан мутобиқ созад ва дар амалияи ӯ ҳангоми ҳалли мушкилоти мушаххас назорат барад. Илова бар ин, мониторинги пешрафти ӯро аз дониш то маҳорату малака ба назар гирад, ислоҳоти зарурӣ дар вақташ ба фаъолияти ҳам хонанда ва ҳам омӯзгор гузаронида шавад, мутобиқ кардани онҳо ба вазъи доимо тағйирёбанда ба назар гирифта шавад ва ғайра.

Таълими инфиродӣ дар чунин шакл дар муассисаҳои таҳсилоти оммавӣ хеле маҳдуд истифода мешавад (барои синфҳои кӯдакони саркаш).

Ҳамин тавр, муносибатҳои инфиродӣ инҳоянд:

- принсипи педагогика, ки мувофиқи он дар чараёни корҳои тарбиявӣ бо гурӯҳ омӯзгор бо хонандагони алоҳида мувофиқи модели

(нақша, барнома) инфиродӣ бо назардошти хусусиятҳои шахсии онҳо ҳамкорӣ мекунад;

- таваҷҷуҳ ба хусусиятҳои шахсии хонанда дар иртибот бо ӯ дода мешавад;

- чараёни таълим бо дарназардошти хусусиятҳои инфиродии хонанда ба роҳ монда мешавад;

- фароҳам овардани шароити психологӣ ва педагогӣ на танҳо барои рушди тамоми хонандагон, балки барои рушди ҳар як хонанда дар алоҳидагӣ низ фароҳам оварда мешавад.

Фардикунонии таълим инҳоянд:

- ташкили чараёни таълим, ки дар он интиҳоби усулҳо, суръати омӯзиш бо хусусиятҳои инфиродии хонандагон муайян карда мешавад;

- чорабиниҳои гуногуни таълимӣ, методӣ, психологӣ, педагогӣ ва ташкилӣ, ки муносибати инфиродиро таъмин мекунанд.

Технологияи таълими инфиродӣ чунин ташкили раванди таълимӣ мебошад, ки дар он муносибати инфиродӣ ва шакли инфиродии таълим бартарӣ дорад. Равиши инфиродӣ ҳамчун принцип дар ҳама гуна технологияҳои мавҷуда ба дараҷа ё дигар татбиқ мешавад, аз ин рӯ, инфиродикунони таълимро ҳамчун «технологияи воридкунанда» низ баррасӣ кардан мумкин аст. Бо вучуди ин, технологияҳо, ки ба фардикунонӣ нигаронида шудаанд ва онро воситаи асосии ноил шудан ба ҳадафҳои омӯзишӣ, метавонанд ҳамчун системаи мустақил, ки дорои тамоми сифат ва хусусиятҳои технологияи ягонаи педагогӣ мебошанд, баррасӣ карда шаванд.

Бояд зикр намуд, ки масоили инфиродикунонӣ, ки алоқамандии хосаро бо таълими тафриқа дорад, дар соли 1919 дар шаҳри Далтони ИМА истифода шуда, Е. Пакхарст кӯшиши иваз кардани системаи дарсӣ-синфиро бо кори инфиродӣ бо ҳар як хонанда анҷом дод ва пас аз он ҳар як хонанда тибқи нақшае, ки якҷоя бо устод таҳия шудааст, иваз карда шуд. Ба шогирдон имконият дода мешуд, ки ҳар яке бо суръати

хушасон иҷрои барномаи таълимиро пеш баранд, нимаи аввали рӯз онҳо мустакилон дар асоси дастурамали корӣ бидуни реча кор мекарнанд. Дар нимаи дуюм – дарсҳои гурӯҳҳои ғоизӣ; ҷамъ кардани гурӯҳҳо ё ҷуфтҳо барои муҳокима ва кор кардани баъзе масъалаҳо ё мавзӯҳо манъ карда нашудааст. Ин таҷриба «Нақшаи Далтон» ном гирифта, дар собиқ ИҶШС он дар солҳои 1920-ум дар бисёр муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва донишгоҳҳо ба сифати «усули лоиҳа» истифода карда мешуд [106, 116].

Дар ин ҷо аслан суҳан дар бораи усули истифода бурдан аз корҳои лоиҳавӣ дар рафти дарс меравад. Ин усули таълим имкон медиҳад, ки ҷараёни таълим фардӣ карда шуда, ба хонанда дар банақшагирӣ, ташкил ва назорати ғаъолияташ мустакилият дода шавад.

Дар амалия ва назарияи педагогии олимони муосири ватанӣ, аз қабилӣ У. Зубайдов, Л. Назирова, Х. Сабуров, Д. Сайдамадова, М. Ҷалилова ва дигарон мақсадҳои асосии технологияи фардикунонии таълим оварда шудаанд [49, 101, 131, 133].

- ҳифз ва инкишоф додани шахсияти хонанда, иқтидор ва имкониятҳои ӯ;
- алоқаманд намудани воситаҳои фардикунонии барномаҳои таълим ва пешгирии ақибмонии хонандагон;
- ташаккул додани маҳорату малакаи умумитаълимӣ бо ёрии така намудан ба самти муайяни инкишофи хонанда;
- беҳтар намудани мақсаднокии таълим ва инкишофи шавқи донишандӯзии хонандагон;
- ташаккули сифатҳои шахсӣ: мустакилиятнокӣ, меҳнатдӯстӣ ва эҷодкорӣ

Технологияҳои фардикунонии таълим системаҳои динамикӣ мебошанд, ки тамоми алоқаҳои ҷараёни таълимро дар доираи ҳадафҳо, мундариҷа, усул ва воситаҳо фаро мегиранд.

Технологияҳои фардикунонии омӯзиш принципҳои умумиро ифода мекунад:

- фардикунонӣ ин стратегияи чараёни таълим;
- фардикунонӣ омили зарурии ташаккули шахсият;
- истифодаи омӯзиши инфиродӣ дар саросари ҳама фанҳои омӯхташаванда;
- ҳамгиро кардани кори инфиродӣ бо дигар шаклҳои таҳсили фаъолият;
- омӯзиш бо суръати инфиродӣ ва услуб;
- шартҳои инсонгароии таҳсил ин омӯзиш аст, ки хусусиятҳои хонандагонӣ муассисаҳои таҳсилоти умумиро ҳангоми фардикунонии кори илмӣ бояд ба назар гирад (қобилияти омӯзиш, малақаҳои таълимӣ, таълим, манфиатҳои маърифатӣ);
- кори инфиродӣ сатҳи муносиби инкишофи умумиро талаб намуда, малақаҳои омӯзишро ба миён меорад [47. с. 66].

Хусусиятҳои мундариҷа ва усулҳо – супоришҳои инфиродии таълими кори мустақилона ин кор бо китобҳои дарсӣ, роҳнамо барои кори инфиродӣ, айёниятҳо, истифодаи самараноки воситаҳои техникӣ мебошад. Инчунин, мутобиқсозӣ ба китобҳои дарсии мавҷуда тарҳи аслии ғайримуқаррарӣ мебошад, ки дар ин ҷо қисматҳои зерин метавонад мақсади асосӣ бошанд: қисми якум – ҳамаро таълим додан, қисми дуюм кори мустақилонаи хонандагонро ба инобат гирифтани ва қисми сеюм кори инфиродии омӯзгор бо хонандагонӣ алоҳида равона гардидан.

Дар масоили фардикунонии таълим фарзияи А.С. Гранитская муҳимияти хоса дошта, ӯ қайд менамояд, ки дар низоми дарсӣ-синфӣ дар синф корҳои инфиродиеро гузаронидан мумкин аст, ки 60 – 80%-и вақти омӯзгор барои фардикунонии таълим бо хонандагон ҷудо шавад. Шедриков В.Д бошад, фарзияе пешниҳод кардааст, ки мувофиқи он инкишоф додани қобилияти хонандагон ҳамон вақт натиҷаи дилхоҳ дода

метавонад, ки агар ба онҳо расмҳои супоришашон душвортару асоснок (далел овардан) кардани чараёни таълим пешниҳод карда шавад, вале ба хонанда додани имконияти кор фақат аз рӯи сатҳи муайяни қобилияти инфиродиаширо таъкид менамояд [35, с.171].

Дар асоси ин фарзияҳои овардашуда, метавон як қатор хусусиятҳои умумии технологияҳои фардикунониро ифшо намуд:

- баррасии омилҳое, ки ба ақибмонии хонандагон дар донишазхудкунӣ боис мегарданд (норасоӣ дар дониш, камбудии тафаккур, малакаи кори илмӣ, коҳиши қобилияти корӣ ва ғайра);
- роҳҳои бартараф кардани холигиҳои инфиродӣ дар дониш, малака дар раванди тафаккур;
- баррасӣ ва рафъи камбудии таҳсилоти оилавӣ, инчунин азхудкунии ҳавасмандӣ, иродаи сусти;
- мутаносибгардони чараёни таълим нисбат ба лаёқат ва қобилияти хонандагони истеъдоднок (фаъолияти эҷодӣ, маҷмӯи машғулиятҳои синфӣ ва беруназсинфӣ).

Таъмини озодии интихоб барои як қатор унсурҳои чараёни таълим:

- ташаккули малакаҳои таҳсилоти умумӣ;
- ташаккули худбаҳодиҳии мувофиқи хонандагон;
- истифодаи воситаҳои омӯзиши техникӣ, аз ҷумла компютерҳо.

Монандии технологияи фардикунонӣ инҳоянд:

1. Усули лоиҳа.

2. Барномаҳои инфиродии таълими компютерӣ (тармимшуда, мутобиқшуда).

Марбут ба ҳамин масоил (фардикунонӣ) системаи дигари таълим дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ба номи «Батов» мавҷуд аст, ки дар он чараёни таълим ба ду қисм ғуруҳбандӣ карда шудааст. Қисми якум кори дарсӣ бо тамоми синф ва қисми дуюм як дарси инфиродӣ бо хонандагоне, ки ба чунин дарсҳо ниёз доранд, ё барои риоя кардани меъёрҳои маъмул ё бо онҳое, ки қобилиятҳои нисбатан рушдёфта

доранд, мебошад. Омӯзгор бо категорияи дуюм кор мекунад ва ёвари омӯзгор бо хонандагони камтар қобилиятнок ва ақибмонда кор мекунад.

Илова бар ин, нақшаи Л. Трамп, ки дар Иёлотӣ Муттаҳидаи Амрико ба таври васеъ маълум аст, зимни таҳқиқот муқоиса гардид. Ин низоми таълим системаи шаклҳои ташкилии таълим мебошад, ки дарсҳои синфхонаҳои калон ва синфҳои инфиродӣ дар гурӯҳҳои хурд муттаҳид мекунад. Лексияҳо бо истифодаи воситаҳои техникии муосир (телевизор, компютер, Интернет ва ғайра) барои гурӯҳҳои калони 100 – 150 нафар аз ҷониби омӯзгорон ва профессорони баландхаттисос гузаронида мешаванд. Гурӯҳҳои хурди 10 – 15 нафар маводи лексияро муҳокима мекунанд ва мубоҳисаҳо мегузаронанд. Дар синфхонаҳои муассисаҳои таҳсилоти ва лабораторияҳо корҳои инфиродӣ гузаронида мешаванд. Вақти ин гуна дарсҳо чунин гурӯҳбандӣ карда мешавад: барои дарсҳои лексия 40%; дар синфҳо дар гурӯҳҳои хурд – 20%; барои кори инфиродӣ дар синфхонаҳо ва лабораторияҳо – 40%. Чунин синфҳо вуҷуд надоранд, таркиби гурӯҳҳои хурд ноустувор мебошанд [151. с. 105].

Технологияи таълими барномасозӣ низ дар низоми таълими тафриқа аҳамияти муҳим дорад. Таълими барномасозӣ дар ибтидои солҳои 50-уми асри XX аз тарафи психологи амрикоӣ Б. Скинер ба илм ворид гардид, ки ӯ баланд бардоштани самаранокии идоракунии омӯзиши материяро тавассути барномаи пайдарпай барои қисматҳои иттилоот ва назорати онҳо пешниҳод кард. Пас аз он, Н. Кроудер барномаҳои тақсимшуда таҳия намуд, ки вобаста ба натиҷаҳои назорат, ба хонандагон маводи мухталифро барои кори мустақилона пешниҳод намуданд. Рушди минбаъдаи технологияи таълими барномасозӣ аз таҳияи роҳҳои назорати фаъолияти дохилии рӯҳии шахс вобаста аст, ки албатта таълими инфиродӣ дар омӯзиши рӯҳии шахс самарави мусбӣ мебахшад [100, с.106].

Бояд зикр намуд, ки дар мавриди ҷорӣ намудани таълими тафриқа ҷой махсусро ташаккул додани тафаккури мантиқӣ ишғол менамояд.

Тафаккури мантиқӣ махсусан, бошиддат дар синни калони мактабӣ инкишоф меёбад, ки дар ин синну сол хонанда ба фаъолона азхудкунии муҳити атроф, ба ҳифзи донишҳои нав, инчунин ба ҳал кардани вазифаҳои проблемавӣ дар раванди фаъолияти таълимӣ оғоз мекунад. Бинобар ин, дар синни калони мактабӣ ҳангоми ба роҳ мондани таълими тафриқа ба инкишофи тафаккури мантиқию эҷодии хонандагон диққати махсус додан лозим аст. Дар раванди таълим, хонанда донишҳои илмӣ-назариявиро аз худ мекунад, ки дар навбати худ, қобилияти ҳалли супоришҳои проблемавӣ дар зехн, бо истифода аз донишҳои дар мафҳумҳо, муҳокимарониҳо ифодашаванда, хулосаҳоеро пешбинӣ мекунад, ки асоси тафаккури мантиқиро ташкил медиҳанд. Бинобар ин, барои бомувафакят амалӣ кардани фаъолияти таълимӣ зимни бароҳмони таълими тафриқа ба инкишофи тафаккури шифоҳию мантиқӣ диққати махсус додан лозим аст, зеро ба тӯфайли он хонанда воқеияти атрофро ба таври фаъол омӯхта, ҳифз мекунад.

Дар ин маврид, раванди кашфиёти донишҳои нав бо роҳи кори мураккаб ба вуқӯъ меояд. Дар ин раванд нақши асосиро ҳам тафаккури амалӣ ва ҳам тафаккури назариявӣ мебозанд. Бинобар ин, тафаккури мантиқиро дар маҷмӯъ бо дигар намудҳои тафаккур инкишоф додан мебояд.

Дар ҳар як дарс назди муаллим вазифаи инкишоф додани тафаккури мантиқии хонанда меистад. Тафаккури мантиқиро бо тарзҳои гуногун инкишоф додан мумкин ва зарур аст. Омӯзиши бонизомии илми мантиқ ва унсурҳои он - яке аз тарзҳои нисбатан самарабахши инкишофи тафаккури мантиқӣ мебошад.

Тафаккури мантиқиро дар ҳар дарс инкишоф додан мумкин аст. Ҳангоми омӯзиши ягон қоидаи нав, аз болои гурӯҳи мафҳумҳо назорат бурда мешавад, то ки хонандагон моҳият ва хусусиятҳои ин мафҳумҳоро ошкор карда, муқоисаю таснифот мегузаронанд. Хонандагон маҳумҳоро таҳлилу муқоиса намуда, дар натиҷа ба як

хулосаи умумӣ меоянд. Масалан, дар дарсҳои табиатшиносӣ, бо истифодаи маводи пурмазмунӣ ашё ва таснифоти табиӣ, маҳорати умумикуниро таснифкунӣ инкишоф меёбад.

Дар дарсҳои математика маҳоратҳои тасниф кардан, муқоисаи кардан, умумигардонӣ ва хулосабарорӣ (исботкунӣ) инкишоф меёбанд.

Дар дарси таълими меҳнат кӯдакон ба омӯзиши сохтани ашёи гуногун аз маводи табиӣ ва дигар мавод машғул мешаванд.

Яке аз тарзҳои инкишофи тафаккури мантиқӣ омӯзиши мавзӯи намунасозӣ мебошад. Ба таври возеҳ он дар дарсҳои информатика омӯхта мешавад, вале намуна дар дигар фанҳо низ мавҷуд ҳаст. Масалан, дар дарси забони русӣ – нақшаҳои ҳиҷоҳо; дар дарси география бошад, глобус, харита; дар дарси математика бошад, нақшаи таҳлили супоришҳо ва ғайра .

Хулосаи боби якум

Ислоҳоти соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, омӯзиши таҷрибаи пешқадами муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва маҷмӯи ҷорабиниҳои аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳандозишуда гувоҳ бар онанд, ки ҳамаи ин ҳамчун таҳкимбахши сатҳу сифати таълим маҳсуб доништа мешаванд. Дар ин зимн, ҷорисозии технологияҳои педагогӣ, аз ҷумла таълими тафриқа дар боло бурдани сатҳу сифати таълим яке аз иқдомҳои назаррас дар самти ислоҳоти соҳаи маориф ба ҳисоб меравад.

Дар фасли якуми диссертатсия асосҳои назариявӣ-методологии ташкили технологияи педагогии таъмини таълими тафриқа дар фаъолияти хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва моҳияти он таҳлили ва ошкор гардид.

Ошкор сохтани рушди корҳои амалии хонандагон вобаста ба сохтори методикаи таълими тафриқа самти асосии таҳқиқот ба ҳисоб меравад. Тибқи вазифа ва фарзияҳои гузошташуда рушди корҳои амалӣ

дар хонандагони синфҳои болоӣ, ки дар он таълим ба равиши нав, бо назардошти ҷорӣ намудани таълими тафриқа, пешниҳод гардид, асоснок карда шуд.

Инчунин, дар боби мазкур хулоса карда шуд, ки дар даврони соҳибистиклолӣ дар ҷумҳурии ташкил ва таъмини шароитҳои таълими тафриқа ҳамчун далели технологияи таълими муосир дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва алоқамандии онҳо бо кишварҳои тараққинамуда мавзӯи асосӣ ба шумор меравад.

Ҳаминро бояд қайд кард, ки заминаи меъёри-ҳуқуқӣ барои ҷорисозии фаъолони шароитҳои ташкил ва таъмини таълими тафриқа ҳамчун далели технологияи педагогии муосир дар рушди бонизоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ арзёбӣ карда мешавад.

Зиёда аз ин, ҷорисозӣ ва тавсеаи технологияҳои педагогии муосир ҳамчун омили рушди низоми таълим ба инобат гирифта шудааст, ки он самти бартариятноки сиёсати давлат ва низоми маориф ба шумор меравад.

Ташҳиси ҳолати муосири ҷорисозии ташкил ва таъмини шароитҳои таълими тафриқа ҳамчун далели технологияи педагогии муосир дар низоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурии муайян сохт, ки айни ҳол раванди ҷорисозии таълими тафриқа дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳануз дар ҳоли рушд ёбист.

Мушаххассозии шаклҳои ташкили таълим гузариш ба шакли таълими тафриқа модуль, фосилавӣ ва дигар шаклҳои таълимро бо далели технологияи педагогии муосир дар низоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро тақозо мекунад. Дар баробари ин Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо барои воридшавӣ ба фазои ҷаҳонии таҳсилотӣ замина ба вуҷуд меорад, балки дар назди низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ вазифаи омода сохтани хатмкунандагони ҷавобгӯ ба талаботи бозори ҷаҳонии меҳнатро ба миён мегузорад. Ин омил ҷанбаи аз ҳама муҳимтарини ҳалли масъала ба шумор меравад, чунки дар шароити ҳозира бозори меҳнат натиҷаҳои таълимиро боз ҳам ҷиддитар на фақат

аз рӯи мавҷудияти расмӣ ҳуҷҷатҳои мувофиқаткунанда (сертификат, диплом, шаҳодатномаи баландбардории дараҷаи таҳассусӣ ва ғайра), балки аз рӯи таҷрибаи воқеӣ, имконот, истеъдоди ғанӣ ва мукамалшудаи касбӣ, инчунин бо салоҳияти ташаккулефта баҳогузорӣ менамояд.

Дар ин замина нақш ва моҳияти низоми маориф ва захираҳои инсонӣ ҳамчун дараҷаи меъёрии рушди ҷамъият, тавоноии иқтисодӣ ва фарҳанги миллии мамлакат афзоиш меёбанд. Тағйиротҳо дар низоми муносибатҳои ҷомеа таъсири худро ба таври фаврӣ ба талаботи замони муосир дар амалисозии давраи нави таърихӣ ва мувофиқ ба талаботи рушди иқтисодиёт ба соҳаи маориф мерасонанд.

Дар шароити олами зудтағйирёбанда ва афзоиши ҷараёни иттилоот донишҳои фаннии заминавӣ ҳатмӣ мебошанд, аммо барои амалӣ сохтани ҳадафҳои низоми маориф нокифоя ба шумор мераванд.

Чунон ки ташхисҳо нишон доданд, дар низоми таълими муосир омилҳои зерин муайян карда шудаанд:

1. Омилҳои ҳуқуқӣ:

- ворид намудани тағйиру иловаҳо ба ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқии соҳаи маориф;
- тақмили барнома ва стандартҳои таълимӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- таҳияи дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ барои рушди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо мақсади рақобатпазирӣ ва мувофиқат ба талаботи бозори меҳнат.

2. Омилҳои иқтисодӣ:

- баландбардории мунтазами сармоягузориҳои низоми умумии таҳсилот;
- таҳия ва тасдиқи меъёрҳои пардохти музди маош ба кормандони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва баландбардории мунтазами музди маоши онҳо.

3. Омилҳои ташкилӣ:

- тағйироти идораи сохтории муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- таҳия ва амалисозии меъёрҳои маълумоти миёнаи умумии таҳсилот;
- таъминоти методии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- амалисозии инкишофи таҷриба ва маҳорату масъулияти тахассусии кормандони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ берун аз ҳудуди кишвар;

- дар курсҳои такмили ихтисоси омӯзгорон ҷорӣ намудани раванди таълими тафриқа.

Омӯзиши ташкилӣ-сохтории раванди таълим дар ташкил ва таъмини шароитҳои таълими тафриқа ҳамчун далели технологияи педагогии муосир дар низоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, мушкилоти таҳаввулоти низоми таҳсилот ва таъмини рушди бонизоми он дар асоси методҳои навтарини технологияи омӯзиш ҳама вақт вазифаи стратегии сиёсати иҷтимоии давлат дар соҳаи маориф ба шумор меравад.

БОБИ II. КОРҶОИ ТАҶРИБАВЌ-ОЗМОИШИИ ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ТАЪЛИМИ ТАФРИҚА ОИД БА ТАШАККУЛИ НЕРЌИ ЗЕХНИИ ХОНАНДАГОНИ МУАССИСАҶОИ ТАҶСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМЌ

2.1. Усулҳои таълим ва тамоюлҳои маърифатӣ-зеҳнии хонандагон ҳамчун омили таълими тафриқа

Дар охири асри XX ва аввали асри XXI ба тӯфайли паҳншавии воситаҳои электронии ахбор дар дунё як нав инқилоби электронӣ ба вучуд омад, ки боиси азнавфаъолшавии тафаккури инсонӣ гардид. Ба ибораи дигар гӯем, инсон ба чараёни пурқуввати иттилотӣ рӯ ба рӯ шуда истодааст, ки ин рӯйдод бояд ҳамаҷониба таҳлил ва аз он самаранок истифода бурда шавад.

Дар шароити кунунии Тоҷикистон, вобаста ба дастрасии воситаҳои иттилоотӣ (интернет, телевизион ва ғайра) танҳо бо дониш мусаллаҳ намудани хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ кифоя набуда, дар амал истифода бурдани донишу малақаҳо муҳимтарин роҳи ба натиҷаҳои дилхоҳ ноил шудан ба шумор меравад.

Имрӯз вазифаи маорифи муосир аз он иборат аст, ки насли наврасро бояд барои зиндагӣ дар олами дигар омода намояд. Воқеият ин аст, ки донишҳои имрӯз гирифта пагоҳ бояд ба насли наврас хизмати шоиста карда тавонанд. Барои он ки хонанда барои зиндагии мустақилона тайёр карда шавад, дар давраи таҳсил дар мактаб ӯ бяд соҳиби дониш, маҳорат ва малакаи муайян бошад. Барои ташаккул додани дониш, маҳорат ва малакаи муайян яке аз роҳҳои муфид ин қорӣ намудани таълими тафриқа мебошад. Қорӣ намудани таълими тафриқа тақозои замон аст.

Қонибдорони татбиқи таълими тафриқа дар ин ақидаанд, ки мактаб хонандагонро на ин ки бо дониш, балки онҳоро бояд ба ҳаёти мустақилона тайёр намояд. Хатмкунандаи муддаои таби муассисаи таҳсилоти умумӣ ин аломаи дорои ҷаҳонбинии васеъ набуда, ӯ бояд

шахсияте бошад, ки дар назди худ мақсади муайян гузошта тавонад ва баҳри ба он ноил шудан, ба таври самаранок муошират карда тавонад, дар олами иттилоотӣ ва бисёрфарҳангӣ зиндагӣ ба сар бурда, ҳокими ҳаёти худ бошад. Бинобар ин бари ноил шудани хонанда баҳри мақсадҳои зикргардида ташаккул додани салоҳиятҳои муайян зарур мебошад. Хусусияти махсуси таълими тафриқа аз он иборат аст, ки на «донишҳои тайёр»-и аз ҷониби касе барои омӯхтан пешниҳодшуда, балки шароити ба вучуд омадани дониши муайян таҳқиқ ва мушоҳида карда мешаванд. Ҳамзамон, хусусияти махсуси ҷорӣ намудани таълими тафриқа ин ташкили чараёни таълим ба таври фаъол ва мустақилона аз худ намудани дониш мебошад. Ҷорӣ намудани таълими тафриқа шавқи мустақилона аз худ намудани донишадӯзиро дар хонандагон бедор менамояд. Ҳамзамон, имконият муҳайё мегардад, ки ба таври назаррас сарбории таълимии ин ё он фанни омӯхтамешуда на аз ҳисоби кам намудани ҳаҷми маълумот, балки аз ҳисоби муайян намудани инкишофи фардии ҳар як хонанда ба танзим дароварда шавад. Бадин тартиб шароити боз ҳам қуллай ва роҳат барои инкишофи шавқи донишандӯзии хонандагон ва шавқмандии онҳо муҳайё мегардад.

Ҷорӣ намудани таълими тафриқа дар навбати аввал иттилоотонии хонандагонро не, балки маҳорати ҳалли масъалаҳои гуногунро дар ин ё он ҳолату вазъияти муайян ба миён мегузорад.

Ҷорӣ намудани таълими тафриқа дар таълим имкон медиҳад, ки мушкilotи баланд бардоштани савияи саводнокии хонандагон бо зиёд кардани сарборӣ аз байн бардошта шавад, зеро моҳияти ин муносибат пешниҳоди дониш ва ахбори зиёд набуда, балки фароҳам овардани имкон барои ҷустуҷӯи мустақилонаи иттилооти зарурӣ мебошад.

Тафриқақунонӣ аз маҷмӯи мураккаби амалҳои иборат аст, ки ҳамгиройиро талаб мекунад, на маҷмӯи оддии дониш ва малакаҳои қаблан ба даст овардари. Талабот барои хондан, аз худ кардани малакаҳои нав, дар заминаи манфиатҳо ё кӯшишҳо барои ягон мақсад зухур меёбанд.

Ҳангоми ба роҳ мондани таълими тафриқа, пеш аз ҳама ташаккул додани салоҳиятҳои таълимӣ шартӣ муҳим ба ҳисоб меравад. Дар натиҷаи ҷорӣ намудани таълими тафриқа шароити қобилияти бомуваффақият ҳал кардани мушкилот, ихтилофот ва муаммоҳо ба вуҷуд меояд. Дарачаи босалоҳиятӣ ба сатҳи мураккабии масъалаҳо (мушкилоти бомуваффақият ҳалшуда) вобастагӣ дорад ва ҳар қадар масъала мураккабтар бошад, сатҳи босалоҳиятӣ ҳамон қадар баландтар аст.

Дар фаҳмиши имрӯзаи таълими тафриқа тамоми таҷрибаи беҳтарини дар амалияи педагогика коркардшуда истифода мешавад: муносибати ба шахсият нигаронидашуда, омӯзиши якҷоя (омӯзиш дар ҳамкорӣ), методҳои таҳқиқотӣ ва проблемавӣ, арзёбии ташаккулдиҳанда, инчунин усулҳои дигари зиёди интерактивӣ. Ҷанбаи муҳими таълими таълими тафриқа ин ташаккули хоҳиш ва малакаи омӯхтан дар тӯли ҳаёт мебошад. Аз нуқтаи назари педагогӣ таъмин намудани фаъолнокии хонандагонро ҳамчун натиҷаи дилхоҳи таълим фаҳмидан мумкин аст, ки дар натиҷаи он хонанда ба натиҷаҳои дилхоҳ ноил шуда метавонад.

Дар натиҷаи ҷорӣ намудани таълими тафриқа маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратҳои ба ҳам пайванде ба вуҷуд меояд, ки ба мақсади ҳалли масъалаҳои мушаххаси ҳаётӣ (иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ), маърифатӣ ва касбӣ равона карда мешавад ва ба таҳсилоти босалоҳият мусоидат менамояд.

Таҳсилоти босалоҳият раванDEST, ки дар ҷараёни он дониш, малакаҳои ҳаётан муҳим ташаккул дода шуда, тарз, роҳҳои дар ҳаёт истифода бурдани онҳо дарёфт карда мешавад. Ҳангоми ҷорӣ намудани таълими тафриқа маҷмӯи ҳамгироии дониш, малака ва маҳорат ба вуҷуд меояд, ки дар натиҷаи таҷрибаи амалӣ ва фаъолият бо истифодаи ин донишҳо ба даст меояд. Худи фаъолият бо шавқу завқ саҳт алоқаманд буда, барои шахс муҳим аст.

Қобили зикри махсус аст, ки барои муайян намудани сифати таҳсилот дар шароити ҷорӣ намудани таълими тафриқа ба якчанд омилҳо, махсусан ба се ҷиҳат - раванд, натиҷа ва шароит, инчунин нишондиҳандаҳои онро ба эътибор гирифтани шартҳои муҳими арзёбӣ ва баланд шудани сифати таҳсилот буда, ба салоҳиятҳои таълимии хонандагон мусоидат менамояд.

Салоҳиятҳои таълимии хонандагон ҳамчун натиҷаи ниҳоии таълим қаблан тарҳрезӣ карда мешаванд. Барои расидан ба салоҳиятҳо ва ташаккули он муносибатҳо дар раванди таълим ба таври кулӣ тағйир меёбад ва бештар ба мустақилияти таълимгиранда равона мегарданд.

Ҳангоми гузаронидани машғулиятҳои дарсӣ бо назардошти ҷорӣ намудани таълими тафриқа диққати хонандагон бештар ба назария не, балки ба корҳои амалӣ равона карда мешавад. Дар раванди дарс бояд имконияти дарки моҳияти иҷроии супоришҳо аз ҷониби хонандагон ба эътибор гирифта шавад. На ҳар амалиёте, ки хонанда аз рӯи қобилияти зеҳнӣ ба анҷом мерасонад, ба рушди салоҳиятҳои ӯ мусоидат мекунанд. Супоришҳои зиёди аз тарафи омӯзгор пешниҳодшуда аксаран ба қобилияти зеҳнии хонандагон мусоидат наменамоянд. Дар шароити ҷорӣ намудани таълими тафриқа муносибатҳо ба таълим метавонанд тағйир ёбанд, методикаҳои гуногун истифода бурда шаванд, аммо дар ҳама давраи замон дар меҳвари ҷараёни таълим симои асосӣ-хонанда боқӣ мемонад. Тағйир додани муносибатҳо ба таълим тибқи талаботи имрӯза хонанда бояд ба он водор карда шавад, ки ӯ мустақилона фикр кардан, фаъолона амал намудан, озодона қарор қабул кардан, ба зудӣ мутобиқ шудан ба шароити зудтағйирёбандаи замон, ба худ бовар доштанро ёд гирад. Ҳангоми чунин муносибат дар назди омӯзгор аз талаботи қориазёд намудани маълумотҳо дида, вазифаҳои мураккабтар меистад.

Ҷараёни таълимро чӣ гуна бояд ташкил кард? Кадом усулу метод барои рушди малакаҳои дар ҳаёт зарурии хонанда мусоидат мекунанд? Вобаста ба ин, каме аз ҷониби дигар назар мекунем, бо нигоҳи нав ба

фаъолияти худ баҳо медиҳем ва мегӯем, ки чӣ гуна вазифаҳои таълим, тарбия ва рушдро тавассути муносибатҳои нави таълим ҳал кардан мумкин аст.

Лозим ба ёдоварист, ки ҳангоми ҷорӣ намудани таълими тафриқа ду масъала, яке салоҳиятҳои таълимии хонандагон ва дигаре сифати таҳсилот ба эътибор гирифта шавад, омилҳои баланд намудани дастовардҳои хонандагон вобаста ба тадбиқи муносибатҳои нав ба таълим шарҳ ба инобат гирифта шавад.

Ҳангоми ба роҳ мондани таълим дар асоси таълими тафриқа нерӯи маърифатии хонанда ташаккул ёфта, барои ҳалли масъалаҳои маърифатӣ, имконияти васеъ фароҳам меояд. Ин имкон медиҳад, ки сифати инсонӣ арзёбӣ карда шуда, омодагии ўро ба фаъолияти муваффақона дар раванди кор ва ҳаёт муайян намояд.

Ҷорӣ намудани таълими тафриқа дар таълим муносибати хонандаро ба таълим, нақши омӯзгорро дар раванди таълим, муносибати омӯзгору хонандагонро бо маводи таълим ва муносибат байни ҳамдигарро муайян мекунанд. Доништан ва дар амал татбиқ кардани ин хусусиятҳо ба омӯзгор имконият медиҳад, ки сатҳи азхудкунии малака ва маҳоратҳои хонандагонро баланд бардошта, ҳамзамон барои ташаккули шахси масъулиятнок, ботарбия ва маърифатнок замина гузорад.

Таълими тафриқа раванDEST, ки дар ҷараёни он дониш, малакаҳои ҳаётан муҳим ташаккул дода шуда, тарз, роҳҳои дар ҳаёт истифода бурдани онҳо дарёфт карда мешавад. Ҳадафи асосии рушди босалоҳиятии хонандагон дар раванди таълими тафриқа, пеш аз ҳама, дар сатҳи баланд пешниҳод намудани натиҷаи амал дар ҳамаи соҳа ва самтҳо, аз ҷумла таҳсилот, арзёбӣ мегардад. Аз нуқтаи назари педагогӣ ҷорӣ намудани таълими тафриқа ин натиҷаи самарабахши таҳсилотест, ки шахс аз рафти он ба маҷмӯи салоҳиятҳо соҳиб мешавад. Ҳар як салоҳияти алоҳида маҷмӯи мураккаби амалҳоест, ки ҳамгироии дониш, маҳорат, малака ва тадбиқ кардани онро дар назар дорад.

Муносибати нави таълим пеш аз ҳама аз муайян ва интиҳоб намудани салоҳиятҳо оғоз меёбад. Мақсади муайян, интиҳоб ва таҳияи салоҳиятҳо ин банақшагирии қаблии натиҷаҳои таълим, натиҷаҳои самараноки ниҳони фаъолият аст.

Ҳангоми таҳияи натиҷаҳои таълим вобаста ба муносибати мазкур талаб карда мешавад, ки сараввал салоҳиятҳои умумӣ муқаррар карда шаванд. Салоҳиятҳои умумӣ ҷанбаҳои гуногуни таълим, тарбия ва рушди шахсии хонандаро фаро мегиранд. Салоҳиятҳои мазкур ҳамчун натиҷаи таълими фанҳои гуногун шинохта шуда, дар раванди таълими ҳар як фан такмил дода мешаванд (мисли занҷири пайванд байни фанҳои мухталиф ва системаи донишу малака ва маҳоратҳо), ҳамчун робитаи байнифанӣ ва малакаҳои ҳаёти низ ба шумор мераванд.

Ҳар як салоҳият дар шакли таҷриба, ки дониш, малака ва маҳорати муайяно талаб мекунад, пешниҳод мегардад, яъне хонанда то кадом андоза ин ё он амалро дуруст иҷро карда метавонад. Дар раванди таълим ба хонанда имконияти таҷриба кардан (машқи зиёд то ҳосил шудани таҷриба) фароҳам оварда мешавад ва ҳамин равандро муносибати босалоҳият дар таълим таъмин менамояд. Ҳамзамон, муносибати босалоҳият дар таълим ҳосил кардани таҷрибаро дар раванди амалҳои маърифатӣ (таълимӣ), ташаккул додани муносибатҳои иҷтимоӣ ва дар амал тадбиқ кардани донишҳои асосиро дар назар дорад.

Татбиқи таълими тафриқа дар ҷараёни таълим муносибати пеш аз ҳама муайянсозии мақсадгузори дар шакли натиҷаҳои интизории таълим буда, интиҳоби мазмуни таълим ва методикаи таълими мувофиқ ба мазмуни таълим мебошад. Яке аз ҷиҳатҳои асосии татбиқи ташаккули салоҳиятҳо бедор кардани ҳавасмандӣ ва ҳисси масъулиятшиносии ҷиддии хонандагон дар истифодаи дониш, малака ва маҳорати пайдошуда, дар ҳалли омӯзиши силсилаи масъалаҳо ва маводи амалию назариявӣ мебошад.

Ҳамзамон, қайд намудан зарур аст, ки ташаккули нерӯи зеҳнии хонанда барои ҳалли самарабахши ҳама гуна мушкилот ва ихтилофот

пурра кафолат дода натавонад ҳам, вале он имкон медиҳад, ки инсон кӯшиши ҳамаҷониба барои баробар шудан ба олами босуръат рушдбанда намояд ва барои баромадан аз вазъиятҳои мураккаби ҳаёти салоҳиятҳои асосии худро такмил диҳад.

Масъалаи таълими тафриқа ҷанбаҳои зиёдеро дар бар мегирад. Аз лиҳози ҷанбаи методологӣ таълими тафриқаро ҳамчун хусусиятҳои раванд ва натиҷаи таълим арзёбӣ намудан мумкин аст, ки он на танҳо дар низоми маориф, балки дар рушду нумӯи ҷомеа аҳамияти муҳим дорад. Вобаста ба ин, таълими тафриқаро ҳамчун раванди мураккаби таҳсилот бо назардошти хусусиятҳои объективӣю субъективӣ муайян намудан ба маврид аст.

Мафҳуми сифати таҳсилотро ҳамчун маҷмӯи фаъолиятҳои муназзам ва мураккабе арзёбӣ намудан мумкин аст, ки аз ҳама муҳимтар дараҷаи дониш, малака, маҳорат, салоҳиятҳои ташаккулёфта, сатҳи инкишоф, ҳолати равонӣ ва шароити мусоиди омӯзишро муайян менамояд.

Таҳлили ақидаҳои гуногуни олимони соҳаи педагогика исбот месозанд, ки сифати таҳсилотро зимни ҷорӣ намудани таълими тафриқа се унсури асосӣ ташкил медиҳад: натиҷа, раванд ва шароит. Ҳарчанд ба сифати муайянкунанда натиҷа муҳим бошад ҳам, раванд ва шароит низ нақши муайяне дорад, ки дар маҷмӯъ сифати таҳсилотро муайян менамояд. Агар арзёбии сифати таҳсилот танҳо ба натиҷаҳо равона шуда бошад, пас он тағйири раванд ва шароитро тақозо менамояд ва ё агар раванд таҳлилу арзёбӣ шавад, пас ба шароит ва рушди натиҷаҳо таъсир мерасонад. Дар ин асно як раванди алоқаманди инкишоф бо мақсади баланд намудани сифати таҳсилот ба вучуд меояд.

Бо назардошти он ки муносибатҳои нав ба таълим ҷорӣ мегарданд, натиҷа, раванд ва шароити таълимии хонандагон тағйир меёбад. Ченакҳо ё меъёрҳои арзёбии натиҷаҳо, ки ба дониш асос ёфтааст, наметавонад ҷавобгӯи муайянкунандаи сифати таҳсилоти хонандагон гардад. Зеро дар ҷаҳони зудтағйирёбанда талабот ба зиндагӣ ва ҷомеа тағйир ёфтааст, муносибатҳои иқтисодӣ бозоргонӣ мавқеи муҳим пайдо

намуда, мақсади таҳсилот, раванд ва шароит тартибу талаботи навро тақозо мекунад.

Тасаввур менамояд, ки пас симои хатмкунандаи имрӯза ва ояндаи ӯро мо чӣ гуна дидан меҳоҷем? Ё бояд мустақилона фикр карда тавонад, фаъолона амал намояд, озодона қарор қабул карда тавонад, ба шароити зудтағйирёбандаи замон ба зудӣ мутобиқ шуда тавонад, ба худ бовар дошта бошад ва ғайра.

Вақте ки суҳан дар бораи ҷорӣ намудани таълими тафриқа меравад, ташаккули салоҳиятҳои фанниро набояд фаромӯш кард. Салоҳияти фаннӣ ин қобилияти ҳал кардани мушкилот тавассути ягон фан мебошад.

Ташаккули салоҳиятҳои фаннӣ зеринҳо мебошанд:

- ба хонандагон фаҳмондани муҳимияти донишҳои фанӣ;
- нишон додани имконияти тадқиқи ин донишҳо дар ҳаёт;
- дарк кардани вобастагии далелҳои алоҳида бо системаи мукамал;
- кӯмак расондан барои дарки арзиши олии ҳаёт бо мушкилотҳои дар муҳити атроф ба вучуд омада ва бо забони фанни мазкур, ҳал кардани мушкилоти мавҷуда;
- таҳлил кардани усулҳои истифодашуда барои ҳалли мушкилот;
- баён ва сабт кардани натиҷаҳои ниҳони ҳалли мушкилоти ҷойдошта.

Салоҳиятҳои фаннӣ ин қобилиятҳои махсусе мебошанд, ки барои иҷрои муассири амалҳои мушаххаси ягон фан лозиманд. Ба салоҳиятҳои фаннӣ донишҳо, малакаҳои қобилиятҳо дохил мешаванд.

Салоҳиятҳои фаннӣ ин қобилияти ҳал кардани мушкилот тариқи истифодаи донишҳо ва малакаҳои ягон фан мебошанд.

Салоҳиятҳои фаннӣ аслан дар алоҳидагӣ вучуд надоранд. Чизе, ки онро салоҳияти фаннӣ мегуянд, дар асл донишҳо ва малакаҳои ягон фан мебошанд, ки дар амал татбиқ мешаванд. Масалан, салоҳияти фаннии физика ин қобилияти шарҳ додани ягон падида ва ё ҳодисаи мушоҳидашавандаи табиӣ дар асоси ягон қонуни физикӣ аст.

Салоҳиятҳои фанӣ дониш, малака ва маҳорате мебошанд, ки аз силсилаи мавзӯҳои ба ҳам алоқаманд дар натиҷаи иҷрои пай дар пайи фаъолиятҳои таълимӣ ба даст меоянд.

Бад-ин тартиб, комёбии ҳама гуна дарс аз омодагӣ ба дарс ва ибтидои дарс оғоз мегардад. Бағоят муҳим аст, ки аввалан, дар дарс шароити кории хонандагон фароҳам оварда шавад ва диққати хонандагонро ба корҳои арзишманд равона намуд. Баъзан хонандагон баъди мубодиллаи афкор дергоҳ хомӯшию тартиботи барои дарс бағоят зарурро фаромӯш мекунанд ва бо ин амал дарсро вайрон мекунанд.

Оғози дарс хосиятан мусовист, чаро ки вақте омӯзгор диққати хонандагонро нисбат ба мақсади дар пешбуда бедор мекунад ё ба онҳо иҷрои амали тайёриро пешниҳод мекунад, дар ин сурат фавран дар онҳо хоҳиши таълим ба миён меояд. Дар ин сурат диққати хонандагон бо интиҳоби мавзӯи шавқангези дарси таълимӣ ҷалб мешавад. Ҳама чизи нав барои хонандагон ҷолиб аст. Онҳо бо диққату тавачҷуҳ ба машғулияти таълимӣ тавачҷуҳ мекунанд ва комилан ба кор дода мешаванд. Онҳо бо диққат гӯш мекунанду омодаи кор мешаванд, агар маводи таълимӣ шавқангез бошад. Дар ин ҳолат интизомро нигоҳ доштан хело осон аст. Чунин натиҷа тавассути истифодаи усули технологияи таълими тафриқа дар дарс ба вуҷуд оварда мешавад.

Дар дарси омӯзгори ботачриба хонандагон бедикқатӣ зоҳир намекунанд. Омӯзгор ба хонандагони ҷудогона ба суолу пешниҳодот муроҷиат мекунад: «Ту чӣ гуна меандешӣ?», «Кӣ пурра мекунад?», «Кӣ аниқтар ҷавоб медиҳад?» «Канӣ, С..... такрор кун!» «Канӣ ту мисол ор!» ва ғайра. Вақте ки дар дарс асбобҳои аёнӣ ба маъразаӣ намоиш гузошта шаванду васоити техникӣ истифода гарданд, таҷриба сурат гираду маводи дидактикӣ ба кор равад, хонандагон доимо бо диққати фузун ба кор оғоз менамоянд.

Вазъи диққати хонандагони гуногунсол аз ҳар воқеияти ҷудогона, аз мақсаду вазифа, мундариҷаву усули дарс ва аз сабабҳои мухталиф

иборат аст: хонандагон дар дарси нав бедикқатӣ зоҳир мекунанд, зеро хаста шудаанд, инчунин синф тоза набуд, онҳо ба чизи номаълуме дар тааҷҷубанд ё ин ки диққати онҳо ба фанни таълимӣ равона намешавад; хонандагон инро мушоҳида намекунад, ки омӯзгор ба онҳо чи чизи навро пешниҳод кард? Ҳамин тариқ, онҳо гӯш кардани дарсро қатъ мекунанд, аз корҳои яқранг дилгир ва монда мешаванд. Хонандагони алоҳида шояд сабабҳои инфиродии камдиққатӣ дошта бошанд (носолимӣ, андӯҳи зиёд ё шодии фузун ва ғайра).

Ҳамин тавр, мо наметавонем якбора дар бораи хонандаи мушаххас ва дар бораи хоҳиш ва майли ӯ маълумоте дода тавонем. Дар ҳалли ин мушкилот омӯзгор мавқеи махсусро ишғол мекунад. Омӯзгор сабаби ба дарс омода набудани хонандагони тамоми синф ё гурӯҳҳои алоҳидаро вобаста ба сабабҳои воқеӣ дарёфта, роҳҳои баланд бардоштани диққати онҳоро ҷустуҷӯ менамояд. Дар баробари ин, маҳорати педагогӣ ва касбии ӯ бояд дар омӯзиши ҳавасмандӣ ва майли хонандагони алоҳида ва гурӯҳҳои хонандагон аҳамияти бештар дошта бошад.

Яке аз усулҳои омӯзиши хусусиятҳо, майлу хоҳишҳои хонанда, мушоҳида мебошад. Мушоҳида усули таваҷҷуҳи дарозмуддат ва мақсаднок ба хусусиятҳои психологию педагогии рафтор ва фаъолияти хонандагон дар асоси раванди таълими огоҳии бевоситаи он мебошад.

Ҳангоми истифодаи усули мушоҳида талаботҳои зерин риоя карда шаванд:

- мушоҳида бояд ба мақсадҳои худ мувофиқат намуда, омӯзгор дақиқ тасаввур кунад, ки чиро бояд риоя кунад. Аз ин рӯ, ӯ бояд барномаи муайян ё нақшаи мониторинг дошта бошад;

- амалишавии мушоҳида на аз маврид, балки бояд дар шароити табиӣ хонанда амалӣ карда шавад;

- мушоҳида бояд бо усули омӯзиши амалҳо ва рафтори хонанда сурат гирад. Аз ин рӯ, дар рафти назорат, набояд фарзияҳои худро

таъкид кунад, балки бояд воқеиятро исбот кунад ва дар асоси он қарори ниҳой қабул кунад;

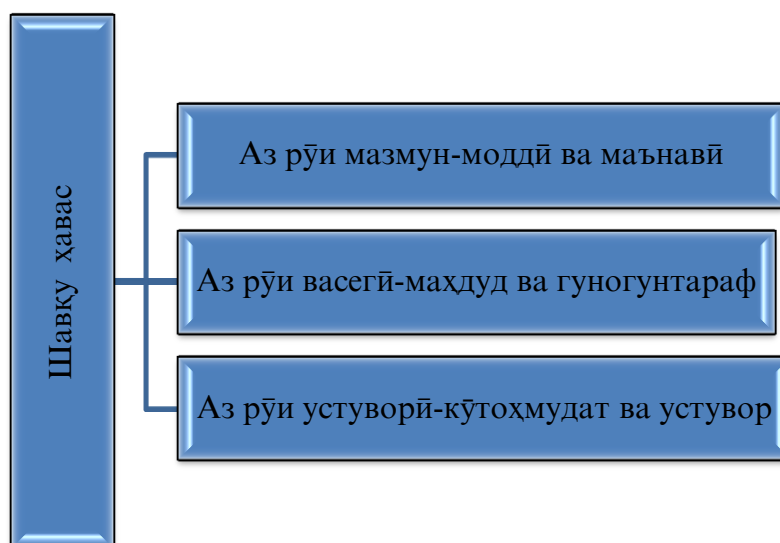
– натиҷаи мушоҳида бояд дар ҳуҷҷатҳои қаблан таҳияшуда сабт карда шавад. Масалан, омӯзгор метавонад дар рӯзнома як мушоҳидаеро сабт кунед ва дар натиҷаи чадвали маълумот дар бораи ҳавасмандӣ ба интиҳоби касби хонандаро қайд намояд.

Ҳамин тавр, мақсади асосии мушоҳида аз дарёфт кардани майлу рағбат дар интиҳоби касби хонандагон ва дар ин асос кумак расонидан дар интиҳоби касб дар қисмати алоҳидаи омӯзиш мебошад.

Тавре баён гардид, мушоҳида як усули таваҷҷуҳ мебошад. Аммо таваҷҷуҳ бошад, ин зухуроти талабот ба тафаккур ва маърифат мебошад, ки саъйи шахсро бо нияти фаҳмидани ҳадафҳои фаъолият таъмин мекунад ва ба ин васила барои фаҳмидан, шиносӣ бо далелҳои нав, инъикоси пурра ва амиқи воқеият мусоидат мекунад.

Бояд дар хотир дошт, ки маҳз майлу хоҳиш ва шавқу ҳавасмандии хонандагон ба шуғл, пеш аз ҳама, бо фаъолияти муайян дар интиҳоби фанҳои муайян, хоҳиши машғул шудан ба дарсҳои интиҳобӣ, маҳфилҳо ва ғайра зоҳир мешаванд.

Ҳамчунин, шавқу ҳавас – ин муносибати инсонро ба объект ифода мекунанд, ки ба талаботҳои устувори одам алоқаманд аст, ки дар расми 3 пешниҳод мегардад.

Расми 3. Муносибати хонанда ба объект, ки ба талаботҳои устувор алоқаманд аст.

Мувофиқи ин пешниҳодот дар барномаҳои мушоҳидаи намудҳои интихобшудаи фаъолият ва муносибати хонанда ба фанҳои гуногун, аз он ҷиҳат бояд диққати махсус дод, ки ӯ дар кадом маҳфилҳо ва иттиҳодияҳо иштирок мекунад. Зарур аст, ки омӯзгор дар чараёни мушоҳидаи рафтори як хонанда бояд сифатҳои воқеии ӯро ба назар гирад.

Хонандагон набояд ба донишманд ва камдониш гурӯҳбандӣ карда шаванд. Агар омӯзгор мехоҳад хонандагонро фаҳмад ва ба ӯ кумак кунад, пас вай бояд хусусиятҳои гуногуни ӯро омӯзад ва сифатҳояшро муайян намояд. Дар баробари ин, ӯ бояд ҳатман ба сифатҳои инфиродии хонанда диққат диҳад ва инчунин сифатҳои мусбат ва манфии ӯро ба назар гирад.

Интихоби касби хонанда бояд як масъалаи алоҳидаи мушоҳида бошад, зеро ин интихоби ихтисосест, ки асоси бахши муайяни таълим мебошад. Дар робита ба ин, омӯзгор бояд ба он диққати махсус диҳад, ки оё шугли ҳар як хонанда бо касби ояндаи ӯ робита дорад, оё хонанда метавонад касби ояндаро тасаввур кунад ё не.

Бояд тазаққур дод, ки ин усул имконият медиҳад, ки паҳлуҳои берунии муассисаҳои таҳсилоти умумии таъкид карда шаванд, ки ин на ҳама вақт имкон медиҳад, ки сабабҳои онро фаҳманд ва маълумоти заруриро дар ҳаҷми пурра ба даст оранд.

Аз ин рӯ, зарур аст, ки натиҷаҳои таҳқиқоти миёна ва хотимаҳои аниқ карда шуда, усулҳои гуногун истифода шаванд, аз қабилӣ гуфтугӯ бо хонандагон, суҳбат ва машварат бо омӯзгорони фанҳои муайян, бо роҳбарони маҳфилҳо, бо падару модарон ва ғайра.

Тавре ки таҷрибаи педагогӣ ва таҳқиқоти педагогӣ ва психологӣ нишон медиҳанд, шавқ ва хоҳиши интихоби касби хонанда метавонад

устувор ноустувор ва ноустувор бошад. Бинобар, тавсия дода мешавад, ки ба мушоҳидаи шахсияти хонанда аз синфҳои 5-6 диққат диҳем, ки ин ба мо имкон медиҳад, ки хусусиятҳои сатҳи ҳавасмандӣ ва майли ўро фаҳмем. Натиҷаҳои омӯзиш нишон медиҳанд, ки тамоюлҳои калон ва хурди хонанда маҳз дар ҳамин давра ташаккул меёбанд.

Тибқи қоида, дар охири сол лозим аст, ки дар парвандаҳои шахсии хонандагон як корти иттилоотӣ дар бораи манфиатҳо, майлҳо ва интихоби касбҳои муассисаҳои таҳсилоти хонандагон дохил карда шавад.

Омӯзиши дарозмуддат ва ҷамъоварии маълумоти зарурӣ имкон медиҳад, ки шахсияти хонандаро омӯзем, майл ва устувории онҳоро муайян созем. Албатта дар ин раванд ташкили тафриқа ва ё фардикунонӣ мусоидат хоҳад намуд.

Дар натиҷа, харитаҳои иттилооти манфиатҳо ва майлҳо метавонанд барои ҳар як хонандаи алоҳида дар самти баланд бардоштани самаранокии таҳияи барномаҳои ислоҳӣ ва ахлоқӣ барои хонандагон дар таълими истеҳсолӣ нақши бузург дошта бошанд.

Омӯзиши муфассали ҳавасмандӣ ва майли хонандагон бо ҳадафҳо мувофиқат мекунад, агар усулҳои гуногуни пурсиш истифода шаванд.

Пурсиш – ин усули ҷамъоварии маълумоти аввалия мебошад, ки дар як гуфтугӯ байни муҳаққиқ ва ҳамсухбат дар шакли саволу ҷавоб амалӣ мешавад.

Муҳаққиқ ҳангоми назорат, чун қоида, тарафҳои рафтори таҳқиқшударо, ки сабаби ин муҳити атроф мебошад, қайд мекунад.

Дар назарсанҷӣ вазъият ба кулӣ тағйир меёбад. Дар ин раванд ҳамкорӣ меёри асосӣ мебошад, ки ҳадафи усули таҳқиқотро нишон медиҳад. Муҳаққиқ, рафтори посухдиҳандаро омӯхта, ўро ба самти зарурӣ равона мекунад.

Яке аз усулҳои маъмултарини таҳқиқот ин тартиб додан ва пешниҳод намудани саволномаҳо мебошад, ки таввсути он омӯзиши муфассали ҳавасмандӣ ва майли хонандагон роҳандозӣ карда мешавад.

Саволнома воситаи методологии гирифтани иттилооти аввалияи иҷтимоӣ ва иҷтимоӣ-психологӣ мебошад, ки ҳамчун маҷмӯи саволҳои тартиб дода шудааст, ки бо вазифаи марказии омӯзиш алоқаманданд.

Ҳангоми омода кардани саволнома бояд ба назар гирифт, ки мундариҷаи саволнома бояд ҳатман мавзӯӣ ва ҳадафи таҳқиқотро фаро гирад. Аз ин рӯ, он бо ҳадафҳои мувофиқат мекунад, ки қисмҳои асосии саволнома бояд ба таври махсус тақсим карда шаванд. Одатан, ҳар як қисми маълумотро дар бораи як савол ва як қатор саволҳо таҳқиқ кардан мумкин аст.

Муҳтавои саволнома бояд ба таври возеҳ ва бо забони фаҳмо бошад. Ин имкон медиҳад, ки мусоҳиб ҷавобро пурра дарк карда, онҳоро интихоб кунад.

Вобаста аз он ки саволҳои эҳтимолиӣ ба миён меоянд, саволҳо ба қисмҳои кушода ва пӯшида ҷудо карда мешаванд.

Саволҳои ниҳонӣ чунин саволҳои кушодаанд, ки ба мусоҳиб як ё якчанд намунаи саволҳои имконпазир пешниҳод карда мешаванд.

Ҳангоми тартиб додани саволҳои пӯшида ҳамаи ҷавобҳои имконпазир бояд ба назар гирифта шаванд. Агар итминон вуҷуд надошта бошад, ки ба мусоҳиб намунаҳои кофӣ ҷавобҳои имконпазир барои ибрози андеша пешниҳод карда шуда бошанд, дар ин сурат шумо метавонед саволҳои нимтайёро истифода баред. Он ба саволдиҳанда имкон медиҳад, ки ба саволҳои зерини алтернативӣ бо ин роҳ ҷавоб диҳад: «Агар ҷавобатон бошад, нависед ва ё «чӣ гуна ҷавобро шумо метавонед пешниҳод кунед?» (нависед). Саволҳои кушодашуда ҷавобҳои намунавиро пешниҳод намекунанд ва ҳамаи ҷавобҳои онҳо аз ҷониби мусоҳиб сабт карда мешаванд. Саволҳои кушода ва пӯшида ҳам ҷиҳатҳои мусбат ва ҳам манфӣ доранд.

Меъёрҳои асосии ҳангоми омӯзиши масъалаи мушаххас истифодашуда эътимоднокии он мебошанд.

Пайдарпайии саволҳо барои ҳавасмандгардони бештари саволдиҳанда ва таҳкими иртибот бо муҳаққиқ муҳим аст. Саволнома бояд аз саволҳои оғоз гардад, ки ба осонӣ фаҳмида шаванд ва тадриҷан диққати худро ба масъалаи таҳқиқшаванда ҷалб кунанд. Онҳо одатан масъалаҳои коммуникатсионӣ мебошанд. Минбаъд саволҳои пайдо мешаванд, ки муҳтавои махсус доранд. Пурсишҳо ба саволҳои ба итмом мерасад, ки фикри бештарро талаб намеkunанд. Одатан, дар охири саволнома, дар бораи гендер, синну сол, миллат ва ғайра маълумот дода мешавад.

Муносибатҳои асосӣ ҳангоми иҷрои саволнома дар зимни тартиби омӯзиши муносибатҳои ҳонандагон ба таълими ихтисосӣ ифода меёбад.

Ба ақидаи мо, ҳадафи муайян кардани муносибатҳои ҳонандагон дар интиҳоби касби оянда, бояд аз қисматҳои зерин иборат бошад:

I. Нақшаи ояндаи ҳонандагон пас аз хатми синфи 9 ва 11:

1. Нақшаи ояндаи ҳонандагон баъди хатми синфи 11;
2. Сабабҳои идомаи таҳсил;
3. Сабабҳои хатми таҳсил.

II. Арзёбии ҳуди ҳонандагон дар бораи мушкилоти дохил шудан ба донишгоҳҳо:

1. Баҳодиҳии ҳонанда ба қобилияти худ;
2. Сабабҳои сатҳи пасти баҳодиҳии ҳонанда;

III. Шавқу ҳавас ба таҳсил:

1. Сатҳи ҳавасмандӣ ва хоҳиши таҳсил;
2. Сатҳи ҳавасмандӣ ва хоҳиш ба фанҳои мушаххас;
3. Сабабҳои набудани ҳавасмандӣ ва хоҳишҳо барои фанҳои мушаххас.

IV. Муносибат ба дарси ихтиёрӣ:

1. Иштирок дар интиҳобҳои муайян;

2. Сабаби интихоби интихобкунандагон;
3. Қаноатмандӣ аз дарсҳои интихобӣ;
4. Сабабҳои норозӣ будан аз дарс;

V. Муносибат ба таҳсил дар ихтисоси интихобкарда:

1. Хоҳиши таҳсил дар ихтисоси таҳсил мекарда;
2. Интихоби шакли махсуси таҳсил;
3. Сабабҳои интихоби касб;

VI. Интихоби касб:

1. Интихоби касби оянда;
2. Сабабҳои интихоби касб;
3. Давраи ташаккули ҳавасмандӣ ба касби оянда;
4. Манбаъҳои таъсир ҳангоми интихоби касб;

5. Маълумоти бештаре, ки дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар бораи касб ва ихтисос ба даст оварда шудааст.

VII. Хулоса:

1. Ному насаб;
2. Ҷинс;
3. Шуғли волидон;
4. Касби падару модарон.

Сабаби зикр гардидани қисматҳои мазкур дар он аст, ки омӯзгор на танҳо интихоби шакли муайяни таълимро аз ҷониби хонанда муайян мекунад, балки баръакс бояд сабаб ва омилҳои онро, ки ба раванди таълими тафриқа чигуна таъсир мерасонанд, мушаххас намояд.

Ба фикри мо, омӯзгор танҳо бо ин роҳ метавонад, ки муносибати хонандаро нисбат ба таҳсил дар ихтисоси интихобкарда таҳлил карда, хулосаҳои зарурӣ барорад. Дар баробари ин, ба назари мо, мувофиқи мақсад аст, ки дар синфи 9 назарсанҷӣ дар як сол ду маротиба, яъне дар аввал ва охири соли таҳсил гузаронда шавад. Натиҷаҳои назарсанҷии аввал метавонанд барои ворид кардани ислоҳоти зарурӣ оид ба хонандаи синфи 9 дар фан ва шакли таълим истифода шаванд.

Марҳилаи омодагӣ ба пурсиш. Марҳилаи омодагӣ ба таҳқиқот қисми ҷудонашаванда ва муҳими таҳқиқот мебошад, ки дар чараёни он зарур аст, ки шароити мусбии посухдиҳандагонро таъмин намуда, онҳоро ба омӯзиш тайёр кунад.

Омӯзгор бояд вақти мусоҳибаро бодикқат интихоб кунад, то хонандагон дар давоми дарс хаста нашаванд ва ба ҷое шитоб накунад. Инчунин, хонандагон бояд дар бораи пурсиш пешакӣ огоҳ карда шаванд.

Ба кор бурдани мусоҳиба усули аз ҳама самарабахши эҷоди муҳити мусоид барои ҷавоб аст. Ҳангоми мусоҳиба зарур аст, ки мақсад, мундариҷа ва аҳамияти истифодаи пурсишро ба манфиати ҳуди мусоҳиб аниқ ва возеҳ шарҳ диҳад. Ҳамаи ин метавонад, таваҷҷуҳи хонандагонро бедор кунад ва онҳоро водор намояд, ки ҷавоби дуруст диҳанд. Муҳим аст, ки бояд ба қоидаҳои пур кардани саволнома диққати махсус дода шавад.

Дар хотир бояд дошт, ки агар шумо ба марҳилаи омодагӣ аҳамият надихед, пас ин нақшаи шуморо дар вақти пурсиш вайрон мекунад.

Мушоҳидаҳо нишон доданд, ки таҳлили натиҷаҳои пурсиши хонандагон ва волидон марҳилаи муҳими таҳқиқот ба шумор меравад. Ба ақидаи мо, ҳангоми таҳлили иттилоот бояд таъсири нишондиҳандаҳои зерин дар соҳаи маориф ба назар гирифта шавад:

- шавқ ва майли хонанда;
- сатҳи ҳавасмандӣ ва қавии он барои субъектҳои мушаххас;
- муносибат бо омӯзгорон ва қаноатмандӣ аз сатҳи дарсҳо (зеро шавқу рағбат ба як соҳаи дигари таълим аз маҳорати педагогӣ ва салоҳияти касбии ҳуди омӯзгорон вобаста аст);
- иштирок дар дарсҳо.

Дар баробари ин, бояд ба он диққати махсус дод, ки соҳаи интихобкардаи хонанда бо касби ояндаи ӯ мувофиқат кунад.

Ҳангоми баҳодиҳии умумӣ оид ба интиҳоби касб, бояд гуфт, ки аксар вақт маҷмӯи тадбирҳои зарурӣ дар сатҳи умумӣ ба назар гирифта намешаванд, баръакс, барои ҳар як шахс ба назар гирифта мешавад.

Сабаб, пеш аз ҳама, дар он ифода меёбад, ки мувофиқи ҳадаф ба рушди вобастагӣ ва қобилият диққати нокифоя дода мешавад, ҳама шаклҳои таҳсилот ва берун аз он ба ҳалли ин масъала кам ҷалб карда мешаванд.

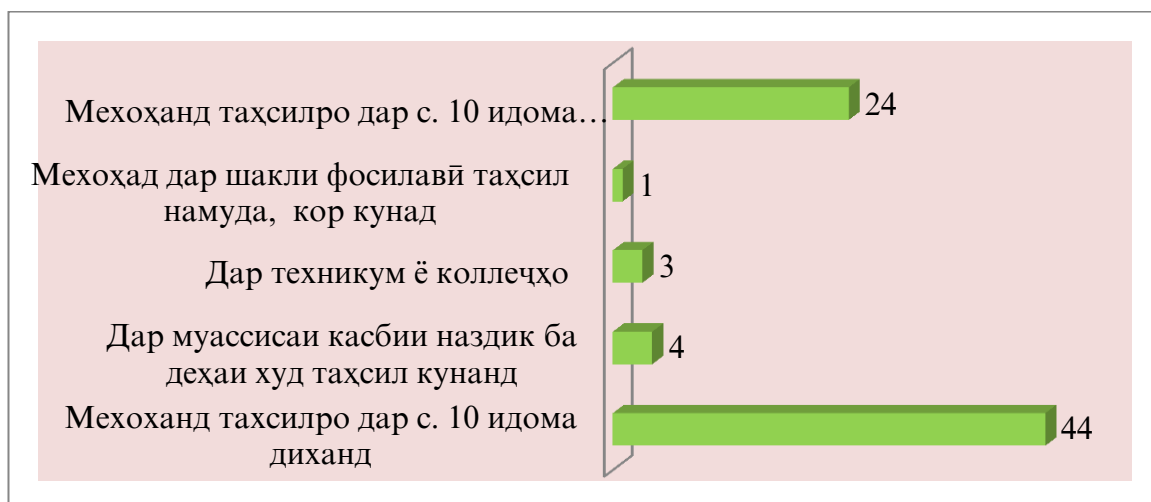
Ҳангоми таҳлили натиҷаҳои назарсанҷӣ омӯзиши таъсири оила ба хонандагон аҳамияти бузург дошта, зарурати риояи муносибати хонандагони синфҳои болоӣ дар соҳаи маориф вобаста ба таҳсилот ва касби падару модарон вучуд дорад (истифодаи саволнома пешниҳод карда мешавад).

Хеле муҳим аст, ки хонандагон касби ояндаи худро на таҳти таъсир ва намунаи волидайнашон балки бояд мустақилона бар асоси майл ва истеъдодҳои шахсии худ низ интиҳоб намоянд. Ин аз омӯзгорон тақозо менамояд, ки бо волидайнӣ хонандагон пайваста муошират ва мувофиқи ниятҳои худ ҳамкорӣ кунанд.

Самаранокии таъсири омӯзгорон ва падару модарон дар ташаккули шахсияти хонанда аз ташкили майлу рағбати онҳо вобаста аст. Бо мақсади сода кардани кори омӯзгор оид ба таҳлили маълумоти иҷтимоӣ барои ҳар як хонанда, мо пешниҳод менамоем, ки натиҷаи пурсиш дар қорҳои маълумот ворид карда шуда, синф ба гурӯҳҳои алоҳида ҷудо карда шавад. Яъне тафриқа ба миён гузошта шавад.

Омӯзгор дар асоси муайян намудани ихтилофот ва камбудҳои хонандагон бояд нақшаи мушаххаси қор ва роҳҳои ҳалли онҳоро тартиб диҳад, ки дар низоми таҳсилоти соҳаи маориф муайянкунандаи ҳаёти иҷтимоии ҷавонро дар оянда инъикос менамояд. Вобаста ба ин касбҳое, ки ҳамчун тавсифкунанда мебошад, дар зер мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Самтҳое, ки зимни таҳқиқот тамоюли касбинтихкунии хонандагонро муайян ва пешниҳод сохт, дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №67-и ноҳияи Рӯдакӣ озмуда шудааст. Натиҷаи омӯзиш нишон медиҳад, ки аз нисф зиёди хатмкунандагони синфи 9 (44 нафар) мехоҳанд таҳсилро дар синфи 10 идома диҳанд, 4-нафар мехоҳанд дар як муассисаҳои таҳсилоти касбӣ-техникии наздик ба деҳаи худ таҳсил кунанд, 3-нафар мехоҳанд таҳсилро дар дилхоҳ техникум ё коллеҷ идома диҳанд, 1-нафар мехоҳад дар шакли фосилавӣ таҳсил намуда, кор кунад ва 5 нафар мехоҳанд таҳсил кунанд, вале номаълум дар қучо. Аз се як ҳиссаи пурсидашудагон (24 нафар) мехоҳанд кор кунанд. Инчунин, баъзе аз онҳо то давраи таҳқиқот ба қарори муайяне наомадаанд ва мехоҳанд таҳсилро дар синфи 10 идома диҳанд. Дар ин бора маълумот дар диаграммаи 1 оварда мешавад.

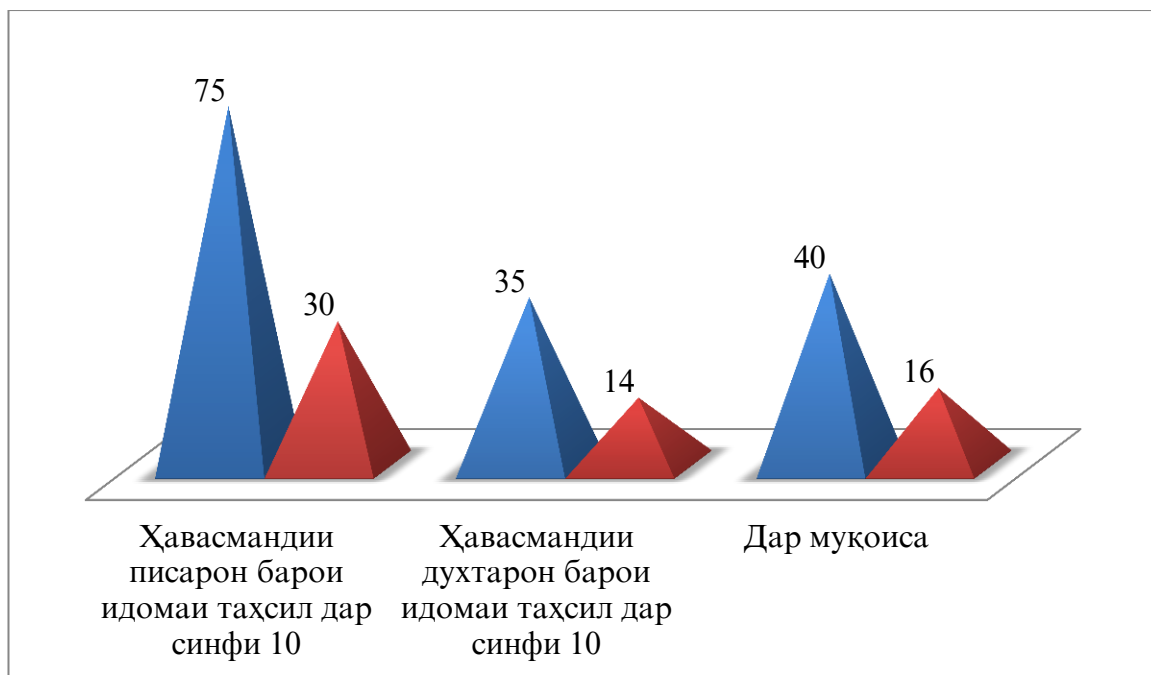

Диаграммаи 1. Тамоюли касбинтихкунии хонандагон.

Дар баробари ин, фаҳмидани сабаби ҷамъбааст намудани таҳсил ва ё надоштани хоҳиши идомаи таҳсили хонандагон баъд аз синфи 9 хело муҳим мебошад.

Танҳо 28,4% (32- нафар) хатмкунандагони синфи 9-ум қайд карданд, ки аз сабаби набудани қобилият онҳо намехоҳанд таҳсили худро идома диҳанд, аз ин нишондод 15,1%(17 нафар)-и хонандагон қайд карданд, ки «ичрои кор аз нуктаи назари моддӣ ғоидаовар аст», 13,3%(15 нафар)-и хонандагон қайд карданд, ки «ин дар кори ояндаи ман лозим нест».

Таҳлилҳо нишон доданд, ки тафовути калон дар нақшаҳои ҳаёти писарон ва духтарон низ ба назар мерасад. Агар 75% (30 нафар) писарон мехоҳанд дар синфи 10 таҳсил кунанд, пас танҳо 35% (14 нафар) духтарон мехоҳанд таҳсилро дар синфи 10 идома диҳанд. Ин нишондиҳанда дар қиёс байни писарон ва духтарон 40%-ро ташкил медиҳад (16 нафар). Дар иртибот ба ин масоил маълумот дар диаграммаи 2 оварда мешавад.

Диаграммаи 2. Ҳавасмандии писарон ва духтарон барои идомаи таҳсил.

Маълумотҳои иҷтимоӣ нишон медиҳанд, ки заминаи идомаи таҳсил аз ҷониби хонандагон сабаби пайдо ва дарёфт кардани касбу ихтисос барои иҷрои корҳои ҷолибтар мегарданд.

Зимни таҳқиқот маълум гардид, ки аз шумораи хонандагони хоҳиши идомаи таҳсил дошта, 48,2% қайд карданд, ки онҳо мехоҳанд таҳсилро «бо мақсади пайдо кардани касб барои ёфтани кори ҷолиб» идома диҳанд, 12,9%-и хонандагон қайд карданд, ки онҳо мехоҳанд таҳсилро идома диҳанд, бо мақсади «такмил додани донишашон», 13,6%-и хонандагон мехоҳанд таҳсилро идома диҳанд, чунки «аксар дӯстони онҳо хоҳиши идомаи таҳсил карданро доранд», 12,9%-и хонандагон

мехоханд, ки «муҳлати омӯзиш тамдид карда шавад» ва 12,4%-и хонандагон ба саволҳо посух дода натавонистанд. Маълумоти мазкур тавассути диаграммаи 3 дараҷабандӣ карда мешавад.

Диаграммаи 3. Идомаи таҳсил дар доираи нақшаи дурнамои хонандагон. Нақшаи дурнамо

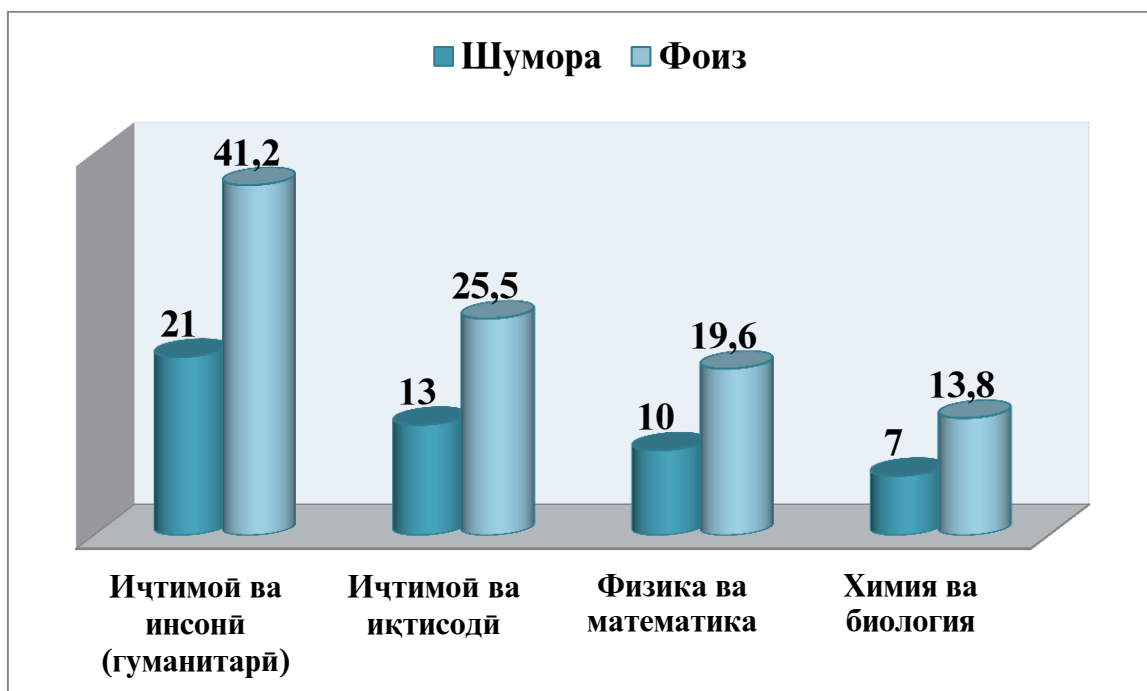
Тавре, ки аз нишондодҳои зикргардида маълум гардид, тамоюли касбинтихобкунии хонандагони синфи 9-ум як хусусияти номаълуми дошта, муайян мегардад, ки омӯзгорон дурнамои хонандагонро сохта натавонистанд. Ҳамчунин, натиҷаи омӯзиш нишон медиҳад, ки волидон ба нақшаҳои таълими хонандагон таъсири бештар доранд.

Қариб ҳар як хатмкунандаи синфи 9-ум гуфт, ки дар ин мушкил падару модараш ба ӯ таъсир кардаанд, 35%-и хонандагон қайд карданд, ки онҳо тасмим гирифтанд таҳсилро мустақилона идома диҳанд. Аммо боиси ташвиш аст, ки танҳо як хонанда таъсири омӯзгорро қайд кард.

Ҳамчунин, таҳқиқоти мазкур айнан дар синфи 10-уми ҳамин муассисаҳои таҳсилоти умумӣ гузаронида шад, ки аксарияти хонандагон – 39 нафар (70,9%) мехоханд ба муассисаҳои таҳсилоти олии шакли

таҳсили рӯзона дохил шаванд, 2 нафар ба коллеҷ раванд, 10 нафар меҳоханд дар донишқада ё коллеҷ дар шакли таҳсили ғоибона таҳсил намуда, кор кунанд ва 4 нафар аз онҳо танҳо меҳоханд кор кунанд.

Дар заминаи назарсанҷии тамоюли касбӣ соҳаи таҳсили хонандагони синфи 10-ум муайян гардида, аз 55 нафар, 51 нафар хонандагон муносибати худро дар интихоби таҳсилоти гуногун муайян карданд. Шарҳи интихоби соҳаи таҳсили хонандагон дар ҳалли зерин аст: иҷтимоӣ ва инсонгароӣ 21 нафар; иҷтимоӣ ва иқтисодӣ 13 нафар, физика ва математика 10 нафар, химия ва биология (тиббӣ) 7 нафар. Дар ин бора маълумот дар диаграммаи 4 оварда мешавад

Диаграммаи 4. Назарсанҷии тамоюли касбӣ соҳаи таҳсилотии хонандагони синфи 10-ум

Ҳангоми таҳлили сабабҳои интихоби навъи муайяни таълим бартарияти он сабабҳое маълум мешавад, ки ба гирифтани касб ва ҳунар вобастаанд. Таҳлили муайянкунии сабабҳои интихоби касб дар ҷадвали 1 оварда мешавад.

Ҷадвали 1. Таҳлили муайянкунии сабабҳои интихоби касб

№	Сабабҳои тамоюли касбӣ	Шумораи хонандагон	Тамоюли касбӣ бо ҷоиз
1.	Алоқаманди бо интихоби касби	24	47,1

	оянда		
2.	Идомаи таҳсил дар мактаби олії бе назардошти тамоюли касбӣ	14	27,5
3.	Шавқу ҳавас ба фанни таълимӣ	8	15,7
4.	Боҳогузори арзишманд	4	7,9
5.	Пайравӣ аз ҳамсабақон	1	2

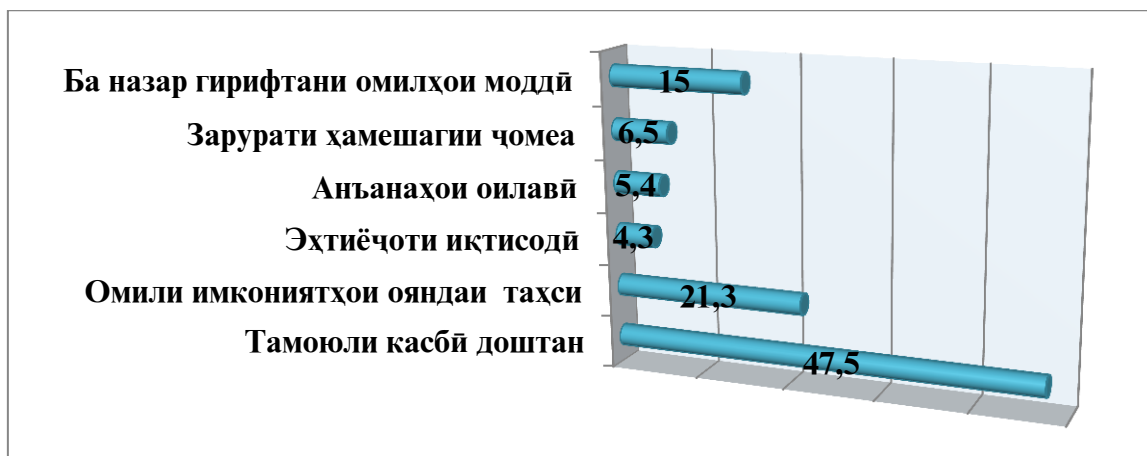
Қариб нисфи пурсидашудагон 47,1% (24-нафар) қайд карданд, ки сабаби ин алоқамандӣ бо интихоби касби оянда аст. 27,5% (14-нафар) -и хонандагон қайд карданд, ки онҳо бояд ба донишгоҳҳо дохил шаванд. 15,7%(8-нафар) -и хонандагон қайд карданд, ки ба онҳо ин фанҳо маъқуланд, 7,9%(4-нафар) -и хонандагон қайд карданд, ки сабаби интихоби ин соҳа рейтинги хуб аст ва 2%(1-нафар) -и хонандагон қайд карданд, ки аз он сабаб, ки рафиқони онҳо мехоҳанд таҳсилро дар ин самт идома диҳанд.

Раванди муқоисавӣ дар синфи 10-ум нишон дод, ки интихоби соҳаи омӯзиш ва касби оянда ба фикру дархости аксари хонандагон мувофиқат мекунад.

Умуман, ин ҷониби мусбати он аст.

Дар баробари ин, бояд дар назар дошт, ки аксарияти хонандагон хангоми интихоби касб хоҳиш ва қобилиятҳои худро дарк намекунад.

Маълумоти сотсиологӣ нишон медиҳад, ки танҳо нисфи хонандагон (47,5%) хоҳиш ва майл доранд, ки касби ояндаи худро интихоб кунанд. 21,3%-и хонандагон қайд карданд, ки касби интихобкарда ба онҳо имконият медиҳад, ки таҳсилро идома диҳанд, 4,3%-и хонандагон қайд карданд, ки эҳтиёҷоти иқтисоди миллиро ба ин касб мебинанд, 5,4%-и хонандагон қайд карданд, ки сабаб дар анъанаҳои оилавӣ мебошад; 6,5%-и хонандагон қайд карданд, ки бартариҳои ин касб ва имконияти дар ҷомеа ишғол кардани ҷои онро дар назар доранд ва 15 %-и хонандагон бошанд омилҳои моддиро қайд карданд. Дар ин бора маълумот дар диаграммаи 5 оварда мешавад.

Диаграммаи 5. Омилҳои интиҳоби касби хонандагон.

Мо бар ин назарем, ки ҳангоми иҷрои қорре, ки ба интиҳоби касби хонандагон вобаста аст, натиҷаи таҳсил бояд ба назар гирифта шавад.

Интиҳоби касб як раванди хеле душвор аст, аз ин рӯ, дар ин сурат зарурати ба назар гирифтани ҷомеа ба захираҳои меҳнатӣ, манфиатҳо, майли наврасон ва қобилияти физиологӣ психологӣ хонандагон ба миён меояд.

Барои як наврас ин қори душвор аст, бинобар ин ба кумаки омӯзгорон ниёз дорад ва омӯзгор бошад, тариқи таъсиррасонии таълими инфиродӣ ё гурӯҳӣ (тафриқавӣ) метавонад бештар мусоидат намояд.

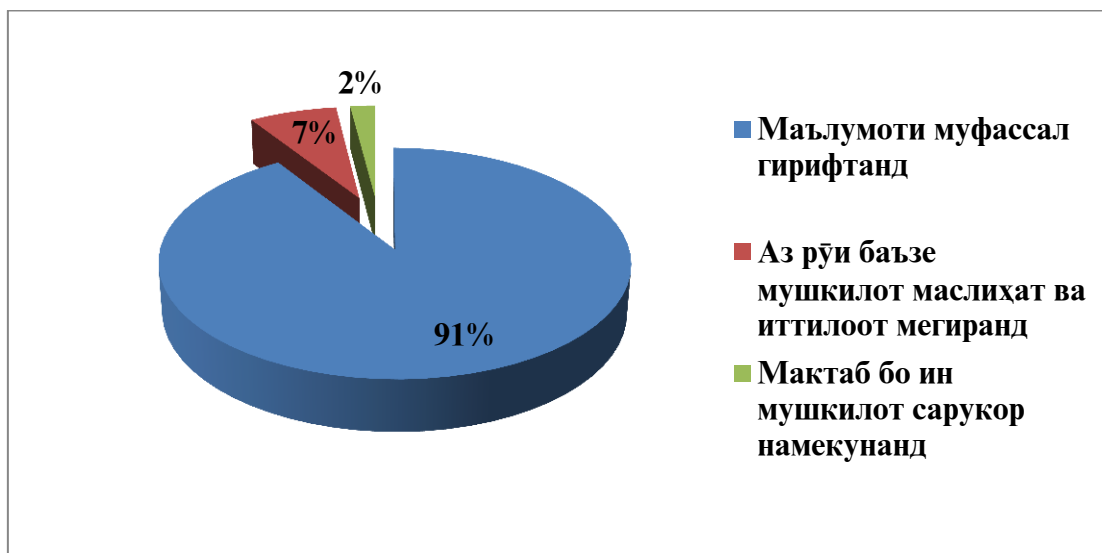
Аммо баръакси посухҳои хонандагони синфҳои болоӣ дар ин раванд, он мавқеи намоёнро ишғол мекунад 73,7%-и хонандагон иброз доштанд, ки дар бораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар касбҳои гуногун маслиҳат ва маълумоти кофӣ гирифтанд; 15%-и хонандагон қайд карданд, ки онҳо танҳо аз рӯи баъзе мушкилот иттилоот ба даст меоранд ва 11,3%-и хонандагон қайд карданд, ки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба ин мушкилот шомил нест.

Ҳангоми интиҳоби касб, хонандагон тасвири зеринро нишон медиҳанд: 40,6%-и пурсидашудагон таъсири оила; 38,8%-и хонандагон таъсири муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва омӯзгорон, 5,8%-и хонандагон таъсири дӯстон ва рафиқонро қайд карданд, 14,8%-и онҳо бошад, касбро мустақилона интиҳоб карданд.

Аз ин таҳлил бармеояд, ки баланд бардоштани мустақилияти хонанда яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи таълими тафриқа мансуб меёбад.

Тафовути калони байни писарон ва духтарон дар ин масъала таваҷҷуҳро ба худ ҷалб мекунад, дар ҳоле ки ҳангоми интихоби касб дар байни писарон 11,3% бо таъсири омӯзгорон ва 27,5% бо таъсири оила мансуб бошад, пас дар байни духтарон 27,5% бо омӯзгорон ва 52,5% бо таъсири оила таъкид карда шуда, боқимонда дигар омилҳоро дар бар мегирад.

Дар мавриди арзёбии кори муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар бораи интихоби касби хонандагон, тамоюли зерин низ ба назар намоён гардид: 90%-и хонандагон қайд карданд, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ онҳо ба касбҳои гуногун маълумоти муфассал гирифтанд, 7%-и хонандагон қайд карданд, ки онҳо танҳо аз рӯи баъзе мушкилот маслиҳат ва иттилоот мегиранд ва 3%-и хонандагон қайд карданд, ки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо ин мушкилот сарукор намегирад. Ин рақамҳо мутаносибан 57,5%, 22,5% ва 20%-ро ташкил додан, ки дар диаграммаи 6 оварда мешавад.

Диаграммаи 6. Арзёбии кори муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар бораи интихоби касби хонандагон.

Ба ақидаи мо, сабаби ин, аз як тараф, хусусиятҳои психології рушд ва тарбияи духтарон дар оила ва аз тарафи дигар, дар интиҳоби ихтисос барои духтарон таваҷҷуҳи нокифоя мебошад. Дар баробари ин, бояд дар назар дошт, ки аксарияти хонандагон то синфи 7 касби ояндаи худро интиҳоб мекунанд. Масалан, дар асоси ҳамин назарсанҷӣ маълум гардид, ки 23,8%-и хонандагон пеш аз синфи 8-ум, 25%-и хонандагон то синфи 8-ум, 32,5%-и хонандагон дар синфи 9 ва танҳо 18,7% дар синфи 10 касбро интиҳоб намудаанд.

Аз ин рӯ, агар кори интиҳоби касб хеле барвақт оғоз шавад, ба хонандагони синфи 10 самараи бештар дорад, чунки муҳимият ва ҷанбаҳои ихтисосашонро дарк ва дуруст интиҳоб карда метавонанд.

Мавқеи омӯзгорон дар зиёд кардани ҳавасмандӣ ва хоҳиши хонандагон ба омӯзиши фарқкунанда нақши муҳим мебозад. Яъне тамоюли хонандагон дар доираи фан ва равия вобаста ба қобилияти зехнии хонандагон бояд такомул дода шавад.

Дар иртибот ба ин масоил кори таҳқиқотӣ дар синфҳои равиявии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №26-и ноҳияи Исмоили Сомонӣ гузаронида шуда, муайян гардид, ки дар байни фанҳои тадрисшаванда диққати хонандагони синфҳои болоӣ бештар ба адабиёти тоҷик (45%), таърихи халқи тоҷик (38,8%), забони тоҷикӣ (40,%), меҳнат (30%), забони русӣ (28,8%), алгебра (27,5%), маърифати оиладорӣ (2,5%), химия (10%) ва география (12,5%) равона гардидааст. Таҳлили эътиборнокии хонандагон дар ҷадвали 2 оварда мешавад.

Ҷадвали 2. Таҳлили эътиборнокии хонандагон ба фанҳои таълимӣ

№	Номгӯи фанҳои тадрисшаванда	Эътиборнокии хонандагон ба фанҳои таълимӣ (бо фоиз)
1.	Адабиёти тоҷик	45
2.	Таърихи халқи тоҷик	38,8
3.	Забони тоҷикӣ	40
4.	Меҳнат	30
5.	Забони русӣ	28,8

6.	Алгебра	27,5
7.	Маърифати оиладорӣ	2,5
8.	Химия	10
9.	География	12,5

Дар баробари ин, тамоюли зерин ба назар намоён гашт:

– агар хонандагон таваҷҷуҳи афзояндаро ба мавзӯҳои марбута дошта бошанд, пас касб бо ин фанҳо дурусттар интиҳоб карда шудааст. Масалан, 75%-и хонандагоне, ки омӯзиши физика, соҳаи физика, математика ва техникаро интиҳоб кардаанд; 80%-и хонандагоне, ки ба омӯзиши фанни таърих таваҷҷуҳ менамудаанд, соҳаи иҷтимоӣ ва инсониро интиҳоб кардаанд; 63,6%-и хонандагоне, ки адабиёти тоҷикро ҳадафи худ хондаанд, соҳаи иҷтимоӣ ва инсонӣ; 63,6%-и хонандагоне, ки ба соҳаи биология таваҷҷуҳ зоҳир менамудаанд, омӯзиши химия ва биологияро интиҳоб кардаанд. Албатта, ин бартарӣ дорад, чунки интиҳоби касб дар доираи омӯзиши фанҳои заминавӣ аз мавҷудияти шавқу ҳаваси хонандагон шабоҳат медиҳад.

Ҳамчунин, дар чараёни таҳқиқот мо меҳостем таваҷҷуҳро ба сабабҳои мароқ надоштан доир ба фанҳои алоҳида ҷалб намоем.

Таҳлилҳо нишон додаанд, ки бештар аз нисфи хонандагон (54,4%) иброз доштанд, ки сабаби хоҳиш надоштан ба фанҳои алоҳида ин мувозӣ набудани фанҳо ба касбҳои оянда мебошад ва инчунин 24,6%-и хонандагон қайд карданд, ки онҳо қобилияти таҳсил дар ин фанҳоро надоранд.

Аён аст, ки ин маълумот хушдор медиҳад, ки барои омӯзгорон дар байни хонандагон дар бораи муҳимияти дониш, маҳорат ва малакаи касбӣ дар соҳаи мушаххас, на танҳо барои гирифтани касби муайян, балки барои рушд ва таҳкими фарҳанги умумӣ, густариши ҷаҳони маънавӣ, ташаккули ҷаҳонбинии моддӣ ва омода кардани онҳо зарур аст.

Ҳамин тариқ, вобаста ба муносибати педагогӣ аз рафти таҳқиқоте, ки дар байни хонандагони синфи 9-уми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №4-и шаҳри Вахдат гузаронида шуд, метавон мисол овард.

Зимни таҳқиқот як қатор омилҳои паст будани таваҷҷуҳ ба фанни таълимӣ муайян гардид, ки аз ҷумла 21%-и хонандагон сабаби паст будани таваҷҷуҳ ба фанҳои мушаххасро дар сатҳи пасти дарсҳо медонанд; 10,5%-и хонандагон қайд карданд, ки дарсҳо маълумоти кофӣ намедиханд; 7%-и хонандагон мегӯянд, ки рафтори омӯзгор нисбати хонандагон дағал аст; 3,5%-и хонандагон иброз доштанд, ки хусусиятҳои такроршавӣ зиёд ба назар расида, навоарӣ дида намешавад.

Албатта, аз таҳлилҳо бармеояд, ки дар бартараф намудани ин омилҳо ва ба миён гузоштани таваҷҷуҳи хонандагон курсҳои интихобӣ дар байни самтҳои асосии таълими инфиродӣ ва тафриқавӣ ҷойгоҳи муҳим доранд.

Маълумоти ба даст оварда нишон медиҳанд, ки 73,7%-и хонандагони синфи 9 дар дарсҳои интихобӣ иштирок мекунанд. Аз ин шумора, 20%-и хонандагон дар дарсҳои лаборатории физика, 33,7%-и хонандагон дар дарсҳои таърих ва ҳуқуқ, 25%-и хонандагон дар дарсҳои забони русӣ ва 21,3%-и хонандагони боқимонда дар дигар фанҳо иштирок мекунанд.

Сабабҳои интихоби мустақили касб дар байни иштроккунандагони дарсҳои интихобӣ муайян карда шуда, 33,3%-и хонандагон қайд карданд, ки онҳо фанҳои интихобиро «барои ниёз доштани касби оянда», интихоб карданд. 31,3%-и хонандагон қайд карданд, ки «ин фанҳо барои қабули донишгоҳҳо заруранд», 18,1%-и хонандагон изҳор доштанд, ки «ин фанҳо барои такмили дониш заруранд», 9,2%-и хонандагон қайд карданд, ки «ба онҳо омӯзгорони ин фанҳо маъқуланд», 4,5%-и хонандагон қайд карданд, ки онҳо дар ин фанҳо «баҳои хуб гирифтанд» ва 3,7%-и хонандагон қайд карданд, ки «аксар дӯстони онҳо дар ин

дарсҳои интихобӣ иштирок мекунанд». Дар ин бора маълумот дар ҷадвали 3 оварда мешавад.

Ҷадвали 3. Дараҷабандии иштироки хонандагон дар дарсҳои интихобӣ ва дараҷабандии омилҳои интихобии фанҳои таълимӣ

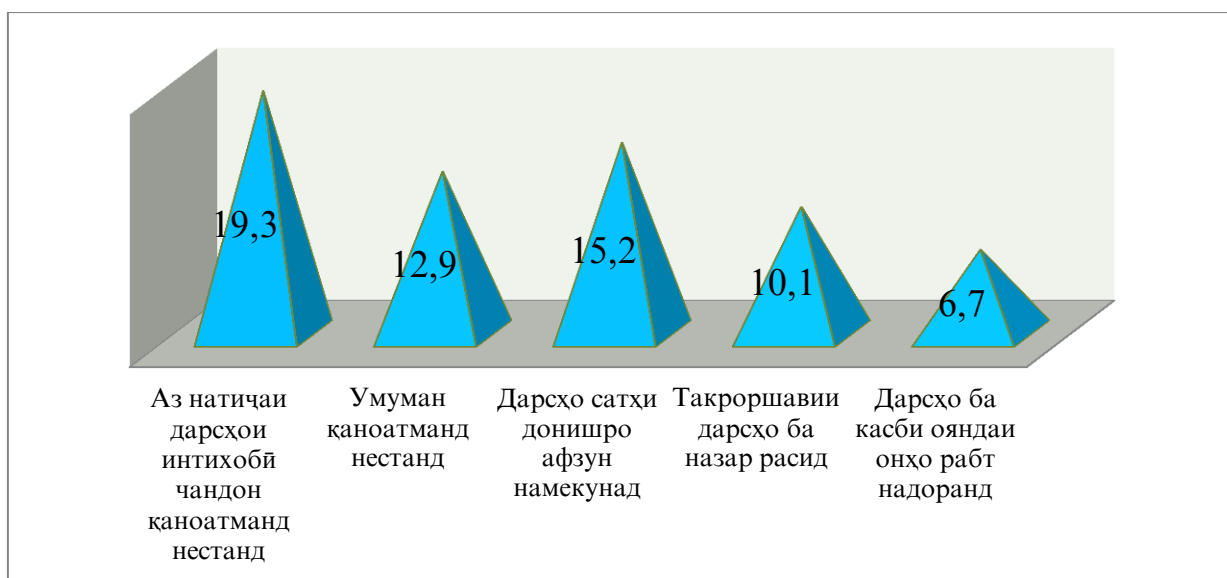
Дараҷабандии иштироки хонандагон дар дарсҳои интихобӣ вобаста ба фанҳои таълимӣ				Дараҷабандии омилҳои интихобии фанҳои таълимӣ					
Лаборатории физика	Таърих ва ҳуқуқ	Забони русӣ	Дигар фанҳо	Барои ниёз доштани касби оянда	Ин фанҳо барои қабули донишгоҳро заруранд	Ин фанҳо барои тақмили дониш заруранд	Ба онҳо омӯзгорони ин фанҳо маъқулан	Онҳо дар ин фанҳо баҳои хуб гирифтанд	Аксар дӯстони онҳо дар ин дарсҳои интихобӣ иштирок мекунанд
20%	33,7%	25%	21,3%	33,3	31,3	18,1	9,2	4,5	3,7

Натиҷаҳои омӯзиш нишон медиҳад, ки дарсҳо дар фанҳои интихобӣ дар дарёфт ва интихоби касб нақши мусбат мебозанд. Аз як тараф, дарсҳои ихтиёрӣ шавқу завқи хонандагони синфҳои болоиро ба ин фанҳо зиёд мекунанд, одатан онҳо дар синфи 10-ум касбро интихоб мекунанд. Аз тарафи дигар, иштирок дар дарсҳои интихобӣ ба ёфтани қобилият ва манфиатҳои хонандагон кумак мекунад ва ё баръакс, дарки ихтиёрии қобилият, хоҳиш ва манфиатҳои хонандагон мебошад. Ҳамаи ин ба писарон ва духтарон дар интихоби пешакии соҳаи таҳсилот кумак мерасонад. Маълумотҳо дар ҷадвали №2 далелҳои мазкурро қомилан тасдиқ мекунанд. Рақамҳо аз интихоби соҳаи таҳсилот талаботро, ки дар синфҳои интихобӣ дар давоми солҳои 2018-2021 иштирок мекунанд, тасдиқ мекунанд.

Ҷадвали 4. Фанҳои интихобӣ дар дарёфт ва интихоби касби хонандагон

Гурӯҳ	Миқдори хонандагон	Азҳудкунӣ (%)	Сифат (%)
Синфи 9-и «а» озмоишӣ	16	14 (87,5)	9 (56,25)
Синфи 9-и «б» санҷишӣ	13	9 (69,2)	3 (23,1)

Мо мехостем таъкид кунем, ки баланд бардоштани сатҳи ин синфҳо барои зиёд кардани хоҳиш ва ҳавасмандии хонандагон ба дарсҳои интихобӣ нақши муҳим дорад. Дар баробари ин, натиҷаи пурсиш нишон медиҳад, ки 19,3%-и хонандагон аз натиҷаҳои дарсҳои интихобӣ чандон қаноатманд нестанд, 12,9%-и хонандагон тамоман қаноатманд нестанд, 15,2%-и хонандагон қайд мекунанд, ки дарсҳо сатҳи донишро дар ин мавзӯ афзун намекунанд, 10,1%-и хонандагон қайд мекунанд, ки дарсҳо тақрор мешаванд, 6,7%-и хонандагон мегӯянд, ки дарс ба касби оянда ҳеҷ рабте надорад. Дар муқоиса бо посухҳои пурсидашудагон чунин ба назар мерасад, ки 10,1%-и хонандагон маҷбуран дар дарсҳои интихобӣ ширкат варзидаанд. Дар ин бора маълумот дар диаграммаи 7 оварда мешавад.

Диаграммаи 7. Хоҳиш ва ҳавасмандии хонандагон ба дарсҳои интихобӣ

Бояд қайд намуд, ки ин таҳқиқот зинаи ибтидоии ташкили дарсҳои интихобиро назарсанҷӣ намуда, муайян сохт, ки аз шумораи умумии (44) хонандагоне, ки ба таълими инфиродӣ фаро гирифта шуда буданд, дар 64,2%-и онҳо шавқу ҳавас дида намешуд. Вале, дар ниҳояти кор натиҷаҳо самарабахш анҷом ёфт.

Ғайр аз ин, натиҷаи омӯзиш нишон медиҳад, ки нақшаҳои ҳаёти хонандагон, вобаста ба таҳсилот ва касби падару модарон ба кулӣ фарқ

мекунанд. Аён аст, ки чунин тамоюл ба назар мерасад, ки хонандагони синфҳои болоӣ аз байни оилаҳои мафкураи баланд дошта ва оилаҳои сатҳи таҳсилот дошта, мехоҳанд таҳсили худро дар синфи 10-уми идома диҳанд ва ҳар ихтисосеро, ки маълумоти олии талаб мекунад, ба даст оранд.

Дар байни хонандагони деҳот манзараи дигар ба назар мерасад. Таҳлили муқоисавии ҷавобҳои хонандагон тасдиқ мекунад, ки оила ба таҳияи нақшаҳои хонандагони синфҳои болоӣ таъсири калон дорад. Маълумот дар соҳаи иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки аксарияти волидон пас аз хатми синфҳои 9 ва 11 тарафдори идомаи таҳсил мебошанд.

Аз волидони пурсидашуда 74% ба фарзандонашон маслиҳат медиҳанд, ки таҳсилро дар синфи 10 идома диҳанд, 6%-и волидон мехоҳанд, ки фарзандонашон таҳсилро дар коллеҷҳои касбӣ ё муассисаҳои таҳсилоти идома диҳанд ва 20%-и волидон бошанд, дар посух нисбат ба таҳсил худро бетафовут нишон дода, баъзе аз онҳо идомаи таҳсилро зарур намешуморанд ва баъзеи дигарашон масъаларо ба ҳуди фарзандонашон ҳавола намудаанд.

Ин назарсанҷӣ дар синфи 10 бошад, чунин сурат гирифт: қариб нисфи волидайн (44%) мехоҳанд, ки фарзандашон пас аз хатми синфи 11 ба таҳсилоти олии раванд, 22%-и волидон тавсия медиҳанд, ки онҳо дар коллеҷҳо таҳсил кунанд ва 14%-и волидон ба фарзандонашон тавсия медиҳанд, ки таҳсил ва кор кунанд. Дар баробари ин, 20%-и волидайн мехоҳанд, ки фарзандонашон пас аз хатми синфи 11 фавран ба кор сар кунанд.

Дар ҳамин замина метавон баён сохт, ки мақсадгузориҳои интиҳоби касб дар байни маҷмӯи сабабҳои идомаи таҳсил бешубҳа мавҷуданд. Аз ҷумла, 66%-и волидон чунин мешуморанд, ки наврас бояд таҳсилро барои гирифтани ихтисос идома диҳад. Тибқи назарсанҷӣ 18%-и волидон мегӯянд, ки наврас бояд таҳсилро идома диҳад, то кори ҷолиб пайдо кунад; фикри 7%-и волидон дар он баён мегардад, ки дониш

сабаби асосии идомаи таҳсил ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон, 9%-и волидон мегӯянд, ки аксар дӯстони фарзандони онҳо меҳоханд таҳсилро идома диҳанд.

Худи он волидойн, ки меҳоханд фарзандаш баъд аз хатми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ кор кунад, асосан омилҳои моддиро ба назар мегиранд. Аз онҳо 36,3% қайд мекунанд, ки кор аз нуқтаи назари моддӣ манфиати бештар дорад. 9,2%-и волидон мегӯянд, ки онҳо барои ин имкониятҳои моддӣ надоранд. 36,3% мегӯянд, ки барои кор дар оянда давом додани таҳсил маъно надорад. Танҳо 18,2%-и волидон чунин мешуморанд, ки сабаби давом надодани таҳсил ин набудани қобилият дар фарзандон аст.

Маълумотҳои назарсанҷӣ нишон медиҳанд, ки аксарияти волидон ин ё он соҳаи таҳсилоти мухталифро бо фарзандон, пеш аз ҳама, ба интиҳоби касби ояндаи худ вобаста медонанд. Ин андешаи 42%-и волидон аст. 12%-и волидон ба фарзандонашон тавсия медиҳанд, ки бо назардошти зарурати дохил шудан ба донишгоҳҳо интиҳоби самти мушаххаси таҳсилро муайян кунанд. Гурӯҳи хурди падару модарон 14% ҳангоми интиҳоби соҳаи таҳсил шавку хоҳиши фарзанди худро ба ин фанҳо ба назар гирифтанд. Танҳо 32%-и волидон посухҳои мушаххас дода натавонистанд.

Бояд гуфт, ки огоҳӣ аз ҷониби волидон дар бораи робитаи таълими тафриқа ва касби оянда метавонад як рӯйдоди мусбат арзёбӣ шавад. Ҳамзамон, таваҷҷуҳ ба он равона карда мешавад, ки сеяки волидон ҳангоми интиҳоби касбҳои фарзандон хоҳиш ва таваҷҷуҳи онҳоро ба инобат намегиранд. Дар айнаи замон, дар аксари ҳолатҳо, маслиҳати волидон ва интиҳоби касб аз ҷониби хонанда мувофиқат намекунад.

Натиҷаи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ инчунин як гурӯҳи волидонро муайян мекунад, ки дар бораи усулҳои минбаъдаи таълим ва интиҳоби касби фарзандонашон мавқеи мушаххас надоранд. Дар натиҷа, 14%-и волидон намедонанд, ки ба фарзандон пас аз хатми синфи 9 кадом

маслиҳатхоро диҳанд. 16%-и волидон соҳаи таҳсилро интиҳоб карда наметавонанд ва тақрибан 24%-и волидон намедонанд, ки фарзандашонро ба кадом касб раҳнамо созанд. Дар ин назарсанҷӣ танҳо 46%-и волидон тавонистанд, ки дар интиҳоби касби фарзандонашон назари мушаххас пешниҳод намоянд. Бинобар ин, зарур аст, ки омӯзгорон ба ин категорияи волидон диққати махсус диҳанд.

Ҳамин тариқ, натиҷаи пурсиши афкори хонандагон ва волидони онҳо ба омӯзгори синф ва Шӯрои педагогӣ кумак хоҳад кард, ки муносибати хонандагони синфи 9-ро ба идомаи таҳсил ва муносибати синфҳои 10-умро ба соҳаи таҳсилоти олии дақиқ таҳлил кунанд, шавқу рағбати онҳоро фаҳманд ва мувофиқи он самтҳои таҳсилоти онҳоро муайян тақсимбандӣ кунанд.

2.2. Усул ва санҷиши муқоисавии боэътимоди натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ-озмоишии дар ташкили таъмини таълимӣ тафриқа ҳамчун омили технологияи педагогии раванди таълим

Омӯзиш ва ҷамъбасти таҷрибаи таълими тафриқа нишон дод, ки таълими тафриқа таваҷҷуҳи омӯзгорон ва хонандагони синфҳои болоиро бо имкониятҳои номаҳдуди худ дар ҳалли як қатор вазифаҳои таълимӣ ҷалб карда, дар низоми умумии кори омӯзгорону хонандагон мавқеи худро ишғол намуд. Мавзӯи таълими тафриқа ва мундариҷаи он аз омӯзиши маводи барномавӣ сарчашма мегирад, аммо он такрор намешавад ва бо маълумоти илми пешрафтаи замони муосир гувоҳӣ медиҳад.

Маълумоти дар натиҷаи гузаронидани корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ ба даст овардари асос шуморида, назарияи худро пешниҳод намудан мумкин аст, ки нишондиҳандаи муҳими ҳавасмандӣ ба фанҳои таълимӣ ин хоҳиши хонандагон ба мустақилияти эҷодӣ, беҳтар кардани сифати дониш дар дарсҳо ва ташкили дарсҳои инфиродӣ мебошад. Дар кори

таҷрибавӣ бешубҳа, касбият ва маҳорати омӯзгорон ва сифати таълими онҳо ба сатҳи нав баромаданд. Албатта, низоми таълими кабинетӣ, инчунин сатҳи таҷҳизоти пойгоҳи моддии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва ғайра такмил дода шуданд.

Акнун ин масъалаҳо, махсусан мавриди баррасӣ қарор дода шуда, самаранокии амалиёти воқеӣ дар асоси усулҳои таълими тафриқа бо мақсади ба миён гузоштани шавқу ҳавас ва тамоюли хонандагони синфҳои болоӣ муайн карда мешаванд. Барои мо таҳлили тарзу усулҳои иҷроӣ вазифаҳо, инчунин ҷанбаи сифатии иҷро (суръатнокӣ, дақиқӣ, мавҷудияти худназораткунӣ дар ҷараёни фаъолият, вижагии иштибоҳҳои содиршуда) муҳим аст, ки ҳамаи ин дар асоси таҳқиқотҳои амалӣ таввасути саволномаҳо, анкетаҳо, назарсанҷиҳо натиҷабардорӣ карда шуданд.

Ба назари мо, тамоми саволномаҳоро ба гурӯҳҳо тақсим кардан мумкин аст, албатта бо аломатҳои зерин:

гурӯҳи аввал – саволномаҳое, ки аз рӯи мундариҷа шарҳ дода мешаванд;

гурӯҳи дуюм – саволномаҳое, ки бо аломати фармоишии натиҷаҳои онҳо шарҳ дода мешаванд.

Ҳангоми тақсим кардани саволномаҳо ба гурӯҳҳо махсусан санҷишҳои қобилият ва санҷишҳои дастовардҳоро таъкид кардан мумкин аст. Аз ҷумла, санҷиши маҳорат, дониш, малака ва ғайра.

Дар ин замина барои тавзеҳ додани натиҷаҳо таснифи санҷишҳои зеринро таъкид кардан мумкин аст:

- меъёрӣ;
- озмоишӣ;
- монанд.

Аз таҳлилҳо бар меояд, ки дар санҷишҳои меъёрии натиҷаҳо тасниф мешаванд ва дар асоси ҷавобҳои саволҳои хонандагони алоҳида, тамоми синф ва гурӯҳ аз рӯи натиҷаҳои ҷавобҳо баҳо дода мешаванд.

Дар ин ҳолат, баҳодихӣ аз рӯи натиҷаҳои санчиши хонандагон дода мешавад. Одатан, он супоришҳое, ки қариб ҳамаи хонандагон метавонанд иҷро кунанд ва ё рад кунанд. Азбаски ин усули равшани санчиш аст, ба хонандагон имкон медиҳад, ки ба саволҳои мувофиқ посух гӯянд.

Дар ҷараёни муҳокима ва санчиши мақсаднок як минтақаи мушаххаси мундариҷа ҳамчун системаи тафсир истифода мешавад, на ин ё он гурӯҳи муайяни хонандагон. Тамаркуз ба қудрати дониши ҳар як шахс аст, на ба он чизе, ки ӯ дар муносибат бо дигарон нишон медиҳад.

Ҳангоми тартиб додани чунин рӯйхати назорат бояд ба масъалаи дақиқ муайян кардани ин соҳаи дониш ва қобилияти ба он вобаста диққати махсус дода шавад. Барои ба даст овардани маъноӣ мувофиқи натиҷаҳои назарсанҷӣ, зарур аст, ки соҳаи муҳимтарин ва бомуҳтаво интихоб карда шавад.

Хусусияти дуҷониба муҳимиятдошта ин қариб ҳар як озмоиш санчиши маҳорат мебошад. Қобили қайд аст, ки дар ин ҳолат ҳангоми иҷрои вазифаҳо, арзёбӣ аз рӯи усули «гурӯҳӣ ва инфиродӣ» гузаронида мешавад, яъне натиҷаи ниҳонии мавҷудбуда ё набудани таҷрибаро таъкид мекунад. Ҳангоми санчиши асосҳои малакаҳо, ин сатҳ бояд хеле баланд бошад (яъне на камтар аз 80-85%). Инчунин истифодаи як муассисаи таҳсилоти муқаррарӣ мумкин аст, ки рейтингӣ мусбат, манфӣ ва миёнаи маъноӣ онро дошта бошад.

Барои муайян кардани сатҳи маҳорат метавон тартиби шабех (стандартизатсия) ва арзёбии онро ба инобат гирифт. Дар озмоишҳои шабех, ки барои муайян кардани сатҳи маҳорати хонандагони мушаххас асос мебошанд, санчиши васеи ҷанҳо нишон дода мешаванд. Стандартҳои зарурӣ инчунин аз ин санчиш ё тартиби стандарткунонӣ бармеоянд. Ҳангоми дар амал тадбиқ намудани ин гуна санчишҳо омӯзгор бояд хеле бодикқат бошад, зеро саволномаҳо ба истисноӣ

шароити мушаххаси хонандагон омода карда шуда, вазифаҳои худро дар давоми дарс пурра ба назар мегиранд.

Саволномаҳо барои ба даст овардани маълумот. Дар ин тавсияи методӣ мо истифодаи саволномаҳои синфиро пешниҳод менамоем. Саволномаи таҳқиқотӣ ба таври зерин шарҳ дода мешавад: – ин саволномаест, ки тавассути он сатҳи дониш, малака ва қобилияти хонанда муқоиса карда мешавад; он аз супоришҳои кӯтоҳ иборат аст, ки хонанда бо кумаки ҷавобҳои қаблан пешниҳодшуда ҷавоб медиҳад; қарори дурусти он дақиқ муайян карда шудааст. Саволҳои санҷишӣ метавонанд вазифаҳои зеринро иҷро кунанд;

- ташхис, ки ҳадафи он муайян кардани сатҳи дониш, малакаи хонандагон мебошад;

- санҷиш ва муқоиса, ки асоси ташхис мебошад, натиҷаро миқдори қардан мумкин аст;

- дурандешӣ имконият медиҳад, ки пеш аз омӯзиши фанни нав ва боби он қобилияти хонандагон муайян карда шавад ва ҳамаи ин барои бомуваффақият азхуд намудани маводи дарси оянда зарур аст;

- ҳамкориҳои мутақобила, ки ҳадафи он пешниҳоди иттилоот дар бораи донишҳо ҳам барои хонандагон ва ҳам барои омӯзгорон мебошад.

Хонандагон метавонанд санҷишро ҳамчун воситаи худидоракунии истифода баранд:

- омодагӣ, ки ҳамкориҳои мутақобила ва равобити наздик доранд. Ин ҳамкориҳои бозътимоди тарафайн аст, ки метавонад мавқе ва эътибори саволномаҳои омӯзиширо баланд бардорад;

- мутаносибан тавассути он ба мувозинати хонандагон ва омӯзгорон (дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ноҳия, ҷумҳурӣ ва ғайра) кумак қардан мумкин аст, дар бораи он, ки кадом мавод муҳим аст ва чӣ гуна меъёри сифат дониши хонандагонро муайян кардааст.

Намудҳои санҷишҳои омӯзгорон ба таври зерин мебошанд:

- санчиши аввалия, ки мақсади он ташхис ва пешгӯӣ мебошад;
- санчиши дониши қаблӣ, ки мақсади он дарёфт кардани дониши хонандагон оид ба ин мавзӯъ ва банди барнома, ки ҳанӯз дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ омӯхта нашудааст;
- имтиҳони ҷорӣ, ки дар тӯли соли хониш дар ҷараёни кори ҳамаҷуз ба барои назорати таҳрири дониш истифода мешавад;
- санчиши ниҳойӣ, ки дониши хонандагонро дар охири соли таҳсил ё дар охири як қисмати калони дарс санчида мешаванд.

Мо санчишҳои ниҳоии омӯзиширо нишон медиҳем, ки байни хонандагони синфи 9 гузаронида шудаанд. Инчунин, метавон баён сохт, ки муҳаққиқи илмӣ дар мавзӯи математика Ё. Нуралиев ва дар мавзӯи забон ва адабиёти рус Мусаёв М.К. ба шумор мераванд.

Муҳтавои саволномаҳои тестӣ талаботи барномаҳои муассисаҳои таҳсилоти умумиро аз фанни математика ва забони русӣ барои синфи 9 муайян мекунад. Саволномаҳои зикршуда гурӯҳӣ ҳисобида мешаванд. Вақти ҷудошудаи саволнома аз 45 дақиқа иборат аст ва барои ҳамаи хонандагон кофӣ буда метавонад. Натиҷаҳои инфиродии санчиши саволномаҳо тибқи меъёрҳои оморӣ баҳогузорӣ карда мешаванд. Ба ибораи дигар, барои баҳодиҳии имтиҳон як кас наметавонад нодида бигирад, ки Саид вазифаҳоро дар муқоиса бо Умар чигуна анҷом додааст. Дар ин ҳолат, бояд ба назар гирифт, ки ҳаҷм ва сифати корҳои иҷрокардаи Саид ба барномаи таълимии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мувофиқат мекунанд.

Ҳангоми таҳия ва истифодаи рӯйхатҳо ба эътимоднокии онҳо диққати махсус бояд дод.

Боварӣ мафҳуми асосии илмист, ки ба мо нишон медиҳад, ки инсонҳо чиро муқоиса мекунанд ва то чӣ андоза кори хубро анҷом медиҳанд.

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ меъёрҳои гуногуни таърифи илми бозътимод мавҷуданд. Ин методро ба се қисмати асосӣ ҷудо кардан мумкин аст:

1. Боварӣ ба мундариҷа;
2. Боварӣ аз рӯи меъёр;
3. Боварӣ ба сохтор.

Эътимод ба мундариҷа дорои аҳамияти махсуси баррасии муназзами мундариҷаи аудит барои муайян кардани он, ки он бо қисми муқоисавии рафтор мувофиқат мекунад ё не, аҳамият дорад. Одатан, чунин тарзи эътимод ба баҳодиҳӣ дар чунин озмоишҳо муқаррар карда мешавад ва ҳадафи он муқоиса кардан мебошад.

Зарур аст, ки қисми санҷидашудаи дониш мунтазам назорат карда шавад, то боварӣ ҳосил шавад, ки вазифаҳои рӯйхат тамоми паҳлуҳои асосии онро мутаносибан фаро гиранд.

Рӯйхати амалҳои назоратиро ба манфиати соҳаи омӯзиш метавон истифода бурд, ки тартиб додани рӯйхатҳоро осон мекунад. Аз ин рӯ, пас аз тартиб додани рӯйхат, мундариҷаи баррасишавандаро пешакӣ таъкид кардан лозим аст.

Холҳои дурусти тартибдодашуда бояд на танҳо ба мундариҷаи дарс, балки ба ҳадафҳои он низ мувофиқ бошанд. Мундариҷа бояд ба таври муфассал ва возеҳ ифода карда шавад, то ки доимо чунин ҳадафҳои муҳими таълимиро, ба монанди маводи омӯхташуда ва шарҳи иттилоот ва рақамҳоро дарбар гирад.

Дар ин ҷо эътимод ба мундариҷа, махсусан бо санҷишҳои озмоишӣ, мувофиқат мекунад. Меъёри санҷиши қобилияти техникий қобилияти минбаъда ва меъёри омодагӣ ба таҳсил чунин арзёбие мебошад, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ғайра гирифта мешаванд.

Марҳилаҳои тартиб додани рӯйхати амалҳои назорат. Чунонки гуфта шуд, тартиб додани варақаҳои тестӣ кори осон нест. Дар ин бобат якчанд марҳила вучуд дорад:

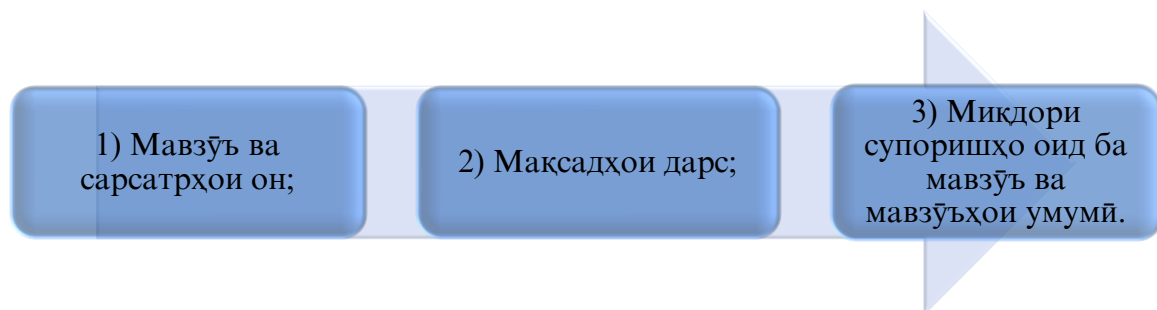
1. Банақшагирӣ;
2. Омодазоии супоришҳо;
3. Таҳлили вазифаҳо.

Банакшагирӣ. Тартиби пурсишномаҳо, тартиб додани нақшаро нодида гирифтан, хатоест, ки бештар мушоҳида мешавад. Аз ин рӯ, ҳангоми тартиб додани саволномаҳои тасдиқкунӣ, таснифи қисми нақшакашӣ муҳим аст.

Ин кор махсусан ҳангоми омода кардани саволномаҳои мақсаднок муҳим аст ва муайян кардан лозим, ки барои ворид кардани баҳодиҳии эътимоднок ба вазифаҳои алоҳидаи ба саволномаи санҷишӣ дахлдошта, чанд вазифа кифоя аст.

Ҳангоми тартиб додани пурсишномаи кор бояд аз тавсифи мундариҷаи фан ва ҳадафи омӯзиши он оғоз шавад.

Ҳамчунин, зимни тартиб додани мундариҷаи мавзӯҳо ва муҳимтарин ҷанбаҳо зарур аст, ки бо роҳи махсус таъкид карда шавад ва дар заминаи ҳадафҳои таълимӣ муайян кардани шумораи супоришҳои мавзӯӣ бояд ба таври алоҳида муайян карда шавад. Аз ин рӯ, таснифот бояд дар шакли чунин ҷадвал сохта шавад, то он дорои мазмуни зерин бошад, ки дар расми 4 оварда мешавад.

Расми 4. Муайян кардани шумораи супоришҳои мавзӯӣ

Ҳамин тариқ, дар сурати мавҷудияти мундариҷаи ҳадафҳои таълимӣ ҷадвали пурра миқдори дилхоҳро медиҳад. Лозим ба ёдоварист, ки шумораи супоришҳо бояд ба ҳадафҳои дарс мувофиқат кунанд.

Тартиб додани супоришҳо. Омодаسازیи супоришҳо марҳилаи муҳим дар омода кардани саволнома мебошад. Супоришҳо метавонанд хусусияти тавсифӣ ва воқеӣ дошта бошанд.

Супоришҳои тавсифӣ ба ин тартиб пешниҳод карда мешаванд:

Дар инчо як саволи мушаххас, сода ва кушод пешниҳод карда мешавад. Масалан, лутфан бахори кӯҳсорро муайян кунед.

Ин гуна вазифаҳо ба хонандагон имкон медиҳанд, ки фикрҳои худро таҳия ва такмил диҳанд ва интиҳоби маводро бо усули адабӣ тафтиш кунанд.

Дар айни замон, дар санчиши имрӯза супоришҳо дар қисми тавсифии он хеле кам истифода мешаванд. Сабаби ин камбудии мушаххас набудани вақти вокуниш бо мақсади муқоисаи ин малакаҳо, инчунин муайян кардани рейтингҳои воқеӣ мебошанд.

Бо дарназардошти рафъи субъективӣ дар арзёбии супоришҳо, тавсия медиҳем, ки омӯзгорон дар шакли инфиродӣ дар ҷавобҳо пешакӣ фикру мулоҳизаҳоро муайян кунанд ва ба ҳар яки онҳо каме таваҷҷуҳ кунанд. Дар озмоиши имрӯза дар таҷрибаи амалии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба масъалаҳои воқеинона будани супоришҳо диққати зиёд дода мешавад.

Ҳисобкунии зуд ва воқеинонаи натиҷаҳои санчиш сабаби асосии иҷрои супоришҳо мебошад. Тавассути он омӯзгор метавонад мундариҷаи пурраи дарсро фаро гирад.

Супоришҳои воқеинолна метавонанд дар шаклҳои гуногун истифода шаванд: интиҳоби калимаҳои «дуруст – нодуруст», интиҳоби шумораи зиёди супоришҳо, пур кардан, муқоиса кардан, мутобиқ кардан (аз рӯи ҳаҷм, вақт ва ғайра).

Интиҳоби шумораи зиёди супоришҳо он қадар муҳим аст, ки ба савол якчанд шаклҳои ҷавобҳои имконпазир дода мешаванд ва интиҳоби ҷавоби дурусти он аз миёни онҳо зарур аст. Инчо як қатор намунаҳои теастҳо ба таври мисол оварда мешаванд.

Мисоли 1. Таҳмина тухфаҳои хотиравӣ мефиристад. Вай 15 карточка дошт. Дар рӯзи таваллудаш, бибиаш ба ӯ 6 корт, хоҳараш 3 корт ва дӯсташ 2 корт додааст. Шумораи кортҳои почтаи Таҳмина ба кадом рақам расид?

А 26;

В 53;

С 59;

Д 56.

Муқоиса: дар ин ҳолат, аз хонандагон талаб карда мешавад, ки вазифаҳои як манбаъро бо вазифаҳои дигар манбаъ муқоиса кунанд.

Мисоли 2. Агар чашмони инсон ранги кабудро ҳис намекарданд, онҳо ————— мешуданд.

Мисоли 3. Як ё якчанд калимаро нависед, ки аз рӯи маъно ва мантиқи онҳо бояд як ҷумларо ташкил диҳанд.

Сокинони ҷазира дар ҳолати аввал, бар ҳилофи ————— намуди зоҳирӣ, тамоми чораҳои имконпазирро диданд, ки ————— бераҳмии забткунандагон бартараф карда шавад.

А – пайдарҳамӣ талаб кардан;

Б – адоват ... даҳлат кардан;

С – исён ... таъкид кардан;

Д – муқовимат ... шикастан;

Е – фурӯтанӣ ... огоҳӣ.

Ҳамин тариқ, таввасути супоришҳо ва саволномаҳои гуногуни тестӣ дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон вобаста ба фанҳои тадрисшаванда муайян карда шуда, хусусиятҳои майлу рағбати хонандагон ошкор карда мешавад. Инчунин таъмини таълими тафриқа ташкил карда мешавад.

Қадами дигар дар омодаسازیи супориши тестӣ ин таҳлили онҳо мебошад. Вазифаҳоро метавон ҳамчун ҷанбаҳои мусбат, яъне арзиш ва шакл, инчунин паҳлуҳои миқдорӣ ва омӯрӣ таҳлил кард. Таҳлили сифати фармоишҳо шарҳи арзиши дар боло қайдшударо пешбинӣ карда, ба таҳлили муқоисавии шумораи мушкilotи асосӣ ва шарҳи супоришҳоро ишора мекунад. Ҳангоми таҳлили супоришҳои санҷиши баҳодихӣ диққати онҳоро ба миқдори супоришҳо мутобиқи ин ё он мундариҷаи

дигар ҷалб намудан хеле муҳим аст. Ин барои таъмини бозътимодии имтиҳон мусоидат мекунад.

Номувофиқӣ ё номуайянии тавсия хатогии маъмулан дар тайёр кардани супоришҳои тестӣ мебошад. Дар ин ҳолат, хондани овози шахси дигар беҳтарин имтиҳон аст.

Таҳлили супоришҳо ҳангоми тайёр кардани баҳодихӣ ва санҷишҳои сатҳи дониши хонандагон барои аз худ намудани мавзӯҳо нишон дод, ки агар аксарияти хонандагон супоришҳоро иҷро кунанд ва аксарияти онҳое, ки ғайрирасмӣ ба иҷрои он тоб наоваранд, ин амали пеш омада, арзиши эътирофи қаноатбахши супоришҳо доништа мешаванд.

Ҷавобҳои дуруст метавонанд танҳо бигӯянд, ки шумо ба онҳо истилоҳоти махсусро таълим додаед ва дар айни замон, супориши тестӣ метавонад воситаи безътиноёнаи санҷиши дониш гардад, зеро он танҳо аз хотираҳо баромадани калимаҳоро тафтиш мекунад. Аз ин рӯ, он таҳлили калимаҳои аз ёд баровардан бо санҷиши дақиқ аз рӯи меъёрҳое, ки пурра карда мешаванд, ҳатто агар то андозае дақиқ набошанд ҳам, аз вижагии педагогӣ доро мебошанд.

Дар айни замон, ҳангоми таҳлили супориш омӯзгорон меҳостанд, ки диққатро ба ду тараф ҷалб кунанд. Аввалан, тестҳо супоришҳоро тавре тартиб додан даркор, ки мушкилот аз супоришҳои нисбатан осон ба нисбатан мураккаб зиёд шаванд. Ин имкон медиҳад, ки сатҳи воқеии дониши хонандагон ба даст оварда шавад.

Дар акси ҳол, гузаштан аз санҷиш, вақти зиёдро барои супоришҳои мураккаб сарф карда, он супоришҳоеро, ки ӯ иҷро мекунад, безътиноӣ мекунад.

Дувум, дар санҷишҳо истифодаи он мисолҳое, ки дар рафти омӯзиш дода шудаанд, ғайриимкон аст, зеро хонандагон метавонанд ба саволҳо на аз он далел, ки онҳо консепсияи мушаххасро гирифтаанд, ҷавоб диҳанд, балки аз он чизҳое ки пешакӣ дар хотир доштанд, яъне дар давоми соли таҳсил аз худ кардаанд.

Агар хонандагони синфҳои болоӣ қоидаҳо, усулҳо ва ғайраҳоро ёд гирифта бошанд, пас онҳо метавонанд ин донишҳоро дар шароити нав бомуваффақият истифода баранд. Бинобар ин, ба мақсад мувофиқ аст, ки маводи нави таълимӣ бояд дар асоси саволҳои интиқолшуда истифода гардида, дар натиҷа хонандагон кӯшиш кунанд, ки дониш ва малакаи худро дар шароити нав барои гирифтани ҷавоб истифода баранд.

Дар ниҳоят, ҳангоми таҳлили супоришҳо санҷиш кардан лозим аст, ки вақти кофӣ барои ҷавобҳои хонандагон ҷудо карда шудааст ё не.

Санҷиш (назарсанҷӣ). Истифодаи самараноки ҳар санҷиш на танҳо аз ҳуди натиҷаи санҷиш ва мувофиқати он бо хусусияти сатҳи ҷенкунӣ вобаста аст, балки ҳатто бо шартҳои иҷроии он ва салоҳияти шахсони истифодакунандаи он алоқаманд мебошад.

Марҳилаи омодагӣ барои самаранокии санҷиш аҳамияти бузург дорад, ки барои иҷроии он корҳои зерин зарур аст:

- тайёрии пешакии хонандагон бо тасдиқи супоришҳо, мазмуни саволномаи санҷишӣ, сохтори он, методологияи ҷавобҳои хонандагон ва дигар пешниҳодҳои онҳо;

- фароҳам овардани шароити зарурӣ барои санҷиш: омодагии бино (бино бояд ҷароғон, дорои ҳавои тоза бошад, садо ва овозҳои бегона шумида нашаванд, ҷойҳои корӣ мустақилияти хонандагонро таъмин кунанд); омода намудани чиптаҳои санҷиш ва онҳо бо асбобҳои хаттӣ таъмин карда шаванд;

- ба санҷишшудагон маълумоти муфассалро оид ба тартиби гузаронидани санҷиш пешниҳод ва ҳолати масъалаҳои санҷишро таъмин намудан.

Таҳлили натиҷаи санҷиш ва тафсири он. Таҳлили ибтидоии натиҷаи имтиҳон ба арзёбии аввал ва нопурра оғоз мегардад. Барои иҷроии он бояд ҷавобҳои санҷишшавандагон дар протоколи пешакӣ тасдиқ кардашуда сабт карда шаванд. Натиҷаи ҳар як санҷиш бояд бо роҳи ҳисоб кардани шумораи супоришҳои дуруст иҷрошуда ҷамъбаст карда

шавад. Бояд қайд кард, ки ҳангоми набудани маълумоти иловагӣ натиҷаи ибтидоии ҳар як санчиши психологӣ фоида надорад. Фоизи муқаррарӣ инчунин наметавонад мушкилоти натиҷаҳои санчишҳоро қаноатбахш ҳал кунад. Натиҷаи санчиш вобаста ба душвории супоришҳо метавонад маъноҳои гуногун дошта бошад. Натиҷаи фоизҳоро танҳо дар доираи як системаи ҳисоботӣ баҳогузорӣ кардан мумкин аст.

Аз ин лиҳоз, истифодаи усули омори системаи натиҷаҳои санчишҳо ва шарҳҳои онро муайян кардан лозим аст. Ба андешаи мо, ин низоми арзёбӣ ва санчишҳо бояд аз қисматҳои зерин иборат бошанд:

1. Аввалан натиҷаи санчиш дар протокол бояд сабт карда шавад. Чунки системаи мунтаззами таҳрирдиҳӣ арзёбиро осон мекунад.

2. Барои ҷавоби ҳар як супориш баҳо додан лозим аст: ҳақиқӣ – бардурӯғ, малакаро азхуд карданд – малакаро азхуд накарданд (+ -).

3. Ба натиҷаи вазифаҳои инфиродӣ ва натиҷаи умумии ҷавобҳо дар доираи тести фанни таълимӣ аз рӯи ҳолҳо баҳо мегузоранд. Масалан: барои ҷавоби дуруст ба супориш, бо дар назардошти донишдони далелҳо ва истилоҳот 1 ҳол; барои додани ҷавоби дуруст ба супориш бо дарназардошти дониши методологияи асосӣ 2 ҳол; истифодаи усулҳо 3 ҳол.

4. Барои муайян кардани сатҳи дониш, малака ва қобилият зарур аст, ки омили азхудкунии барномаҳои таълимӣ аз ҷониби хонандагон бояд маҳаки асосии ин меъёрҳо бошад.

Барои ин, дақиқ муайян кардан лозим аст, ки супоришҳо тавре иҷро карда шаванд, ки хонандагон эътимоди комил дошта бошанд. Масалан: сатҳи баланд – аз байни 30 супориш 25 – 30 супориш додан лозим аст (45-60 ҳол); сатҳи миёна – то 18 – 24 супориш (30 – 44 ҳол) барои ҷавоб; сатҳи паст – ба 17 супориш ҷавоб додан (то 30 ҳол).

5. Натиҷаи таҳқиқоти инфиродӣ дар асосе шарҳ дода мешавад, ки муқоисаи натиҷаҳои ибтидоии инфиродӣ бо меъёрҳои муқарраршуда марбут аст.

Ҳамин тариқ, маълум гардид, ки хонанда дар ин бахш дар кадом зина қарор дорад ва ҷойгир аст ва сатҳи донишу малакаи ӯ аз рӯи кадом фан муайян аст ва дар ин асос хулосаи умумӣ бароварда мешавад.

Масалан. ҳангоми таҳқиқоти инфиродӣ дар муссиаси таҳсилоти миёнаи умумии №26-и ноҳияи И. Сомонӣ хонандаи синфи 10-ум Саидов Сомон аз рафти дарсҳои санҷишӣ ибрози андеша намуда, аз ҷумла қайд кард, ки ман ба 26 савол ҷавоб додам ва 48 ҳол гирифтам. Аз ин рӯ, бар асоси меъёрҳо, сатҳ ва маҳорати ӯ дар ин фан хеле баланд аст.

Ҳамин тариқ, Шӯрои педагогӣ дар асоси маълумоти муфасссал, ки дар натиҷаи истифодаи ҳар се усул ба даст оварда шудааст, қарори ниҳоиро дар бораи тақсимои хонандагон дар соҳаи таълими тафриқавӣ қабул мекунад.

Дар бораи ҳавасмандӣ ва хоҳиши хонандагон ба як соҳаи муайяни таҳсил, сабр ва саҳтгирии онҳо (таваҷҷути мушоҳида), дар интиҳоби хонанда, соҳаи муайян ва сабаби он (таваҷҷути санҷиш) ва сатҳи зеҳни хонандагон, сатҳи дониши онҳо аз фанни муайян (таваҷҷути имтиҳон) ба назар гирифта мешавад.

Ҳангоми таҳлили натиҷаҳои омӯзиш бояд ба назар гирифт, ки манфиатҳо ва хоҳишҳои хонандагон барои таҳсил ва қобилияти онҳо метавонанд мувофиқат накунанд ва баъзан метавонанд бо ҳам муқобилият кунанд.

Аз ин рӯ, омӯзгорон бояд на танҳо истифодаи қобилият, лаёқат ва ҳавасмандии хонандагонро омӯзанд, балки дар асоси натиҷаҳои ба даст омада, пешрафти онҳоро назорат карда, ба рафтор ва фаъолияти хонандагон низ ислоҳ ворид кунанд.

Дар мавриди интихоби соҳаи таҳсил ва тавсияи ба хонандагон додашуда бояд ба сатҳи зехнӣ, қобилият ва истеъдоди онҳо мувофиқ бошад.

Аз ин рӯ, омӯзгори синф ва омӯзгорони фанҳои дахлдор бояд моҳияти ин масъаларо ба волидони хонандагон фаҳмонанд ва ба онҳо маслиҳат диҳанд, ки ӯ бояд соҳаи физика ва математикаро интихоб кунад.

Дар айни замон, албатта, пешбинӣ кардани ҳама гуна шаклҳои имконпазир, ки омӯзгор ва Шӯрои педагогӣ барои бархӯрдҳои тафриқавӣ омӯхтаанд, мушкил аст, аммо як чиз равшан аст, ки қарори Шӯрои педагогӣ бояд танҳо хусусияти инфиродӣ дошта бошад ва ба рушди шахсии хонанда мусоидат кунад.

Таҳлили ташкил ва таъмини таълими тафриқа оид ба сифат ва самаранокии омӯзиш дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №67-и ноҳияи Рӯдакӣ, № 4-и шаҳри Ваҳдат ба номи Буригул Асоева ва №26-и ноҳияи И. Сомонӣ аз фанҳои омӯхташаванда мавриди омӯзиш қарор дода шуда, озмоиш гузаронида шуд.

Ҳаминро бояд қайд намоем, ки яке аз вазифаҳои асосии омӯзиш ин омода намудани хонандагони бо таълими босифат ба ҳисоб меравад.

Дар ин робита, дар баробари истифодаи усулҳои нави таълим ҳамзамон, истифодаи технологияҳои педагогии муосир барои баланд бардоштани сифати таълим нақши муассир мегузорад.

Ба андешаи академик Зубайдов У.З. «Омӯзгори муосир бояд сифатҳои асосии омӯзгори фанро дошта бошад, яъне дониш ва малакаҳои заруриро барои ҳалли масъалаҳои таълими тафриқа бо воятаҳои технологияҳои педагогӣ ҳамчун омили муҳими рушд дар муассисаҳои таълимии миёнаи умумӣ истифода намояд. Инчунин, омӯзгор бояд технологияҳо ва манбаъҳои махсусро, ки мувофиқи талаботи мундариҷаи мушаххас таҳия шудаанд, аз худ кунад ва

омодагии татбиқи онҳоро дар фаъолияти таълимӣ ташаккул диҳад» [42, с. 79].

Дар робита ба тақвияти ин гуфтаҳо мо тасмим гирифтем, ки таъсири мутақобилаи технологияҳои педагогиро дар ташаккули сатҳи азхудкунии хонандагон дида бароем.

Бо мақсади муайян намудани салоҳиятнокии хонандагон дар раванди таълими тафриқа аз фанҳои таълимии дар боло зикргардида корҳои озмоишӣ дар гурӯҳҳои фанҳои дақиқ гузаронида шуд. Озмоиш бо мақсади муайян намудани салоҳиятнокии хонандагон бо баҳодиҳии сатҳи азхудкунии мавзӯи дарсӣ аз фанни таълимӣ баргузор гардид.

Дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №26, дар рафти озмоиш синфҳои 11-и «а ва б» ҳамчун гурӯҳи озмоишӣ ва синфи 11 «в» ҳамчун гурӯҳи санҷишӣ интихоб карда шуданд. Дар ҳар ду синфи таълимӣ тибқи нақшаи таълимии «фанҳои дақиқ» ба миқдори якхелаи нишондодҳо ва барномаи таълимии ягона таълим дода мешаванд. Дарсҳо дар муҳити якхела гузаронида шуд. Дар гурӯҳи озмоишӣ дарс дар доираи мавзӯи гузошташуда саволҳои якхела барои ҳар ду гурӯҳ таҳия гардид. Дар ҳарду гурӯҳ, ки омӯзгор Каримова С.И. буд, санҷиш гирифта шуд, ки натиҷаҳо ба тариқи зайл мебошанд:

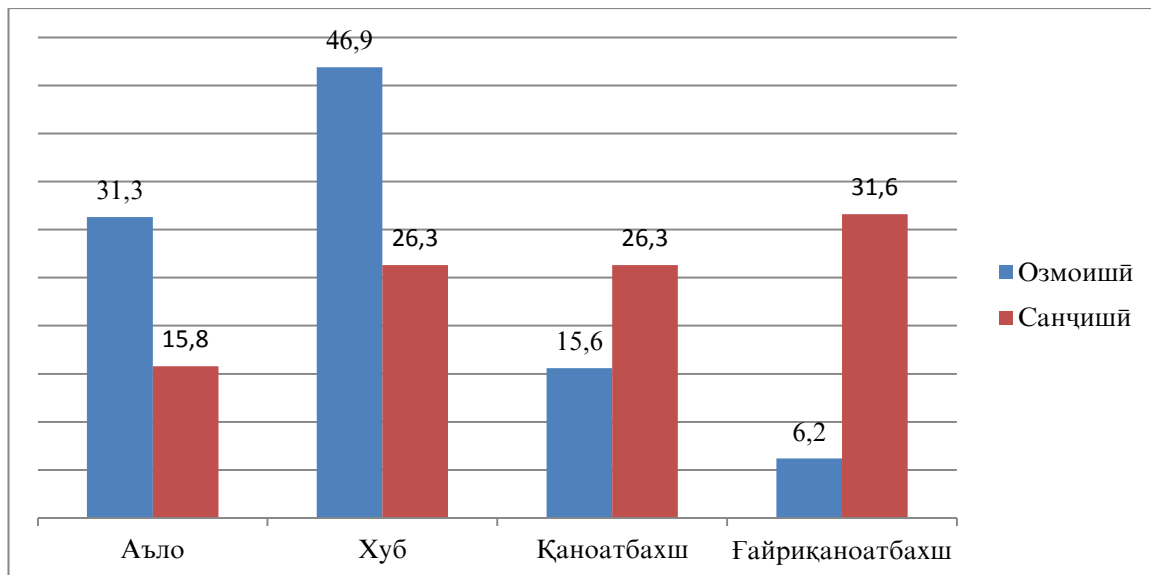
Ҷадвали 5. Натиҷаи санҷиш аз баҳши фанҳои дақиқ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №26–и н. И. Сомонӣ

Гурӯҳ	Миқдор и хонанда гон	Баҳо				Азхудку нӣ (%)	Сифат (%)
		Аъло	Хуб	Қаноат бахш	Ғайри- қаноатба хш		
Озмоишӣ с. 11 «а ва б»	32	10 (31,3%)	15 (46,9%)	5 (15,6%)	2 (6,2%)	30 (93,8%)	25 (78,1%)
Санҷишӣ с. 11 «в»	19	3 15,8%	5 (26,3%)	5 (26,3%)	6 (31,6%)	13 (68,4%)	8 (42,1%)

Чи тавре аз ҷадвал бармеояд дар натиҷаи санҷиши тестӣ муайян гардид, ки агар азхудкунӣ дар ГО 93,8%-ро ташкил дода бошад, пас дар ГС 68,4%-ро ташкил додааст, ки нисбат ба гурӯҳҳои озмоишӣ (ГО) 25,4%

камтар аст. Ҳамчунин, сифати дониш дар ГО 78,1% ва дар ГС 42,1%-ро ташкил дод, ки дар ин қисмат низ 36% зиёдтар аст.

Бо истифода аз ҷадвали электрони MSExcel онро дар намуди диаграммаи 8-и сутуншакл тасвир менамоем.

Диаграммаи 8. Натиҷаи баҳодиҳии азхудкункунии мавзӯи дарсӣ.

Чунон, ки аз диаграммаи 6 дида мешавад, дар гурӯҳи озмоишӣ, яъне синфҳои 11-и «а ва б» натиҷаҳои азхудкунӣ баландтар ба назар мерасад.

Озмоиш дар гурӯҳҳои гузаронида шуд, ки онҳоро як омӯзгор Қурбонов Ё. аз фанни математика таълим меод.

Ҳамин тариқ, озмоиш дар ду гурӯҳи дигар – синфҳои 11-ум, химия биология, ҳамчун гурӯҳи озмоишӣ ва дигаре синфи 11-ум ҳамчун гурӯҳи санчишӣ гузаронида шуд. Дар ин маврид омӯзгорони дарсдиҳанда гуногун буда, барномаи таълимии фан барои ҳар ду гурӯҳ якхела интихоб карда шуд.

Озмоиш дар гурӯҳҳо аз фанни химия дар мавриди омӯзиши мавзӯи «Пайвастҳои органикии сулфур, фосфор ва арсен» гузаронида шуд. Ҳамин тариқ, дар гурӯҳҳои номбурда низ дар гурӯҳи озмоишӣ бо ёрии воситаҳои технологияҳои педагогии таълими тафриқа гузаронида шуда, дар гурӯҳи санчишӣ бошад, дар намуди анъанавӣ гузаронида шуд.

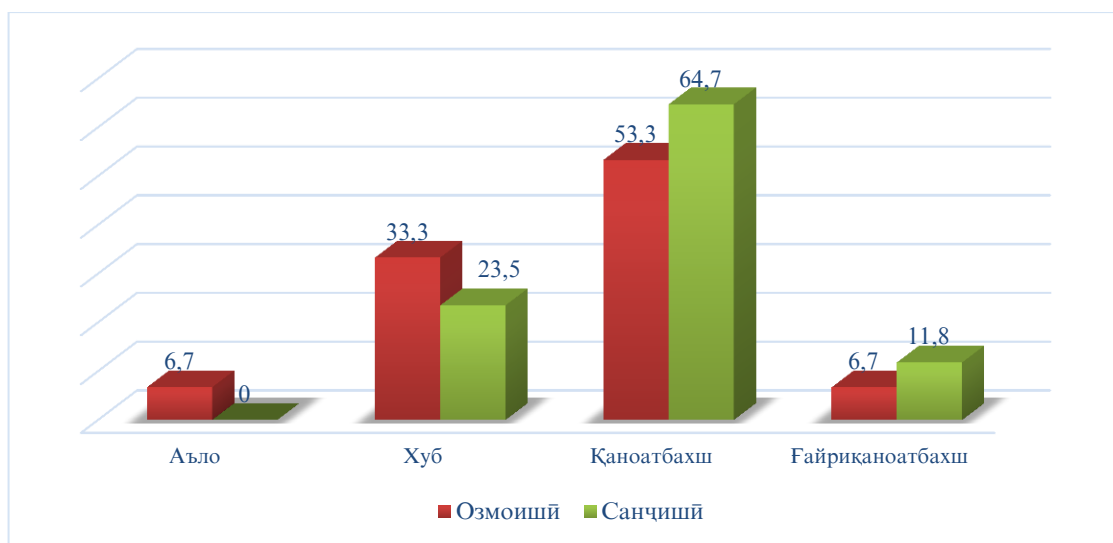
Пас аз ҷамъбасти дарс аз гурӯҳҳои таълимӣ тест гирифта шуд, ки натиҷаҳо дар ҷадвали 6 оварда шудаанд.

Ҷадвали 6. Натиҷаи санчиши тестӣ аз фанни химия

Гурӯҳ	Микд. хонандагон	Баҳо				Азхуд кунӣ (%)	Сифат (%)
		Аъло	Хуб	Қаноат-ахш	Ғайри-қаноатбахш		
Озмоишӣ С. 11	15	1 (6,7%)	5 (33,3%)	8 (53,3%)	1 (6,7%)	14 (93,3%)	6 (40%)
Санҷишӣ С.11	17	—	4 (23,5%)	11 (64,7%)	2 (11,8%)	15 (88,2%)	4 (23,5%)

Аз ҷадвали 6-ум дидан мумкин аст, ки дар ин ҷо низ натиҷаи гурӯҳҳои озмоишӣ 93,3% ва гурӯҳҳои санҷишӣ 88,2%-ро ташкил додааст. Яъне, азхудкунӣ дар гурӯҳҳои озмоишӣ нисбат ба гурӯҳҳои санҷишӣ 5,1% зиёдтар аст. Сифати таҳсилот бошад, дар гурӯҳҳои озмоишӣ 40%-ро ташкил дода, дар гурӯҳҳои санҷишӣ 23,5%-ро ташкил медиҳад.

Чи тавре, ки аз диаграммаи 9 бармеояд, дар дигар гурӯҳҳои таълимӣ низ дар мавриди гузаронидани дарсҳо дар намуди гуногун тағйиротҳои кулӣ ба назар мерасад. Дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ нисбат ба гурӯҳҳои санҷишӣ дар ҳар ду ҳолат хонандагон ба баҳои аъло ва хуб зиёдтар соҳиб гардидаанд.

Диаграммаи 9. Натиҷаи баҳодиҳии азхудкункунии мавзӯи дарсӣ дар шакли дараҷа.

Акнун ҳолати салоҳиятнокии хонандагонро бо мақсади қиёси сатҳи азхудкунӣ ва сатҳи сифати дониши гурӯҳҳои озмоишӣ ва гурӯҳҳои санҷишӣ дар натиҷаи тести гузаронидашуда дида мебароем, ки дар ҷадвалҳои 7 ва 8 оварда мешаванд.

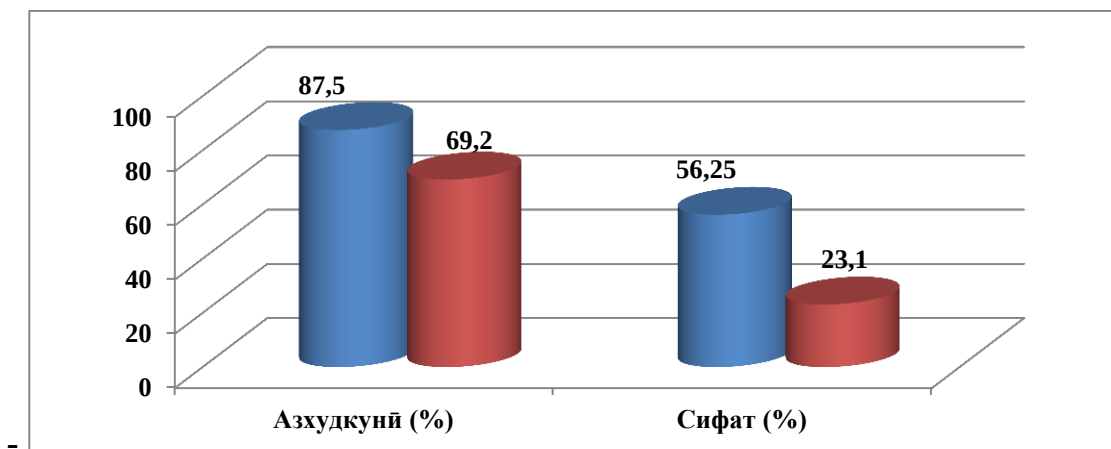
Ҷадвали 7. Натиҷаи озмоиши ҳолати салоҳиятнокии хонандагон бо мақсади қиёси сатҳи азхудкунӣ ва сатҳи сифати дониш

Гурӯҳ	Миқдори хонандагон	Азхудкунӣ (%)	Сифат (%)
Синфи 10- озмоишӣ	16	14 (87,5%)	9 (56,25%)
Синфи 11-и санҷишӣ	13	9 (69,2%)	3 (23,1%)

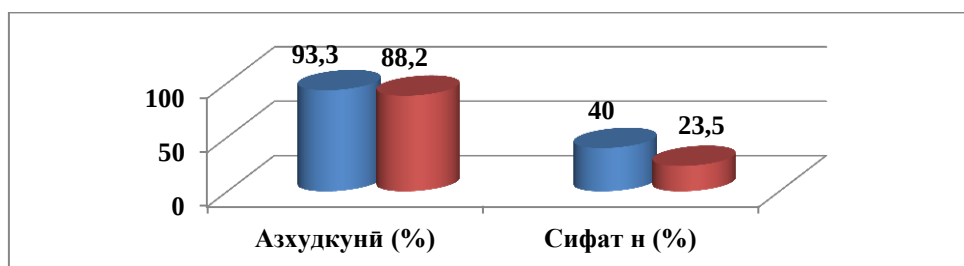
Ҷадвали 8. Натиҷаи озмоиши ҳолати салоҳиятнокии хонандагон бо мақсади қиёси сатҳи азхудкунӣ ва сатҳи сифати дониш

Гурӯҳ	Миқдори хонандагон	Азхудкунӣ (%)	Сифат (%)
Синфи 9-уми озмоишӣ	15	14 (93,3%)	6 (40%)
Синфи 11-уми санҷишӣ	17	15 (88,2%)	4 (23,5%)

Натиҷаи азхудкунӣ ва сифати дониши хонандагон гурӯҳҳои озмоиши ва гурӯҳҳои санҷиширо дар намуди диаграмма тасвир менамоям (диаграммаҳои 10 ва 11).

Диаграммаи 10. Натиҷаи азхудкунӣ ва сифати дониши хонандагон гурӯҳҳои озмоиши ва гурӯҳҳои санҷишӣ

Диаграммаи 11. Натиҷаи сатҳи азхудкунӣ ва сифати азхудкунӣ дар озмоиши 6.

Чи тавре аз диаграммаҳои 10 ва 11-и сатҳи азхудкунӣ ва сифати дониш мувофиқи озмоишӣ 4 ва озмоишӣ 5 бармеояд, дар ҳарду ҳолат дар гурӯҳҳои озмоишӣ натиҷаҳои азхудкунӣ ва сифати азхудкунӣ хело баландтар ба назар мерасад.

Хулосаи боби дуюм

Дар таҳлили зербобҳои якум ва дуюми боби дуюм мушахас гардид, ки дар раванди таълими тафриқа рушди шавқу ҳаваси хонандагони синфҳои болоӣ дар доираи рушди шахсияти онҳо ва махсусан дар самти шинохти хонандагон нақши асосиро мебозад.

Ҳамин тавр, низоми тайёр кардани хонандагон барои гузариш ба намуди нави таълими ифшогардида, сатҳи дараҷаи ташхиси азхудкунии хонандагон дар доираи маводи барномавӣ тавсиф карда шуд. Дар раванди таҳқиқот намудҳои тафриқагузори таълим дар якҷанд соҳаҳо (математика, химия, биология, физика, забон, таърих ва забони русӣ) вобаста ба умқи маводи омӯхташуда, хусусиятҳои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва қобилияти хонандагон ошкор карда шудаанд.

Инчунин, бояд қайд намуд, ки зимни корҳои озмоишӣ ҷанбаи кори тафриқавӣ бо ҳайати омӯзгорон дар асоси ташхис омӯхта шудааст.

Шаклҳои фаъолияти эҷодии омӯзгорон дар ҷанбаи масъалаи таҳқиқшаванда дар доираи ҷамъомади омӯзгорон, мушкилотҳои лабораторӣ, ҳисоботи назариявии омӯзгорон, семинарҳо ва ғайра муайян гардид.

Ҳамчунин, муайян карда шуд, ки масъалаи таҳқиқшаванда дар асоси амалҳои педагогии зерин амалӣ карда мешавад: ташхиси гуногуни натиҷаҳои таълими тафриқа бо иштироки омӯзгорон ва хонандагон; муқоисаи натиҷаҳо бо мақсадҳое, ки омӯзгорон дар қори худ гузоштаанд; муқаррар кардани дуршавӣ аз ҳадаф ва сабабҳои ба вуҷуд омадани он; бо дарназардошти таҳлили натиҷаҳо, тағйир додани мундариҷа ва усулҳои таъсири педагогӣ; ташвиқи омӯзгороне, ки дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дорои таҳсилоти гуногун кор мекунанд.

Дар рафти таҳқиқот роҳҳои асосии идоракунии таълими тафриқа низ дар шароити нав ошкор карда шуданд: фароҳам овардани муҳити кулай ва самараноки педагогӣ, ташкили хизматрасониҳои педагогӣ, ислоҳоти сохтори идоракунӣ, ки дараҷабандӣ ва тағйирпазирии низоми тафрикаи таълим, ҳавасмандгардонии ҳаёти омӯзгорон ва омӯзгори мушаххасро ба худидоракунӣ ва худруштии худ ва ғайра таъмин менамояд.

Яке аз самтҳои муҳимтарин дар ҳалли ин масъала эҷоди як навъ шароит дар синфҳои болоӣ мебошад, ки ба рушди қобилиятҳои мукаммали зеҳнии хонандагон мусоидат менамояд ва он бо ташаккули кунҷковии пойдор, тавоноӣҳо ва маҳоратҳои фаъолияти таълимӣ, сифати ақлу шуур, бедорсозии шавқу ҳавас ва ташаббуси эҷодкорӣ дар доираи қобилити зеҳнӣ алоқаманд мебошад.

Ҳамчунин, ташаккули мустақилият дар таҳлили талими тафриқа нишон дод, ки тафаккур ва фаъолнокӣ дар ҷустуҷӯи роҳҳои расидан ба ҳадафи гузошташуда ҳалли вазифаҳои ғайримуқаррарӣ ва гуногунро аз тарафи хонандагон талаб мекунад. Дар дарс таъмин кардани шароите, ки барои ташкили корҳои бонизом оид ба ташаккул ва рушди мустақилияти тафаккур зарур мебошанд, хеле душвор аст. Барои ин ташкили машғулиятҳои пайдарҳам дар қори инфиродӣ ва ё фардикунонӣ бисёр бамаврид мебошад.

Ҳамин тавр, бояд қайд намуд, ки ягон илм дар бораи як хонандаи мушаххас ва дар бораи хоҳиш ва майли ӯ маълумот дода наметавонад. Дар ҳалли ин мушкилот омӯзгор мавқеи калонеро ишғол мекунад. Омӯзгор сабаби вазъи нокифоя будани хонандагони тамоми синф ё гурӯҳҳои алоҳидаро вобаста ба сабабҳои воқеӣ дарёфта, роҳҳои баланд бардоштани диққати онҳоро ҷустуҷӯ менамояд.

Дар баробари ин, бо истифода аз маҳорати педагогӣ ва касбии ӯ бояд дар омӯзиши ҳавасмандӣ ва майли хонандагони алоҳида ва гурӯҳҳои хонандагон аҳамияти бештар дошта шавад.

ХУЛОСАҲО

Таҳлили назариявии натиҷаҳои таҳқиқот ва корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ имконият медиҳанд, ки хулосаҳои умумии рисолаи таҳқиқотиро дар мавзӯи «Технологияи педагогии таълими тафриқа дар фаъолияти хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ» ба таври зайл ҷамъбаст ва ироа намоем:

1. Муайян карда шуд, ки асосҳои назариявӣ-методии шароитҳои ташкили таъмини таълими тафриқа ҳамчун омили технологияи педагогии фаъолияти таълимии хонандагон дар вақти банақшагирии корҳои таълимию тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ асоснок карда мешаванд;

2. Исбот карда шуд, ки асосҳои таҳияи концепсияи шароитҳои ташкили таълими тафриқа ҳамчун омили технологияи педагогӣ бо дар назардошти нақш, вазифа ва принципҳо, инчунин шароитҳои хоси зухуроти муносибат ҳамчун воситаи рушди низоми таълим мусоидат менамояд;

3. Зимни банақшагирии усулҳои гуногуни таҳқиқот самтҳои асосии ташкили таълими тафриқа дар рушди низоми фаъолияти таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян карда шуд.

4. Коркард ва истифодаи таҳлили навҳои муносиби банақшагирии омӯзиши таълими тафриқа ҳамчун воситаи рушди қобилиятҳои инфиродии хонандагон дар фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нақши муҳим доранд;

5. Самтҳои асосии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба ташкили таълими тафриқа ҳамчун воситаи рушди қобилиятҳои инфиродии хонандагони синфҳои болоӣ ба тариқи озмоиш санҷида шуд ва самаранокии он дар шакли маҷмӯӣ ва аз худ намудани технология ва барномаҳои ҳозиразамон, инчунин иҷро намудани амалҳои тағйирёбанда ва салоҳиятнокии онҳо дар чараёни таълими хонандагон, ки ба худ қисматҳои ҳавасмандсозӣ, когнитивӣ, рефлексивӣ, эҳсосотӣ ва фаъолиятнокиро шомил месозанд, омӯхта шуданд;

6. Мафхуми рушди қобилиятҳои инфиродии хонандагони синфҳои болоиро дар чараёни таълим ва оmodасозии онҳоро аз рӯи равияҳои гуногун (аз рӯи вазифаҳои дидактикӣ, аз рӯи доираи маҳоратҳои муассисаҳои таҳсилоти бачагон, аз рӯи фарогирии хонандагон, аз рӯи дараҷаи шиносоии омӯзгорон бо воситаҳои рушди қобилияти тахассусии хонандагон) иҷро намуда, масъалаҳои таҳқиқотии пешбинишудаи нақшаи таълим, ки фаъолияти илмӣ–таълимиро таъмин мекунанд, коркард карда шуд;

7. Ба тариқи озмоиш санҷидани самаранокии шароитҳои ташкили таъмини таълимӣ тафриқа ҳамчун омили технологияи педагогии дар фаъолияти таълимии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ роҳандозӣ карда шуд.

8. Зимни роҳандозии таълими инфиродӣ, баландбардории сифати омӯзиш ва сатҳи дониши таълимгирандагон ба назар расида, ҷанбаҳои талаботи бозори меҳнат ва рақобатпазирӣ дар низоми байналмилалӣ таҳсил мутобиқ карда шуд;

9. Баландбардории мунтазами сарпарастии низоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҷиҳати пурқувватсозии заминаи техникӣ-моддӣ ва таъминоти пурра бо мутахассисон ташкил карда шуд;

10. Истифодабарии мақсадноки технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар раванди фаъолияти таълимӣ-тарбиявӣ ва пажӯҳишҳои илмӣ ба роҳ монда шуд;

11. Роҳҳои низоми таълими муосир ва усулҳои идоракунии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ пайгирӣ карда шуда, хусусиятҳои воридшавӣ ба низоми ягонаи таълими ҷаҳонӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуд.

Бешубҳа, кори инфиродӣ марҳалаи ҷамъбаасткунандаи ҳамаи намудҳои дигари кори таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олий ба ҳисоб рафта, ба инкишофи тафаккури маърифатии толибилмон асоси бозътимод мегузорад. Воқеан натиҷаҳои корҳои озмоишӣ маълум

намуд, ки кори инфиродӣ фаъолияти фикрронии хонандагонро инкишоф дода, ӯро ба кори илмию таҳқиқотӣ ва эҷодкорӣ талқин менамояд, бахусус дар таълими тафриқа.

Маҳорати инфиродӣ аз худ кардани дониш санъати махсусе мебошад, ки ҳар як хонанда аз он бархӯрдор бошад ва онро ташаккул дода тавонад. Ин санъатро дар зинаи аввал ба хонанда омӯхтан лозим аст. Аммо ягон низоми таҳсилот дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба хонанда он маълумоти зарурие, ки барои тамоми фаъолияти ҳаёти ва меҳнати ӯ лозим аст, дода наметавонад. Вай бояд дар мутахассис маҳорату малакаи худмаълумотгирӣ ва худтакмилдиҳиро тарбия карда тавонад.

Дар ин маврид вазифаи омӯзгор ҳамчун сарчашмаи интиқоли маълумот тағйир ёфта, вай бояд ташкилкунандаи раванди дарккунии хонанда бошад аз ҳама зиёд ба кори мустақилонаи ӯ роҳбарӣ намояд ва фаъолияти илмӣ-техникии ӯро ривоч диҳад. Дар иҷрои ҳамаи ин корҳо нуқтаи назари асосӣ ба ташкили шароити дуруст ва самараноки таълими тафриқа равона гардидааст, ки ин яке аз воситаҳои асосӣ ва муҳими донишандӯзӣ маҳсуб меёбад. Ҳамзамон, масоли дигарро бояд қайд намуд, ки эҳтиёҷ дар шароити ташкили таълими тафриқа ба кори инфиродӣ, мустақилона ва андӯхтани малақаҳои ҳамин кор дар хонандагон худ аз худ ба амал намеоянд. Ба вучуд овардани чунин малақаҳо ба маҳорати кордонию коргузорию омӯзгор вобаста аст. Дар технологияи низоми таълими тафриқа ташкили кори инфиродии хонанда дар чараёни таълим ба нақша дароварда шуда, иштироки бевоситаи устод дар фаъолияти мустақилона ва эҷодии хонанда дар назар аст.

Ҳамин тариқ, кори инфиродии хонандагон дар шароити ташкили таълими тафриқа яке аз элементҳои муҳими тайёр намудани хонандагони болаёқат барои донишкадаю донишгоҳҳо мебошад. Ин намуди фаъолият хонандагонро ба раванди фаъоли донишандӯзӣ ҷалб

мекунад, маълумотҳои мавҷударо такмил ва тараққӣ медиҳад, донишҳои навро мустаҳкам мекунад, маҳорату малакаҳои навро тарбия созад.

Мақсади асосии ташкили таълими тафриқа ҳамчун технологияи педагогии рушди низоми таҳсилот дар равнди дарс ва берун аз он дар шароити гузариш ба низоми навини таҳсилот аз инҳо иборатанд:

- васеъшавӣ ва мустаҳкам шудани донишҳои дар синф гирифтаи хонанда;
- дар асоси маълумотҳои азбаркардашуда, фаъолона ба даст овардани донишҳои нав;
- инкишофи муносибати эҷодкоронаи хонанда ба ҳалли масъалаҳои гузошташуда;
- пешравӣ ва ташаккули шахсияти хонанда тавассути тамоюли инфиродӣ;
- такмили маҳорату малакаи фаъолияти таълимии хонанда;
- тайёрӣ ба дарсҳои лексионӣ, амалӣ ва лабораторӣ, ки коркард ва аз худ намудани маводи лексионӣ, омӯзиши адабиёти тавсияшуда ва иловагиро дарбар мегирад;
- тайёрӣ ва пурсишхое, ки дар доираи корҳои мустақилона ва инфиродии хонадагон зери роҳбарии омӯзгор гузаронида мешаванд;
- таҳлил ва омӯзиши саволҳои пешниҳодшуда, ки такрори мафҳумҳои асосӣ ва ҳалли масъалаҳоро дарбар мегард;
- тайёрӣ ба корҳои санҷишӣ, супоришҳои фардӣ, ҷустуҷӯи усулҳои ҳалли масъалаҳо, истифодаи формулаҳо дар ҳисобкуниҳои гуногун;
- иҷрои супоришҳои даврии хонагӣ, ки устод барои кори мустақилонаи хонандагон пешкаш менамояд;
- навиштани рефератҳо оид ба ин ё он масъала дар асоси адабиёти илмӣ тавсияшуда, таҳлили сарчашмаҳо, ҷамъбаст ва хулосаҳои ниҳой;
- тайёр намудани маърузаҳои илмӣ доир ба мавзӯи алоҳида, равия ва масъалаи омӯхташаванда.

Дар баробари ин, дар раванди таҳқиқот як қатор масъала ва мушкилоте муайян карда шуданд, ки дар рафти корҳои амалӣ дар муассисаҳои олиии таҳсилот бояд ҳаллу фасл карда шаванд, ба мисли ташкили таълими технологияи модули.

Натиҷаҳои бадастомада шаҳодат аз он медиҳанд, ки шумораи вариантҳои имконияти технологияҳои педагогӣ, инчунин технологияҳои инноватсионии таълим – ин имконияти аввалиндараҷа ба шумор меравад.

Натиҷаи таҳқиқот ҳамчунин нишон медиҳад, ки имкониятҳои ҳамкорӣ намудан рақобатпазирии устуворро таъмин менамоянд ва алоқамандии расмӣ ва ғайрирасмиро бо донишҳои нав таъмин месозад.

Бартарияти асосии муайянсозии технологияҳои педагогии натиҷабархшии сатҳи баланд ба шумор меравад, чунки муҳокимаҳои асоснокшударо метавон фақат ҳангоми гирифтани натиҷаҳои ҷамъбасти муайян намуд. Бартарияти натиҷабархшӣ тавассути мафҳумҳои ташкил ва таъмини таълими тафриқа ва самарабархшии технологияҳои навини педагогӣ баҳогузорӣ мешавад.

Самаранокии баланди талими тафриқа ҳамчун технологияҳои педагогӣ дар он инъикос меёбад, ки дар як вақти муайян, дар ҳолати равонии омӯзгорон тағйиротҳои мақсаднок ба амал меояд: ақлу зеҳн инкишоф меёбад, фикрронии эҷодӣ ташаккул меёбад, банақшагирӣ ва ояндабинӣ дар байни хонандагон муайян карда мешавад, хусусиятҳои ахлоқии шахс тарбият мешаванд ва ғайра.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Аз натиҷаҳои масъалаи таҳқиқшуда маълум гашт, ки шароитҳои таъмини таълими тафриқа ҳамчун омили технологияи педагогӣ дар фаъолияти таълимии хонандагон ҳамон вақт самарабархш мешавад, агар:

– хонандагон дар заминаи дониш ва малакаи базавиашон дар низомии таҳсилоти навини муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ инкишоф ёбанд;

- хонандагон мақсади вазифаҳои таълимии гузошташударо дар низоми нав дарк кунанд;
- мақсад, объект, предмет ва муҳиммияти таълими самарабахш тавассути технологияи инноватсионӣ барои хонандагон фаҳмо бошад;
- вазифаҳои таълим мувофиқи қобилияти хонандагон дар равиши тадрис ва берун аз он муайян карда шаванд;
- равиши азхудкунии маводи таълим барои хонандагон шавқовар ва ҷолиб бошад;
- барои азхудкунии маводи нави таълим ё малакаи нав ба хонандагон имконияти мувофиқи мустақилона ва машқ кардан зиёд дода шавад;
- омӯзгорон усулҳои гуногуни таълимро ба мақсади таҳким ва мустаҳкам гардонидани донишу малакаи нав истифода баранд;
- ҳам омӯзгор ва ҳам хонанда барои шароитҳои таъмини таълими тафриқа ҳамчун омилҳои технологияи педагогӣ масъулият дошта бошанд;
- омӯзгорон усулҳои гуногуни технологияи навини педагогии самарабахшро дар фаъолияти худ ва хонандагон бо мақсади такрор ва дар хотир нигоҳ доштани донишу малака истифода баранд;
- ба хонандагон ҳангоми ҳалли масъалаҳои таълимӣ ва ташаккули малака имконияти ҳамкорӣ кардан ва ба аёниятҳои таълимии бевоситаи навин, тахтаҳои электронӣ, интернет, маводҳои аӣёнӣ, компютер ва ғ. шароит фароҳам оваранд;
- ҳама оид ба ҳаҷми донишу малакаашон ростқавл бошанд;
- ноқомӣ дар ҷараёни таълим ҳамчун қисми таркибии он шинохта шавад;
- омӯзгор равиши омӯзишро дарк кунад ва донанд, ки таълим чӣ тавр бояд ба роҳ монда шавад ва онро доимо назорат кунад.

Ҳамин тариқ, ин омилҳо таъсири мусбати худро мерасонад ва ҳамчун дастури амалӣ дар соҳаҳои номбаршуда истифода мегардад.

Албатта, дар доираи як таҳқиқоти диссертатсияи номзадӣ ба ҳамаи паҳлуҳои технологияи педагогии ҷорӣ намудани таълими тафриқа дар

фаъолияти хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ равшанӣ андохтан аз имкон берун аст.

Бинобар ин, масъалаи мазкур омӯзишу таҳқиқоти минбаъдаро тақозо мекунад, яъне технологияи педагогии ҷорӣ намудани таълими тафриқа дар муассисаҳои типӣ нав; ҳамкориҳои мактаб ва оила дар ҷорӣ намудани таълими тафриқа; технологияи педагогии ҷорӣ намудани таълими тафриқа дар чараёни дарс ва корҳои беруназсинфӣ ва ғайра.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абуали ибн Сино. Асарҳои интихобшуда. Ҷ.2 / Абӯалӣ ибни Сино [Текст]. – Душанбе: «Ирфон», 1980. – С. 25–26. (Ба забони тоҷикӣ).
2. Абдуллозода Н. Тақсимои таҳсилот: моҳият ва шаклҳо [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=44133298>
3. Авесто. Сурудҳои интихобшуда. пер. аз / Авеста. [Текст]. – Душанбе: Адиб, 1990. –173 с.
4. Алиев С.Н. Психологияи рушд ва таълимӣ / С.Н. Алиев – [Текст]. - Душанбе, 1994. –100 с. (Ба забони тоҷикӣ).
5. Алимов С.Ш. Тақсимои таҳсил ва ташкили он ҳамчун омили баланд бардоштани сифати таълим / С.Ш. Алимов // Бехтар кардани сифати таълими технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ: мат. Int. мусоҳиба [Текст] – Душанбе, 2008.– С. 119–123. (Ба забони тоҷикӣ).
6. Анастаси А. Децкая психология [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://childpsy.ru/lib/authors/id/11149.php>
7. Артемов А.К. Қабулҳои ташкили рушди таҳсилот / А.К. Артёмов // Муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ. [Текст] – 1995. – № 3. – S. 35–39.
8. Артюхов М.В. Дифференсия ҳамчун шартҳои рушди равандҳои инноватсионӣ дар соҳаи маориф / М.В. Артюхов / Фарқияти таҳсилот. Стратегияи минтақавӣ ва тактика барои таъмини равандҳои инноватсионӣ / Ed. Артюхова М.В., Вержитский Г.А. [Текст]. – М., Новокузнецк: NIPK, 1996. — S. 88 – 109.
9. Асарҳои С. Айни. Дар 6 ҷилд Т. 6. / С. Айни. – Сталинобод: Нашриети давлатии Тоҷикистон, [Текст] - 1962. – 414 саҳ. (Ба забони тоҷикӣ).
10. Асозода Х. Адабиёти муосир [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://zarowadk.ru/dnld/adab/ta-rixi_ad_asozoda.php

11. Атасов З. Тақсимооти таҳсилот: моҳият ва шаклҳо / З. Атасов // Директори муассисаҳои таҳсилоти. [Текст] – 1999. – № 8. – С. 61.
12. Афанасьев А.Е. Фарқияти таълим дар муассисаҳои таҳсилоти деҳот: таҳлили таърихӣ ва назариявӣ: монография / А.Е. Афанасьев, Д.А. Данилов [Текст]. – Якутск: нашрияи ЮСУ, 2003. – 104 с.
13. Афзалов Х. Таърихи педагогикаи халқи тоҷик / Х. Афзалов, Б.Раҳимов [Текст]. – Душанбе: «Маориф», 1994. – 190 с. (Ба забони тоҷикӣ).
14. Афсахов М. Забони хаттӣ ва пайдоиши он / М. Афсахов, Ҳ. Каххоров [Текст]. – Душанбе: «Маориф», 1994. – 190 сах. (Ба забони тоҷикӣ).
15. Бабаева Р. М. Стратегияи минтақавӣ ва тактика барои таъмини равандҳои инноватсионӣ [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://med-otzyv.ru/doctors/160-moskva/113-rentgenologi/311398-babaeva>
16. Бабанский Ю.К. Оптимизатсиякунонии чараёни таълим / Ю.К. Бабанский [Текст]. – М.: Педагогика, 1977. — 256с.
17. Бантова М.А. Усулҳои дарс дар синфҳои ибтидоӣ / М.А. Бантова □ ва дигарон □ [Текст]. – М.: Маориф, 1984. – 192 с.
18. Баранов М.Т. Усулҳои таълими забони русӣ ва истилоҳоти он / М.Т. Баранов // Забони русӣ дар муассисаҳои таҳсилот. №1, [Текст].- 1980.– С. 3-8.
19. Барномаи синфҳои ибтидоӣ (синфҳои I–IV), [Текст] Душанбе: Матбуот, 2002. — 120 сах. (Ба забони тоҷикӣ).
20. Барномаҳои забони модарӣ ва математика барои синфҳои болоӣ [Текст]. – Душанбе: АОО Алминна, 2010. – 112 сах. (Ба забони тоҷикӣ).
21. Басиров С. Муносибати инфиродӣ ба ҳар як донишҷӯ / С. Басиров // Маслиҳати Муассисаҳои таҳсилоти. № 10, [Текст] .– 1983. - С. 12-14. (Ба забони тоҷикӣ).
22. Баҳор М.А. Далтон – нақша ва инфиродикунонии чараёни таълим: тавсияҳои методӣ / М.А. Баҳор [Текст].– Қўрғонтеппа, 1993.-30 с.

23. Белошистая А.В. Омӯзиши математика бо назардошти хусусиятҳои инфиродии кӯдак / А.В. Мӯйҳои // Саволҳои равшанӣ. № 5, [Текст]. – 2001. – С. 116–123.
24. Беспалко В.П. Компонентҳои технологияи таълимӣ / В.П. Беспалко [Текст]. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
25. Бударный А.А. Равиши инфиродӣ ба омӯзиш / А.А. Бударный // Педагогикаи Шӯравӣ. № 7, [Текст]. – 1965. - С. 51–56.
26. Буйдоков Ҳ. Асосҳои дидактика / Ҳ. Буйдоков [Текст]. – Душанбе: «Маориф», 1995. – 180 с. (Ба забони тоҷикӣ).
27. Бутузов И.Д. Равиши фарқкунанда ба таълими хонандагон дар донишмуосир / И. Бутузов. – Новгород, 1972. – 72 с.
28. Вителак Г. [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/effektivnost-primeneniya-preparatov-olin-i-vetelakt-dlya-telyat>
29. Воронкова В.В. Равиши фарқкунанда дар таълими имло барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ В.В. Воронкова [Текст]: автореф. дис...канд. пед. наук.– М., 1972. – 21 с.
30. Выготский Л.С. Корҳои ҷамъшуда. Дар 6 ҷилд Т.1. Саволҳои назария ва таърихи психология / Л.С. Выготский; зери таҳрири А.Р. Лурия, М.Г. Ярошевский [Текст]. – М.: «Педагогика», 1982. – 488 с.
31. Выготский Л.С. Тадқиқоти психологии интихобшуда / Л.С. Выготский [Текст]. – М.: АПН –и РСФСР, 1956. — 519 саҳ.
32. Гилбух У.З. Ғояҳои таълими тафриқавӣ дар педагогикаи ватанӣ / Ю.З. Гилбух // Педагогика. № 5, [Текст] – 1994. –С. 80–83.
33. Герберт Г. [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.livelib.ru/author/201938-gerbert-uells>
34. Горещкий В.Г. Восити таълим барои таълими саводнокӣ ва навиштан: китоб барои омӯзгор / В.Г. Горещкий, В.А. Кирюшкин, Н.А. Федосова [Текст]. – М.: Маориф, 2003. - 107 с.

35. Гранитская [Электронный ресурс] Режим доступа: https://studwood.ru/1064750/pedagogika/tehnologiya_individualizatsii_obucheniya_granitskaya_shadrikov

36. Давлатов М. Психология: китоби дарсӣ барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилотиҳои оӣ / М. Давлатов ва дигарон. □ [Текст]-Душанбе: «Собириён», 2010. – 336 сах. (Ба забони тоҷикӣ).

37. Давлатова Р. Маводи дидактикӣ оид ба грамматика, имло ва рушди нутқи синфи дуюм / Р. Давлатова, Р. Мирзоев, Р. Довудов [Текст]. - Душанбе: Маориф, 1987. – 120 с. (Ба забони тоҷикӣ).

38. Давлетшина А.А. Омӯзиши хусусиятҳои инфиродии хонандагони хурдсол / А.А. Давлетшина // Муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ. №5, [Текст]. – 1993. – С. 10–13.

39. Давыдов В.В. Проблемаҳои рушди маориф / В.В. Давыдов. – Педагогика. [Текст] М. 1986. – 240 с.

40. Джексембекова М.И. Тамоюлҳои асосии назария ва амалияи ҳалли масъалаҳои фардиқунонӣ ва тафовути ҷараёни таълим / М.И. Джексембекова // Билим. № 4, [Текст]. – 2006. – С. 118–121.

41. Дорофеев Г.В. Дифференсия дар таълими математика / Г.В. Дорофеев, С.Б. Кузнецова, Л.В. Суворова, В.В. Фирсов // Математика дар муассисаҳои таҳсилоти. № 4, [Текст]. – 1990. – С. 15–21.

42. Дошитина З.В. Арзёбии дараҷаи омодагии кӯдакон ба муассисаҳои таҳсилоти дар шароити дараҷаҳои гуногуни тафовут: тавсияҳои методӣ / З.В. Дошитина. - Муассисаҳои таҳсилоти нав. [Текст] – М.: 1994. — 48 сах.

43. Дубровина И.В. Дар бораи хусусиятҳои инфиродии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти / И.В. Дубровина [Текст] – М.: Дониш, 1975. - 152с.

44. Жюков С.Ф. Асосҳои психологии баланд бардоштани самаранокии таълими кӯдакони синфҳои ибтидоии забони модарии онҳо / С.Ф. Жюков. [Текст] – М.: Педагогика, 1979. – 184 с.

45. Занков Л.В. Вариантҳои инфиродии рушд барои кӯдакони синфҳои ибтидоӣ / Л.В. Занков [Текст]. – М., 1973. – 176 с.
46. Занков Л.В. Рушди донишҷӯён дар ҷараёни таълим / Л.В. Занков [Текст]. – М.: Нашриёти Академияи илмҳои РСФСР, 1963. – 288 с.
47. Зубайдов У.З. Асосҳои назариявӣ ва амалии таълими тафриқавӣ дар муассисаҳои таҳсилотиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / У.З. Зубайдов [Текст]. – Душанбе: Маориф, 1999. – 203
48. Зубайдов У.З. Таълими тафриқа ва муассисаҳои таҳсилоти муосир / У.З. Зубайдов [Текст]. – Душанбе, 2013. – 330 с. (Ба забони тоҷикӣ).
49. Зубайдов У.З., Алимов С.Ш. Таълими дифференсиалӣ ва намудҳои он / У.З. Зубайдов, С.Ш. Алимов // Проблемаҳои актуалии технологияи таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёна, махсус ва олий. [Текст]. – Душанбе, 2009. – С. 158–161. (Ба забони тоҷикӣ).
50. Зубов С. И. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://dic.academic.ru/searchall.php?SWord=10>
51. Иркаев М. Соҳиби маърифати ҷамъиятии Тоҷикистони шӯравӣ / М. Иркаев, И. Обидов, О. Каримов [Текст]. – Душанбе, 1987. – 264 с.
52. Калмыкова З.И. Проблемаҳои таҳлили рушди рӯҳии донишҷӯён / ред. З.И. Калмыкова [Текст]. – М.: Педагогика, 1975, – 208 сах.
53. Калмыкова З.И. Концепции развивающего обучения – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.profile-edu.ru > konceptii-razvivayushhego...](http://www.profile-edu.ru/konceptii-razvivayushhego...)
54. Каримова И.Х. Асосҳои назариявии башардӯстона дар таълими гуманитарии муассисаҳои таҳсилоти тоҷик: Муаллиф. дис. ... Доктор Репид. илмҳо / И.Х. Каримова [Текст]. – Душанбе, 2000, – 46 сах.
55. Каширина Т.В. Таълими халқ дар Тоҷикистон дар солҳои 1924–1932 (Омӯзиши манбаъ, таҳлили маводи ҳуҷҷатӣ) / Т.В. Каширин зери таҳрири И.А. Миронова [Текст]. – Душанбе, 1986. – 154 с.

56. Кирсанов А.А. Муносибати инфиродӣ ба донишҷӯён дар таълим: Дастури таълимӣ / А.А. Кирсанов [Текст]. – Казан: КСПИ, 1978. – 113 с.
57. Кирсанов А.А. Фардикунонии фаъолияти таълимӣ ҳамчун мушкилоти педагогӣ: монография / А.А. Кирсанов [Текст]. – Қазон: Нашриёти Донишгоҳи Қазон, 1982. – 224 с.
58. Кодзаспирова Г.М. Луғати педагогика (фаннӣ) / Г.М. Кодзаспирова, А.Ю. Кодзаспиров [Текст]. – М.: Маркази нашрияти «Март», 2005. – 448 с.
59. Крупская Н.К. Вазифаҳои муассисаҳои таҳсилоти сатҳи 1, мақола. Корҳои педагогӣ. Т.3.: Таълим ва таълим дар муассисаҳои таҳсилоти / Н.К. Крупская [Текст]. – М.: Нашриёти Академияи илмҳои педагогӣ, 1959. – 498 с.
60. Крутецкий В.А. Асосҳои психологияи таълимӣ / В.А. Крутецкий [Текст]. – М.: Маориф, 1972. – 180 с.
61. Кувшинова Г.А. Тафовут дар таълими педагогикаи ватанӣ (1946–1991): муаллиф. дис. ... шамъ. пед илмҳо / Г.А. Кувшинова [Текст]. – Владикавказ, 2006. — 23 с.
62. Кэрролл Дж., Блум Б. Технология полного усвоения знаний [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://students-library.com/library/read/56392-te>.
63. Қодиров К.Б. Луғати мухтасари истилоҳҳои психологӣ ва педагогӣ / К.В. Қодиров, М.Т. Давлатов, С.Х. Расулов [Текст]. - Душанбе: «Кишоварз», 2008. – 190 с. (Ба забони тоҷикӣ).
64. Қодиров К.Б. Таърихи дидгоҳҳои педагогии халқи тоҷик (аз замони қадим то пайдоиши ислом) / К.Б. Кодерҳо. – Душанбе: «Ирфон», 1998. (ба забони тоҷикӣ).
65. Лаврентьев В.В. Асосҳои методологии дарси муосир дар муассисаҳои таҳсилоти бо таълими бисёрсатҳаи бисёрзинагӣ / В.В.Лаврентьев // Завуч. №1, [Текст]. – 2005. – С. 89–С.94.

66. Лахотина Л.Г. Вазифаҳои мухталиф барои кори мустақилонаи хонандагон дар таълими математика дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ: муаллиф. дис. ... шамъ. пед илмҳо / Л.Г. Лахотина [Текст]. – М., 1973. – 18 с.
67. Лашкарбекова М. [Электронный ресурс] - Режим доступа: [https://inndex.ru/ ip/ pskov/ogrn-321602700027562-lashkarbekova](https://inndex.ru/ip/pskov/ogrn-321602700027562-lashkarbekova)
68. Левин К. Психологическая теория поля [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://psyfactor.org > lib > teoriya-polya-lewina-2](https://psyfactor.org/lib/teoriya-polya-lewina-2)
69. Ленин В.И. Дар бораи таҳсилоти политехникӣ. Хондани китоби педагогика В.И. Ленин [Текст]. – М.: Маориф, 1972. – С. 53.
70. Луғати забони тоҷикӣ. Т.2. (Масъалаи 2). [Текст] – Душанбе, 2010. – 1095 с. – (Китобхонаи луғат). (Ба забони тоҷикӣ).
71. Луғати калимаҳои хориҷӣ. 7–ум. рехтан, [Текст]. – М.: Забони русӣ, 1979. – 624 с. – (Китобхонаи луғат).
72. Луғати нави энциклопедӣ. – М.: Нашри илмӣ «Энциклопедияи калони русӣ». Нашриёти «Рипол Классик», 2000. – 1456 с.
73. Луғати равонӣ / . В.В. Давыдова ва дигарон [Текст]. – М.: «Педагогика», 1983. – 447 с. – (Китобхонаи луғат).
74. Луғати тафсирии забони русӣ / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 4. таҳрир [Текст]. – М.: Нашриёти «Азбуковник», 1999. – 944 с. Луғати Энциклопедии Шӯравӣ / А.М. Прохоров. – 3. [Текст] – М.: «Энциклопедияи Советӣ», 1984. – 1600 с. (Китобхонаи луғат).
75. Лутфуллоев М. Агар донишҷӯ шамшер мебуд ... / М. Лутфуллоев // [Текст]. - Душанбе: Адаб. №11–12. – 1993. – С.38–40. (Ба забони тоҷикӣ).
76. Лутфуллоев М. Асосҳои таълими ибтидоӣ ба забони модарӣ / М. Лутфуллоев [Текст]. – Душанбе: «Собириён», 2007. – 463 с. (Ба забони тоҷикӣ).
77. Лутфуллоев М. Дарс / М. Лутфуллоев [Текст]. – Душанбе: Маориф, 1995. — 191 с. (Ба забони тоҷикӣ).

78. Лутфуллоев М. Дарси забони тоҷикӣ дар синфи сеюм: дастури методӣ барои омӯзгорон ва методистон / М. Лутфуллоев, Р. Мирзоев, Р. Довудов [Текст]. - Душанбе: Маориф, 1988. —48 с. (Ба забони тоҷикӣ).

79. Лутфуллоев М. Бобизода Ғ., Андешаҳои перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо / М. Лутфуллоев Ғ. Бобизода [Текст]. –Душанбе, 2017-146 с.

80. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир / М. Лутфуллоев [Текст]. – Душанбе: «Матбуат», 2001. – 336 с. (Ба забони тоҷикӣ).

81. Лутфуллоев М. Ҷабҳаи методӣ–амалии тадриси муштарак // М. Лутфуллоев [Текст]. – Душанбе: Маърифат, 1992. - С. 24-32.

82. Лутфуллоев М. Усулҳои таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ / М. Лутфуллоев [Текст]. – Душанбе: Маориф, 1985. – 248 сах. (Ба забони тоҷикӣ).

83. Львов М.Р. Усулҳои таълими забони русӣ дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ: китоби дарсӣ. ёрдампулӣ барои хонандагон. баландтар пед китоби дарсӣ. муассисаҳо / М.Р. Львов, В.Г. Горецкий, О.В. Сосновская. – 3–юм., Нест карда шуд, [Текст]. – М.: Академия, 2007. – 464 с.

84. Люблинская А.А. Омӯзгор дар бораи психологияи як хонандаи синфи ибтидоӣ / А.А. Люблинская [Текст]. – М.: Маориф, 1977. – 224 с.

85. Люблинская А.А. Психологияи кӯдакон: китоби дарсӣ барои донишҷӯёни донишқадаҳои педагогӣ / А.А. Люблинская с [Текст]. – М.: Маориф, 1971. – 415 с.

86. Мавлуди В.И. Фарқиятҳои инфиродӣ дар иҷрои / В.И. Мавлуди [Текст]. – М.: Педагогика, 1980. — 152 с.

87. Маликов З. А. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://zachestnyibiznes.ru/company/ip/317057100025632_051402221797_malikov-zubail-arslanovic

88. Маорифи халқ дар СССР. Муассисаҳои таҳсилоти миёна: Маҷмӯи ҳуҷҷатҳо 1917 – 1973 / сопр. Абакумов ва дигарон [Текст]. – М.: Маориф, 1974. – 559 с.

89. Маслоу А.Г. Маҳдудиятҳои дурии равонии инсон / А.Г. Маслоу, А.М. Татлибоева [Текст]. – Санкт–Петербург: Евразия, 1999. — 432 с.
90. Матюшкин А.М. Вазъиятҳои мушкил дар андеша ва таълим / А.М. Матюшкин [Текст]. – М.: Маориф, 1972. – 182 с.
91. Махмутов М.И. Дарси муосир / М.И. Махмутов [Текст]. – М., 1985.
92. Маҳмудов Ш.К. Абдурашитов Н. Психологияи омӯзгорӣ /зери назари М.Давлатов [Текст]. –Душанбе: Ирфон, 2011. – С.105.
93. Мачидова Б. Анъанаҳо ва урфу одатҳои халқӣ ҳамчун воситаи ташаккули сифатҳои ахлоқии кӯдакон дар оила / Б. Мачидова[Текст]: авторе... дис...доктор. пед. наук.– Душанбе, 2004 .– 298 с.
94. Менчинская Н.А. Шарҳи мухтасари ҳолати мушкилоти нокомии донишҷӯ: дар китоб: Мушкилоти психологии нокомии донишҷӯ / Н.А. Менчинская [Текст]. – М.: Педагогика, 1971. – 272 с.
95. Мешалкина К.Н. Дифференсиалии таҳсилот – шарти фардикунонии рушди шахсияти донишҷӯ: тавсияҳои методӣ барои омӯзгор оид ба таълими тафриқа ҳамчун воситаи фардикунонии рушди шахсияти донишҷӯ / К.Н. Мешалкин; зери таҳрири К.Н. Мешалкина, В.А. Орлова [Текст]. – М.: АПН ИҶШС, 1990. – С. 17–21.
96. Милованова Н.Г. Истифодаи технологияҳои ғайрианъанавӣ барои татбиқи таълими дифференсиалӣ / Н.Г. Милованова [Текст]: авторе... дис...доктор. пед. наук. – Тюмен, 1997. – 137 с.
97. Монахов В.М. Тафовути таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти миёна / В.М. Монахов, В.А. Орлов, В.В. Фирсов // Педагогикаи Шӯравӣ, №8. [Текст] – 1990. – С. 42–47.
98. Мурачковский Н.И. Ҷанбаҳои психологии ташкили шаклҳои мухталифи кор дар дарс / Н.И. Мурачковский // Педагогикаи шӯравӣ №10. [Текст]. – 1983. –С. 19–20.
99. Мустафоқулов Т., Нарзуллоева М. Асосҳои психологияи синнусолӣ ва педагогӣ / Т. Мустафоқулов, М.Нарзуллоева [Текст].- Кӯлоб,1993–С.96.

100. Назарова Л.К. Саводноӣ дар асоси хусусиятҳои инфиродии донишҷӯён / Л.К. Назарова [Текст]. – М.: Маориф, 1965. – 207 с.

101. Назирова Л.К. Ташаккули манфиатҳои маърифати хонандагон дар шароити таълими дифференсиалӣ дар фанҳои гуманитарӣ ва табиӣ Л.К. Назирова [Текст]: авторе... дис...канд. пед. наук. – Душанбе, 2006. – 152 с.

102. Назирова Л.К. Таълими тафриқавӣ ҳамчун омили рушди ҳамаҷонибаи шахсият ва тағйирот дар сифати дониш Л.К. Назирова // Маърифат, № 11–12. [Текст]. – 2001. – С. 16–19. (Ба забони тоҷикӣ).

103. Назирова Л.К., Атаханова Ф. Нақши психологи муассисаҳои таҳсилоти дар тарбияи инфиродии кӯдак / Л.К. Назирова, Ф. Атаханова // Маърифат, № 1-2. [Текст]. – 2001. – С. 13–18. (Ба забони тоҷикӣ).

104. Назмутдинова М.А. Идоракунии фаъолияти таълимии донишҷӯён дар заминаи инфиродӣ ва дифференсиатсияи таҳсил / М.А. Назмутдинова [Текст]: авторе... дис...канд. пед. наук. – Қазон, 1994. — 167 с.

105. Нарзуллоева М. Психологи муассисаҳои таҳсилоти: дастури методӣ / М.Нарзуллоева [Текст]. – Душанбе: «Сино», 2010. – 46 с.

106. Николаева Т.М. Омезиши кори синфҳои умумӣ, гурӯҳӣ ва инфиродии донишҷӯён дар дарсҳо ҳамчун яке аз воситаҳои афзоиш самаранокии чараёни таълим / Т.М. Николаева [Текст]: авторе...дис...канд. пед. наук. Пажӯҳишгоҳи Педагогикаи Умумӣ. – М., 1972. – 17 с.

107. Нугмонов М., Раджабов Т.Б., Хамрокулов А. Активизация творческой деятельности учащихся при решении геометрических задач в 7–9 классах средней школы / М. Нугмонов, Т.Б. Раджабов, А. Хамрокулов [Текст]. – Душанбе: «Сифат», 2013. – 178 с.

108. Обидов И. Таърихи рушди маорифи халқ дар СССР (1917–1967) / И.Обидов [Текст]. – Душанбе: «Ирфон», 1988. – 180 с.

109. Ожегов И. Луғати забони русӣ / И. Ожегов [Текст]. – М.: Забони русӣ, 1987. — 797 с. – (Китобхонаи луғат).

110. Осколкова Л.А. Индивидуализатсияи таълимоти хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо назардошти хусусиятҳои рушди равандҳои маърифатии онҳо / Л.А. Осколкова [Текст]: авторе...дис..конд. пед. наук. – Челябинск, 1978. – 20 с.

111. Осмоловская И.М. Таъкили таълими тафриқавӣ дар муассисаҳои таҳсилоти муосири ҳамачонибаи замонавӣ / И.М. Осмоловская [Текст]. – Воронеж: Эд. NPO MODEK, 1998. – 160 с.

112. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26 декабри соли 2019 [Текст]. – Душанбе, 2019. – 40 с.

113. Павлов И.П. Учение и некоторые вопросы педагогики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://persev.ru/bibliography/uchenie-ip-pavlova-i-nekotorye-voprosy-pedagogiki>.

114. Парфёнова Э.Л. Усули таълими дифференциатсияи танзими даҳони хонандагон дар синфҳои 5–6 дар дарсҳои забони русӣ: муаллиф. / Э.Л. Парфёнова [Текст]: авторе...дис..конд. пед. наук. – Ярославль, 2010. – 20 с.

115. Паркхерст Е. дальтон–план и другие зарубежные системы обучения [Электронный ресурс].–Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/dalton-plan-eleny-parkherst-i-drugie-zarubezhnye-sistemy-obucheniya>

116. Педагогика: китоби дарсӣ барои донишҷӯёни муассисаҳои таълимии педагогӣ / В.А. Сластенин, И.Ф. Исоев, А.И. Мищенко, Э.Н. Шиянов [Текст]. – М.: "Муассисаҳои таҳсилоти–Пресс", 1997. – 512 с.

117. Перевозный А.В. Дифференциатсияи таълими муассисаҳои таҳсилоти: таърих ва муосир / А.В. Перевозный [Текст]. М–дар соҳаи маорифи ҷумҳурӣ. Беларус, 1997. – 74 с.

118. Пиагет Ж. Интиҳоби асарҳои педагогӣ / Ж. Пиагет [Текст]. – М.: Маориф, 1969. – 659 с.

119. Психологияи фарқиятҳои инфиродӣ / ред. Ю.Б. Хиппенрайтер ва Р. Романова [Текст]. – М.: 2000. — 776 саҳ.

120. Пудинаев А. Психология / А. Пудинаев [Текст]. – Душанбе, 2011. – 314 с.

121. Рабиев С.М. Хусусиятҳои ташаккули малака ва маҳорати таълимии хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо назардошти қобилияти зеҳнии онҳо / С.М. Рабиев [Текст]: авторе...дис..конд. пед. наук. – Хучанд, 2011. – 189 с.

122. Рабунский С. Равиши инфиродӣ дар раванди таълими хонандагони хурдсол / С. Рабунский [Текст]. – М.: Педагогика, 1975. – 148 с.

123. Рамзаева Т.Г., Львов М.Р. Усулҳои таълими забони русӣ дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ: китоби дарсӣ / Т.Г. Рамзаева М.Р. Львов [Текст]. – М.: Маориф, 1979. – 431 саҳ.

124. Раҳимов Х., Нуров А. Педагогика: китоби дарсӣ барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ / Х. Раҳимов, А.Нуров [Текст]. – Душанбе: "Ҳумо", 2007. – 448 с.

125. Роналд де Грут. Дифференсия дар таҳсил / Рональд де Грот // Директори муассисаҳои таълимӣ, - № 5. [Текст] – 1994. – С. 12–18.

126. Рубинштейн С.Л. Асосҳои психологияи умумӣ / С.Л. Рубинштейн [Текст]. –: Питер, 1999. – 720 с.

127. Русӣ Г.А. Технологияи тафрикаи дараҷа дар амалияи омӯзгор: тавсияҳои методӣ / Г.А. Русӣ [Текст]. – Киров, 2001.- С.43.

128. Рустамов К. Таълими забони тоҷикӣ дар муассисаҳои таълимӣ / К.Рустамов [Текст]. – Душанбе: Маориф, 1993. – 78 с.

129. Рустамов К. Таърихи методикаи таълими забони тоҷикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти / К. Рустамов [Текст]. – Душанбе, 2001.

130. Сабуров Х.М. Концептуально–методические основы содержания государственного стандарта начального образования и технология его

введения в деятельность начальных классов школ Таджикистана / Х.М. Сабуров [Текст]: дисс... канд. пед. наук. Душанбе, 2014. – 45с.

131. Саидов М.В. Педагогические основы составления и применения программированных конспектов лекций в высших учебных заведениях / М.В. Саидов [Текст]: авторе. канд. пед. наук. – Душанбе, 2005. – 24 с.

132. Сайдамадова Д.Л. Дастгирии ташкилию педагогии таълими дифференсиалӣ дар муассисаҳои таҳсилотиҳои деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Л. Сайдамадова. [Текст]: дисс... канд. пед. наук. – Душанбе, 2010. – 151 с.

133. Семаго М.М., Семаго Н.Я. Фаъолияти ташхисӣ ва машваратии раваншиноси таълимӣ: дастури методӣ / М.М. Семаго – М.: Ирис Пресс, 2004. 288 с.

134. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Албомҳои ташхисӣ барои арзёбии рушди маърифати кӯдак / М.М. Семаго, Н.Я. Семаго [Текст]. – М.: Ирис-пресс, 2005.

135. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Назария ва амалияи баҳодихии инкишофи рӯҳии кӯдак / М.М. Семаго, Н.Я. Семаго [Текст]. – СПб.: Сухан, 2005. – 384 с.

136. Сембаева А.М. Ҷорӣ намудани технологияҳои педагогии дараҷаи тафриқаи дониши хонандагони хурдсол / А.М. Сембаева // Муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, №1. [Текст]. – 2003. – С. 46–49.

137. Симонов В.П. Амалияи педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти: як дастури таълимӣ барои омӯзгорон ва донишҷӯён / В.П. Симонов. [Текст]. – М.: Институти психологӣ ва иҷтимоии Москва, 2000. – 180 с.

138. Сиротюк А.Л. Таълими дифференсиалии хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо назардошти хусусиятҳои психологии инфиродӣ: / А.Л. Сиротюк [Текст]. – Москва, 2004. – 50 с.

139. Скаткин М.Н. Такмили ҷараёни таълим / М.Н. Скаткин [Текст]. – М., 1991. – 206 с.

140. Стандарти таҳсилоти ибтидоӣ. [Текст] – Душанбе, 2010. – 122 с. (Ба забони тоҷикӣ).

142. Стоунс Э. Психологическая теория и практика обучения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://evgenysavin.ru › load › stouns_eh_psikhpedagog.

142. Стресикозин В.П. Проблемаҳои актуалии таълими ибтидоӣ: дастур барои омӯзгор / В.Р. Стрезикосин [Текст]. – М.: Маориф, 1976. — 207 с.

143. Суворова Г.Ф. Усулҳои фардикунонии кори хонагии хонандагон / Г.Ф. Суворов // Муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, № 6. [Текст] – 1987. – С. 54–59.

144. Суворова Г.Ф. Хусусиятҳои муносибати инфиродӣ ба омӯзиш / Г.Ф. Суворов // Муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, № 11. [Текст]. – 1986. – С. 34–37.

145. Сулаймонӣ С., Холматов И. Омӯзгор ва донишҷӯ: аз нуқтаи назари таълимии Шаҳиди Сони / С. Сулаймонӣ, И. Холматов [Текст]. – Душанбе: «Ирфон», 2013. – 162 с.

146. Сухомлинский В.А. Проблемаҳои тарбияи шахсияти ҳамаҷонибаи рушд / В.А. Сухомлинский // Таърихи педагогика дар Россия. [Текст] – Москва, 1999. – С. 377.

147. Тализина Н.Ф. Ташаккули фаъолияти маърифати донишҷӯёни хурдсол: Шоҳзода. барои омӯзгор / Н.Ф. Тализина [Текст]. – М.: Маориф, 1988. – 175 с.

148. “Таҳқиқи таълими тафриқа” / Маҷмӯи мақолаҳои конференсияи илмӣ–амалии ҷумҳуриявӣ ба муносибати 30 – солагии таъсиси кафедраи «Методикаи таълими химия» дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни ва 80 – солагии академик Убайд Зубайдов [Текст]. – Душанбе, 2019. – 18.04.

149. Тестов В.А., Уханова Л.Д. Инкишофи қобилияти маърифатӣ дар хонандагони муассисаҳои таҳсилоти дар шароити фарқияти сатҳ / В.А. Тестов, Л.Д. Уханова // Муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, №2. [Текст] – 1999. – С. 33–41.

150. Трамп Л. трампа–план [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://didacts.ru/termin/trampa-plan.html>

151. Утеева Р.А. Асосҳои назариявии ташкили фаъолияти таълимии хонандагон дар таълими дифференсиалии математика дар муассисаҳои таҳсилоти миёна / Р.А. Утеева [Текст]: дисс... канд. пед. наук. – М., 1998. – 37 с.

152. Утеева Р.А. Шаклҳои мухталифи фаъолияти таълимии хонандагон / Р.А. Утеева // Математика дар муассисаҳои таҳсилоти, №5. [Текст] – 1995. – С. 32–35.

153. Ушинский К.Д. Методикаи таълими ибтидоӣ. Асарҳои педагогии интихобшуда / К.Д. Ушинский [Текст]. – М.: Маърифат, 1968. – 557с.

154. Ушинский К. Д. Мачмуи асарҳо, ҷилди 8, [Текст]. М.: Нашриёти АФП РСФСР, 1950. - С. 23.

155. Фирсов В.В. Тақсимои таҳсил дар асоси натиҷаҳои ҳатмии омӯзишӣ / В.В. Фирсов [Текст]. – М., 1994. — 158 сах.

156. Хонанда оид ба таърихи педагогикаи рус / ред. С.А. Литвинова [Текст].– Киев: Муассисаҳои таҳсилоти Радянский, 1961. – 652 с.

157. Хуторской А.В. Дидактикаи муосир: дастури таълимӣ. 2. таҳрир. рехтан. / А.В. Хуторской [Текст].– М.: Муассисаҳои таҳсилоти оӣ, 2007. – 639 с.

158. Хуторской А.В. Самтгирии шахсии таълим ҳамчун як навовари педагогӣ / А.В. Хуторской // Технологияҳои муассисаҳои таҳсилотӣ, №1 [Текст]. – 2006. – С. 3–12.

159. Хушназарова А.С. Усулҳои ташкил ва гузаронидани кори мустақилонаи мустақили хонандагони синфҳои VIII–IX дар дарси химия / А.С. Хушназарова [Текст]: дисс... канд. пед. наук. – Душанбе, 2010. – 152 с.

160. Хусайнова Т. К. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://egripsru.com/ip2/4620548/husainova-tatyana-konstantinovna>

161. Чередов И.М. Дар бораи таълими тафриқавӣ дар дарсҳо / И.М. Чередов [Текст]. – Омск, 1973. – 153 с.

162. Чалилова М. Таълими тафриқа [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-sovremennyh-informatsionnyh-tehnologiy-v-obuchenii-matematike>

163. Ҷумҳурии Тоҷикистон. Консепсияи таълими милли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Текст]. – Душанбе, 2004.

164. Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонунҳо. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатӣ» (бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2009, № 1395: бо Қарори Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 октябри соли 2009, № 687 тасдиқ шудааст). [Текст] – Душанбе, 2009.

165. Шамова Т.И. Фаъолсозии таълими хонандагони муассисаҳои таҳсилоти / Т.И. Шамова [Текст]. – М., 1982. – 168 сах.

166. Шарифзода Ф. Таълими ҳамгиро, проблема, таҳқиқ ва андешаҳо, қисми 2 / Ф. Шарифзода [Текст]. – Душанбе: "Маориф", 2000. – 187 с.

167. Шарифзода Ф. Инноватсияи педагогӣ / Ф. Шарифзода, И. Каримов, С. Сулаймонӣ, Ҷ. Булбулов [Текст]. – Душанбе: "Ирфон", 2013. – 544 с.

168. Шарифов Э. Усулҳои инкишофи нутқи хонандагони хурдсол / Э. Шарифов [Текст]. – Хуҷанд: «Хуросон», 2008. – 208 с.

169. Шахмаев Н.М. Омӯзгор дар бораи таълими тафриқа: тавсияҳои методӣ / Н.М.Шахмаев [Текст]. – М.: Пажӯҳишгоҳи Педагогикаи Умумии ИҶШС, 1989. – 64 с.

170. Шедрик [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://bessmertnybarak.ru/article/schedrik>

171. Шишмаренков В.К. Дифференциатсияи маориф ҳамчун як мушкилоти педагогӣ / В.К. Шишмаренко [Текст]. – Челябинск: Челябин. ГУ, 1996. — 208 с.

172. Щукина Г.И. Интенсификатсияи маърифати донишҷӯён дар чараёни таълим: китоби дарсӣ барои донишҷӯёни донишкадаҳои педагогӣ / Г.И. Щукин [Текст]. – М., 1979. – 164 с.

173. Элконин Д.Б. Психологияи таълими як хонандаи хурдсол / Д.Б. Элконин [Текст]. – М., 1974. – 154 с.

174. Энциклопедияи педагогӣ. [Текст] – М.: Энциклопедияи Советӣ, 1964. – 832 с.

175. Якиманская И. С., Юдашина Н. И. Хусусиятҳои рағбати даркнамоии синфҳои болоӣ дар шароити таҳсилоти тафриқавӣ//Масъалаҳои раваншиносӣ. №3. [Текст]. - 1989. С. 34

Манбаҳои интернетӣ

176. <http://www.grandars.ru/>

177. <http://litcey.ru/istoriya/4053/index.html>

178. http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media

179. <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertatsiya>

180. <http://dlib.rsl.ru/rsl01004000000/rsl01004322000/rsl01004322>

181. <http://dlib.rsl.ru/rsl01002000000/rsl01002770000/rsl01002770>

МАЗМУН ВА МУҚАРРАРОТИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР НАШРИЯҲОИ ЗЕРИН ИНЪИКОС ЁФТААНД:

***І. Мақолаҳои, ки дар маҷаллаҳои тақризиавандаи бонуфузи аз ҷониби
КОА-и Федератсияи Россия ва КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон тавсияшуда нашр шудаанд:***

[1–М] Шехов А.М. Психолого–педагогические особенности внедрения и развития дифференцированного обучения учащихся в современных условиях. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. 2017. - №3/1. С. 270–272. ISSN – 2074-1847.

[2–М] Шехов А.М. Теоретические предпосылки исследования педагогических особенностей дифференцированного обучения в познавательной деятельности учащихся средних общеобразовательных школ. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. 2017. - №3/6. С. 272–275. ISSN – 2074-1847.

[3–М] Шехов А.М. Особенности дифференции уровню. Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон. 2018. – № 3.(75). С. 125–128. ISSN – 2219-5408.

[4–М] Шехов А.М., Саидов М.В. Муносибати инфиродӣ бо бачагони лаёқатманд дар педагогика. Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон. 2018. – № 5.(77). С. 82-84. ISSN – 2219-5408.

[5–М] Шехов А.М. Масъалаҳои равонӣ– педагогии тафриқнамоии таҳсил. Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон. 2020. – № 2.(1). С.239-243. ISSN – 2708-5759.

Мақолаҳои илмие, ки дар дигар маҷаллаҳо ва нашриётиҳо ба чоп расидаанд:

[6–М] Шехов А.М. Шаклҳои гуногунии истифодаи муносибати фардӣ бо хонандагон. // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ба муносибати 30-солагии таъсиси кафедраи «Методикаи таълими химия» дар ДДОТ ба номи Садриддин Айни ва 80 – солагии академик У. З. Зубайдов, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. 27 март соли 2019. – Душанбе, 2019. - С. 63 – 55. ISSN – 2222 – 9809.

[7–М] Шехов А.М., Аҳамияти муносибати педагогӣ зимни истифодаи усулҳои гуногуни технологияи таълими тафриқа дар шароити муосир. // Маҷмӯаи маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии дар мавзӯи «Проблемаҳои муосири назария ва амалияи таълими фанҳои синфи психологию педагогӣ дар тайёрии касбии омӯзгорони оянда» - ДДОТ ба номи С. Айни, ш. Душанбе – 18. 02. 2022. – Душанбе, Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни. 2022. – С. 17-23.

[8–М] Шехов А.М., Нақш ва аҳамияти таълими тафриқа дар самаранокии раванди таълим. // Маърифати омӯзгор: 2022. – №2. С. 36-39. ISSN – 2306-4293.